

قیس ۱۳۷۲

صایی: ۴-۹۱

واریق

پانزده ساله

مجله فرهنگی فارسی و ترکی

سال پانزدهم

اون بنش یاشیندا

تور کجه و فارسجا فرهنگی مجموعه

اون بنشینجی ایل

شماره امتیاز ۸۵۳۸

صاحب امتیاز و مدیر مسئول:

دکتر جواد هیئت

قیمت: ۸۰۰ ریال

بسم الله الرحمن الرحيم

ایچیننده کیملر

(فهرست)

صفحه

- ۱- دهده قورقود داستانلاری نه واخت و هارادا یارانندی : دو قوتور جواد هیئت ۳
- ۲- محمد امین رسوازاده بزبانگذار جهه پوری آذربایجان : مهندس حسین عامی ۹
- ۳- اوغوزلارین وطنی : پروفیسور فاروق سومر- کؤچورن : منظوری خامنه ۱۶
- ۴- آذربایجان و ترکان آذربایجان : دکتر یازسا بناب (واشنگتن) ۱۹
- ۵- بهلوی رژیسیه مننده جنوبی آذربایجاندا شفاهی خلق ادبیاتی نین طو پلانماسی، آراشدیر باماسی ونشری تاریخیندن : م. ع. فرزانه ۲۹
- ۶- ۱۷- نجی عصر آذربایجانین پشدکار فیلسوفو یوسف محمد جان اوغلو قره باغی : دو قوتور سید امین زاده تبریزی ۴۲
- ۷- بهارشیروانی نین «گل و نرگس» مناظره سی : پروفیسور حمید محمد زاده ۵۲
- ۸- سید ابوالقاسم نباتی دیوانیندا عرفان : محمد رضا کریمی ۶۱
- ۹- سوگوارهای بر زبان و ادبیات ترکی : دکتر حسینقلی سلیمی ۶۸
- ۱۰- زنگیلان قان ایچیننده : حسین نوری زاده ۸۶
- ۱۱- دشنه داشناک : جلال محمدی ۸۶
- ۱۲- ادبی خبرلر : آخشام اوستوشهر گنججه سی (ح. راشدی) - سازلی - سؤزلوشهر آخشامی دیاندا بیدا (ح. م. ساوالان) ، تبریزی صائب برلین ده (ح. د. عسیرلی) ۹۲
- ۱۳- نامه عده ای از دانشجویان دانشگاه ارومید ۹۸
- ۱۴- یثنی چیخان کتابلار : عزیز محسنی ۹۹
- ۱۵- انترنشنل رئیس د ننگه سیریه - بغداد - کردو - وسیه - نقل زهنته زمه کارونیروه ۱۰۸
- ۱۶- آذربایجان سفور ایچیننده قلمی و عری خاسیر نام مر سیمی : محمد رف. هیئت ۱۰۹
- ۱۷- بیزه کتان مکتوبلار : ح. م. ساوالان ۱۱۲
- ۱۸- «جام جم» (حافظین غزلی نین منظوم ترجمه سی) دو قوتور جواد و اها بزاده ۱۱۵
- ۱۹- «آلیک» و «آراکس» ازجان ملت ایران چه می خواه ندند - نقل از هفتده نامه بهشت ۱۱۶
- ۲۰- پنجمین سال در گذشت مرحوم تیمور پیرهاشمی ۱۱۷
- ۲۱- جدول : ع. حمیده خو ۱۱۸
- ۲۲- ظفر ماه نیسی : آ. حسرت (ه. اراخا) ۱۱۹
- ۲۳- آغلاما قارداش آغلاما : گرانیکار رحیملی (باکی) ۱۲۰
- ۲۴- نامه دانشجویان اردبیلی بدصدا و سیما ۱۲۱
- ۲۵- ائل دن دانیش : دو قوتور برفس معمار ۱۲۲
- ۲۶- مرحوم تیمور پیرهاشمی دن بوشهر ۱۲۳
- ۲۷- ههمان - قوناق (شعر) : مهندس حمید سید نقوی (حامد تبریزی) ۱۲۴

۱۲۶
۱۲۷
۱۲۸
۱۲۳
۱۳۴
۱۳۵
۱۴۵
۱۴۶
۱۴۶

۲۸- صابیلماز آلامیم : ح. م. ساوالان
۲۹- من دئییرم من ائشیدیرم : آغشین آخ. کدرای
۳۰- ئئی : عزیز محسنی
۳۱- مظلوم آذربایجانیم (شعر) : مصطفی قای زاده
۳۲- هجرم (شعر) : احد فرهمندی (تبریز)
۳۳- حاج حسین خان مارالائی ، : صدک سردازی نیا
۳۴- آبوته فورماسی
۳۵- تور کجه سس وئریر (شعر) : اسماعیل نعمتی پایدار
۳۶- فرم اشتراند

عید نوروز و سال نو
برهم میهنان عزیز مبارک باد
~~~~~
بایرام تبریکی

حۆره قلی وطنداشلار ، عزیز همشهریلر .

نوروز بایرامی و یمتی ایلی هامینیزا تبریک دئییر اولو تانری دان
باهار فصلی ایله گلن ایلین هامیمیزا اوغورلو اولماسینی دبله ییریک.
بو بایراملا وارلیق درگیسی ۱۵- نجی ایلینی قورتاریو و ۱۶
یاشینا گیریر . اونو تمایین کی وارلیق دا اسلامی انقلابا یاشید دیرهم ده
دیلمیزی و فرهنگیمیزی دانان و بو غماق ایسته بن په لوی سلاله سی نین
چؤ کمه سی و اولکه میزدن قوولماسی ایله گون ایشیغینا چیخمیشدیر .
بو کئچن ۱۵ ایله الیه میزدن گلدیگی قدر دیلمیزی ، ادبیاتیمیزی
و فرهنگیمیزی ایران - اسلام چرچویه سینده تانیتماغا چالیشدیق و
وارلیق دا چرخ چتین لیکلره رغماً اوشاقلیق چاغینی کئچیریب جو اتلیق
باشلارینا قدم قویور . اومود ائدیریک کئچمیشده کی خدمتیمیز تانری نین
وسیز لرین یانیندا مقبول اولسون . انشاء الله گله جکده داها یاخشی و داها
یوکسک سویه ده خدمت ائتمه گه موفق اولاجاغیق . آلا اله تعالی دان
اولکه میزه و ملتیمیره و مسلمان قار داشلاریمیزا خوشبختلیک
آرزو لایرینق .

وارلیق

وارليق

فصلنامه فرهنگي فارسي و تركي
توركجه فارسجا فرهنگي دركي

۹۱ شمسي ۱۳۷۲

۱۵- جی ایل قیش ساییسی

دوقتور جواد هیئت دن:

دده قورقود داستانلاری نه واخت و هارادا یارانندی؟*

دده قورقود داستانلاری، دده قورقود کتابینین اولینده ده یازیلد۔
بیغی کیمی اوغوز تورکلرینین داستانلاری دیر. ملی داستانلاریــــ
بیرینجی خصوصیتی مؤلفینین بیر آدم یوخ، بیر ائل و یا خلــــ
اولماسی دیر. بو داستانلار، اوغوز ائلربینین یا شاییشلاری نین بیر
آیناسی و قدیم مدنیت و فولکلوروموزون زنگین خزینه سی دیر.
بیز بورادا بو داستانلارین هارادا و هانسی چاغدا یارانیب، نه
واخت یازیلیا کئچیریلدیگی باره ده دانیشا جا غیق.

ایلخانلیلاردان غازان خان و اولجایتو زامانیندا یازیلان "جامع
التواریخ" ده دده قورقودون دؤرد بؤیوک، تورک حکمدارینا مشاورلیک
اشتمیش بیر ملت بؤیویو اولدوغو یازیلیمیشدیر. کتاب دده قورقود
"علی لسان طایفه اغوزان" آدلی اثرین باش طرفینده یازیلان مقدمه
ده، دده قورقود حقینده بئله یازیلیمیشدیر.

رسول علیه السلام زامانینا یاقین بایات بویوندان قورقوت آتنا
دئرلر بیر ار قوپدو، اوغوزون اول کیشی تام بیلیمسی ایدی. نه
دئرسه او اولوردو، غیب دن دورلو خبر سؤیاردی. حق تعالی آنینین

۷- ۱ گونلرینده آنکارا ایپک
بولو بین الخلق خلق ادبیاتی و فولکلورو سمپوزیومونا سونولموشدور.

گۈنلۈنە الھام ائدردی.

قورقوت آتا، اوغوز قومی نین مشکلی نینی حل ائدردی، ھرنه ایش اولسا قورقوت آتا یا دانیشما دان ایشلنە مزلردی، ھرنه کی بویوزسا، قبول ائدرلردی، سوزون توتوپ تامام ائدرلردی.

مقدمە دە آخر زامان خانلیق گئرو قاپی یادگه کیمسەنە الیریندن آلمایا، آخر زامان اولوب قیامت قوپونجا دئدوگو عثمان نسلی دیر، ایشته سوروب گیدە یورور"

مقدمە دن نقل ائلە دیگیمیز سون جملە لردن حکایە لرین عثمانلی خاندا۔ اثنین شرقی آنا طولی دا حاکیم اولدوغو زامان کتابین یازیب گئچیریلدیگی آنلاشیلیر. بو بارە دە مؤلفلرین فکیرلری مختلف دیر. اکثر مؤلفلر پالئوگرافیک (خط شناسلیق - کتیبە شناسلیق) خصوصیتلرە استناداً ۱۶- جی عصرین اورتا لاریندا یازیب گئچیریلدیگینی قبول ائدیرلر.

پرفسور بارتولد اترین ۱۵- جی عصرین باشیندا یازیلدیگینی قبول ائدیر.

پرفسور خلوق کورا و غلو دەم قورقوت کتابی نین ایجد حسابی ایله ۱۴۸۲ یازیلیمیش اولدوغونو قبول ائدیر. (پرفسور ایلیخان باش گۆز) داستانلاری تدقیق ائلە دیگیمیز دە اولنلارین دیلی نین داها قدیم اولدوغونو گۆروروک حتی اسکی آنا طولی تورکجه سیندن دە داها قدیم دیر و کتابین ایلك صحیفه سی نین باشیندا یازیلدیگی کیمی اوغوز تورکجه سی دیر.

اوغوز تورکجه سی، آنا طولی، آذربایجان، سورکمن و خراسان تورکلرینین اسکی اورتاق (مشترک) دیل لری اولدوغو اوچون بو اثر بوتون اوغوز اولادلاری نین اورتاق آبیده سی ساییلیر.

دە قورقود داستانلاریندا، قهرمانلار مسلمان اولدوقلاری حالدا اسکی کۆچری ایناملاری و شامانیم دوری عادت و خالیره لری دە یاشاما۔ قدادیر، مثلاً: "ایشیق، سو، آغاج و آتا ساییغی گۆستریر، بوز قسورد مبارک ساییلیر (ایکینجی داستان) و خانین ائوینی یغما ائدیرلر، آند ایچندە دینی مقدساتا یوخ، سلاخلارینا آند ایچیرلر. قیلیجیما دؤغرانا یین، اوخوما سانجیلا یین. داستانلاردا آدی گئچن قهرمانلار و دیگر شخصیتلرین آدلاری قدیم تورک آدلاری دیر (دیرسه خان، بایبندیر

خان، سالورخان، غازان خان، دلی دومرول و س).

بو خصوصیتلردن بیر جوخ تدقیقا تچیلار (بارتولد، جفری لوئیس، علیز-
اده و . . .) بئله بیر عقیده یه گلمیشلرکی بو داستانلار ان یاخین
۷-۶ جی عصرلرده یارانیب سؤنرادان اسلامی رنگی آلیب و آذربایجان
دا باش وئره ن حادثه لرله انکشاف ائدیپ و یازیبیا گنجیریلدیگی
زامان سؤن شکلینی آلمیشدیر .

داستانلاردا حادثه لرین یئرلرینه باخاندا ، گنجه ، بردع ، آلینجا قالاسی
گویجه گولی، درپشام ، سؤرمه لو آغا (قالاقلعه) ، قاپولو قارا دربند ،
ائونوک قالاسی و سؤنرا طرابزون ، بایبورد و ماردین یئر آدلاری او-
لاراق قید اولونموشدور . اوغوزلارین قونشولاری دا گورجی ، ارمنی و
طرابزون روملاری دیر ، بایبورد ، طرابزون و ماردین داعی کافرلر دیاری
دیر . عؤمرونون مهم بیر حیصه سینى دده . قورقود تدقیقاتینا و قسف
ائده ن بارتولد و قدیم دوستوم پرفسور محرم ارگین بو فاکتسلاری
نظرده توتاراق بئله بیر فکیره گلمیشلرکی حادثه لر آذربایجاندا
جریان ائتمیشدیر .

وقتیه آذربایجانا گلمیش اولان عالیم و سیاحلاردا دده قورقود
حقینده ائشیتدیکلرینی اؤز اثرلرینده قید ائتمیشلر . بونلاردان ۱۷-
جی عصرده آذربایجانا گلن آلمان سفیری ، آدام اولئاری *Adame*
Oleary و تورک سیاحی ، اولیا جلبینی ذکر ائده بیلرک ،
اولیا جلبی ، سیاحتنا مه سینده ، دربندده ، دده قورقودون قبریندن و
شیروانلیلارین بو قبیره جوخ حؤرمت گؤستردیگیندن بحث ائدیر .
عمومیتله قوزئی آذربایجان مؤلفلری داستانلارین آذربایجاندا و
جوخ قدیم اولدوغونا اینانیرلار .

تورکیه نین بؤیوک تاریخچیسی پرفسور فاروق سومر ، تورک دونیاسی
تاریخ درگیسینده یازدیغی تورک داستانلاری سلسله مقاله لرینده
(تاریخ درگیسی ۶۷، ۶۸، ۶۹) دئییرکی: دده قورقود داستانلاری ، اورتا
آسیادان سیحون چایی اطرافیندا یا شایان اوغوزلار طرفیندن یاران-
میشدیر . داستانلارین قهرمانلاری میلادی ۱۱- جی عصرده یا شامیش
اولمالاری محتمل دیر .

پرفسور فاروق سومر- بین فکرینه گؤره دده قورقود داستانلارینا
اساس تشکیل ائدن خاطیره لری ، آنا طولی و یاخین شرقه گتییره ن

تورکمنلر، مغول استیلاسی باشلارکن، سیحون اطرافیندان، ۱۳- جی عصرین بیرینجی یاریسیندا، کؤچوب آنا طولویا گلن اوج اوخ و بؤز اوخلاردیر. بو خاطیره لر، آنا طولویا گلنده داستانلاشدی (ویا تام معناسی ایله داستانلاشدی). بو خاطیره لر اولجه ۱۴- جی عصرین باشلاریندا، اوغوز - نامه آدی آلتیندا یازیلدی و اوزانلار طرفیندن هر یئرده اوخونماغا باشلاندى. لکن حیفکی بو اوغوزنامه ایتدی. ۱۶- جی عصرین ایکینجی یاریسیندا بیر بؤیوک و یا داهی اوزانین آغزیندا آنا طولویا تورکجهسی و املاسی ایله یئئنیدن یازیلدی کی بو ایندی الیمیزده اولان داستاندیر.

پروفسور ف- سومر بیرینجی مقاله سینده "داستانلارین دوغو آنا دولو دا، بالخصه ارضوم، بایبورد یؤره سینده (ناحیه سینده) یازیلیمیش اولماسی ان قوتلی احتمال دیر. فقط بو خصوصنه اولور، اولسون داستانلار تورکیه تورکجهسیله و تورکیه تورکجهسی املاسیله یازیلیمیش دیر، اساساً آذربایجاندا ۱۶- جی عصرده بئله بیر داستانین یازیلما بیله جگی بیر منشور ادبیاتین موجود اولمادیغینی بیلیریک، قیسا - جاسی، بو داستانلار، تورکیه تورکلرینه عاید دیر" یازیر. حؤرمتلی عالیم فاروق سومر - ین بو فکیرلرینی قبول ائتمگه امکان یوخدور.

زیرا:

۱- دده قورقود داستانلاریندا، اورتا آسیادان گتیریلن خاطیره لر دن باشقا، یئنی یوردا (آذربایجانین غربی و آنا طولویا نین دوغو اوجو) باش وئره ن حادثه لرده عکس ائتدیریلیمیشدیر

۲- داستانلارین دیلی ۱۶- جی عصرین ایکینجی یاریسیندا کی تورکیه تورکجهسیله عینی دگیلدیر. حتی ۱۳- جو عصر آنا طولوی تورکجه سیندن ده قدیم دیر.

۳- آذربایجان تورکجه سینده، منشور ادبیات، بو گونکو بیلگیمیزه گؤره، ۱۳- جو عصرده، هندوشاه نخجوانی نین یازدینی "صاح العجم" کتابی ایله باشلامیشدیر^(۱). حؤرمتلی فاروق سومر، بؤیوک شاعیریمیز، فضولی نین منشور اثرلرینی "حدیقه السعدا و شکایتنا مه لر" آذری نثری سایمیرمی؟

پروفسور فاروق سومر اوجونجو مقاله سی نین سونوندا ایلك وایکینجی مقاله لریندن فرقلی اولراق بئله یازیمیشدیر: "دده قورقود داستانلاری

تورکيه، آذربايجان و تورکمنستان تورکلىرى نين، ديگر بير دئيلمه بائى (غرب) تورکلىرى نين بيزجه بيلين ان اسكى داستانلارى دير. بيزجه دوغرو- دوزگون ده بودور.

بيز، داستانلارى دقتله اوخويوب اينجهلهديکن (تدقيق) سونرا، حادثه لرین باش وئردیگی يئرلری و داستانلارین ديلینی گؤز اؤنونه (دقت نظرينه) آلاق، بو نتیجه یه گلدیک :

داستانلاردا گئچن و تورکستانى خاطرلادان قاراجوق - قازيليق داغى...) يئرلردن باشقا، آذربايجانا عايد اولان گنجه، بردع، آلينجا قلاسى، گويجه گولى، درشام، و دوغو آناطولى دا، سورمه لو، آلا داغ، طرا- بزون، بايبورد و ماروين يئر آدلارى گئچمکده دير. اوغوزلار يېنى قوشولارى دا گورجى، ارمنى و طرابزون روملارى دير. عيني زاماندا طرابزون، بايبورد و ماردین کافر شهرلى دير. دئمه لى هله بو شهرلر تورکلى طرفیندن آلينيب مسلمان و تورکله شديريلمه ميشدير. سو دا حادثه لرین ۱۳- جو عصر دن قابق، يعنى ۱۲- جى عصر ده باش وئردیگینی گؤسترير. دده قورقودون ديلی ده، اورتا اوغوزجا (۱۱- جى عصر - قاشقارلى محمود دا) خصوصیتلری ایله بيرليکده، هم آذربايجان تورکجه سی، هم ده اسكى آناطولى تورکجه سی نين خصوصیتلرینی گؤسترير. منیم تدقیق لريم ده آذربايجان تورکجه سینده داها ياخين اولدوغونو گؤستر ميشدير. مثلا "مقدمه و ايلک ايکى داستانى، (ديرسه خان اوغلو بوغاجين بويو، سالور غزانين ائوينين يا غمالانما سی) تدقيق ائدرکن آشاغیدا قئید ائتدیگیمیز سؤزلر، آتالار سؤزو، دئيلم لر و جومله لر آذربايجان تورکجه سینده اويماقدا دير: ياد اوغلو ساخلاما قلا اوغول اولماز (تورکيه تورکجه سی: يابانجى اوغونو بسله مکله اوغول او- لماز) نصیبیندن آرتوغون بیثیه بيلمز (تورکيه تورکجه سی: نصیبیندن فاضلا سینى بیثیه بيلمز)، سا قاللى تاتارى بانلادوقدا. (تات، آذربا- يجاندا تورک اولمايانلارا دئيلير)، بانلاما ق اذان وئرمگه دئيليردی.

داغلارا گون دگنده: (تورکيه تورکجه سی: داغلارا گونش ووردوغوندا) آغ بورچکلى قارينين سودون تارتدی، ساجين بولدی.

ديرسه خانين نوکلىرى، آيدور (ديرسه خانين خدمتچيلري سؤيليور)
ديرسه خانين خاتونو قايتدی (..... گئرى دؤندو.)

حق یا ندیران چراغونگ یا نا دورسون (چراغ یا خدیرماق = موم یا قماق)
دو دنیا شیرین دیر (دو دنیا تاتلی دیر) .

آغیر خزینه ، بول لشکر آلایین (لشکر = اوردو)
دورسون گیتسون (قالمسین گیتسین) .

جوشا گلوب (جوشوب)

الین یوزون یومادان (الین یوزون بیگامادان) .

دام (تاوان) ، پولاد (جلیک) ، باشماق (آتیاق قابی) ، یاغشی (ایی) ، دایا
(دادی) ، بلی (اوهت) ، حیف (یا زیق ، ظلم) ، قابیسینی برکیتدی (سیقی
قابادی) ، دگهنگ (سوپا) ، فکر ائیلهدی (دوشوندو) ، سیندورماق (قیرماق)
بیغیشدیرسون (توپلا سین) ، آپارماق (گوتورمک) (۲) .

سونرا خانین ائوی (جادری) ، نین یا غمالانماسی (خان یغما) اییران
شاغیرلری ، او جومله دن حافظ - بین شعرلرینه ، ایران - آذربایجان
اوغوزلارینین واسیطه سیله گئجمیشدیر .

البته بو داستانلاردا ، تورکیه تورکجه سیننی خاطرلاردا ن سؤزلر ده
واردیر . مثلاً : " اوهت ، ائیی ، گا وور ، نرده (هاردا بیئرینه) ، اوکجه (دابان
، باشنه بیئرینه) ، کویه (گوشواره) ، سنسه (شئی) ، ایسمارلایپ (تاپیشی -
ریب بیئرینه) ، یارین (مباح - فردا) ، سوچ (تقصیر - گناه) ، قوتلنو
(مبارک) ، دوناتماق (تزیین) ، بونالماق (شعور و الدن و ثرمک ، حواس
پرت) ، بو دیل خصوصیتلری و حادثه لرین باش وئردیگی بیئرلری و او بیئر -
لرین او زمانکی دورومونو گؤز اونونه آلراق دئدیکلریمیزی بیله
خلاصه ائده بیله ریک :

دده قورقود داستانلاری یا زیلما دان قاباق ۱۲ - جی عصرده آذربایجان
دا و قسما " ده دوغو آناطولی دا باش وئره ن حادثه لرله سون شکلینی
آلمیشدیر . داستانلارین دیلی اوغوز تورکجه سی دیر و آذربایجان
تورکجه سیننه آناطولی و تورکمن تورکجه سیندن داها یاخین دیر . البته
بورادا تورکیه تورکجه سینین داها جوخ انکشاف ائدیپ دگیشه سیننی
ده نظرده توتماق لازیم دیر .

۱- هندوشاه . نخجوانی صحاح العجم کتابینی پرفسورغ . بیگدلی تدقیق و
۱۹۶ ده تهزاندان نشر ائتدیرمیشدیر . ۲- دیرناق (پارانقز) ایجریسی
نده تورکیه تورکجه سی قارشیلیغی یا زیلمیشدیر .

محمد امین رسولزاده بنیانگذار جمهوری آذربایجان (۱)

جمهوری آذربایجان از زمانهای دور جزوی از کشور بزرگ تشیع (ایران) بوده است فقط در مواقع کوتاهی به علت ضعف حکومت مرکزی در ایران، خانها در بعضی از مناطق آن یک حالت نیمه مستقلی بوجود آورده اند که آنهم مختص آنجا نبوده و در مناطق دیگری از کشور نیز وجود داشته، تا اینکه در جریان جنگ های ده ساله ایران و روس به دنبال شکست ایران طبق عهدنامه -

های غیرقانونی و غیرمردمی گلستان و ترکمانچای از پیکره ایران جدا شده و به استعمار روسها درآمد در این مدت استعمار، چه در جریان جنگهای چندین ساله و چه بعد از آن همیشه شاهد قیامهای خونینی بوده است که همگی در کمال خشونت سرکوب شده اند.

این منطقه از جهان تشیع که امروز با ایران دو کشور مستقل شیعی مذهب جهان را تشکیل می دهند مهد دانشمندان و قهرمانانی چون نظامی گنجوی، خاقانی شروانی، قاجاق نبی، صابر شیروانی، مهستی گنجوی و ... بوده است که هر کدام از آنها تا اندازه ای در سرنوشت فرهنگی و اجتماعی مردم آن مؤثر بوده اند. یکی از این بزرگان که بیشترین نقش

۱- درباره مرحوم محمد امین رسولزاده مقاله ای به زبان ترکی در شماره ۴- ۷۹ مجله "وارلیق" چاپ شده همچنین به مناسبت صد و دهمین سالگرد تولد او سال ۱۹۹۴ در جمهوری آذربایجان بنام وی نامگذاری شده است. ضمناً در شماره گذشته "وارلیق" سه نامه از مرحوم رسولزاده به سید حسن تقی زاده را درج نمودیم. وارلیق

رادرتاریخ معاصر این سرزمین بازی کرده است، دکتر محمدامین رسولزاده رهبر استقلال آن کشور در سالهای ۲۰- ۱۹۱۸ می باشد. وی در سال ۱۲۶۲ شمسی (۱۸۸۴ میلادی) در یکی از روستاهای اطراف باکو چشم به جهان گشود. پدرش روحانی روستای نوخانی بود که نامش حاج ملا علی اکبر بود، رسولزاده بعد از یادگیری زبان عربی و فارسی نزد پدر تحصیلات ابتدایی را در مدرسه روس- تاتار باکو گذراند سپس به تحصیلات عالی در همان شهر پرداخت ولی علاقه اش به فعالیت های سیاسی و مبارزاتی (به اقتضای استعمار کشورش توسط رژیم تزاری روس) مانع از اتمام تحصیلاتش شد. لذا از ۱۹ سالگی فعالیت های سیاسی و اجتماعی خود را با نوشتن مقاله های بنام "باکیدان مکتوب" در روزنامه "شرق روس" شروع کرد.

وی در سال ۱۹۰۴ مبارزات تشکیلاتی خود را با شرکت در گروه "همت" - شعبه مسلمانان حزب سوسیال دمکرات روسیه - آغاز نمود و با نوشتن مقالاتی به افشای ماهیت و عملکرد رژیم تزار می پردازد. در همین سالها او با ژوزف استالین گرجی آشنا می شود و در حین مبارزه با حکومت تزاری با او همکاری می کند و یکبار او را از مرگ حتمی نجات می دهد و همین مسئله بعدها باعث نجات او از اعدام حتمی توسط بلشوی - یک ها بوسیله استالین می گردد.

رسولزاده در سالهای ۱۹۰۵- ۱۹۰۸ به نوشتن مقالات متعدد و بیدار کننده ای در روزنامه ها و نشریه های قفقاز (باکو- تفلیس- ایروان) همچون ارشاد، تکامل، یولداش و ترقی و... می پردازد که همین مقاله ها در شکل فکری انقلاب استقلال جمهوری آذربایجان در سال ۱۹۱۸ میلادی نقش اساسی را بازی می کند و ذهنیت ایجاد حزب مساوات را با ایده استقلال برای تمامی ملیت های مسلمان در سایه اتحاد اسلامی در بین متفکران آنروز آذربایجان بنیان می نهد.

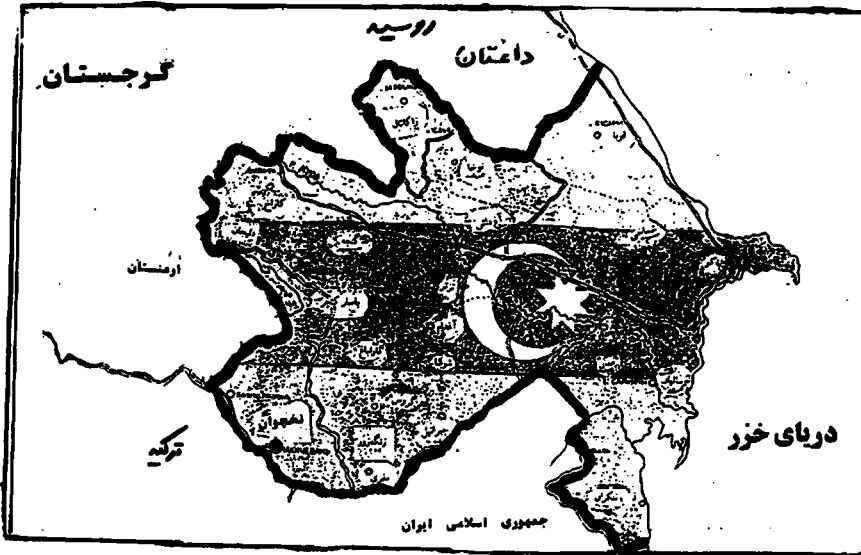
او در همین سالها علاوه بر نوشتن مقالات سیاسی و مبارزاتی خویش به ادبیات هم می پردازد و در نمایشنامه "ناگهان بلا" - (بلا ناگهانی) - و "قارانیقدا ایشیقار" (انواری در تاریکی) که هر دو همان طرز فکر نویسنده اش را به بیدک می کشند و در سال ۱۹۰۸ به صحنه می روند. رسولزاده همکاری نزدیکی با آزادیخواهان ایرانی مقیم باکو داشته و با توجه به تسلطش به زبان فارسی و عربی در سال ۱۹۰۸ از طرف کمیته

سوسیال دمکرات بعنوان ناظر بهرشت می‌آید و در همان سال به همراه مجاهدان به تهران آمده و در انقلاب مشروطه نقش فعالی بازی می‌کنده خود نیاز به شرح و تفسیری جداگانه دارد.

مقالات و نوشته‌های آتشین و آگاهی دهنده رسولزاده در ایران سبب محبوبیت بیش از انتظار او در بین آزادیخواهان ایرانی می‌شود که این موجب نگرانی روسها گردیده و سرانجام با دسیسه‌های دولت روس به سال ۱۹۱۰ میلادی او از ایران تبعید و به باکو برمی‌گردد و در مدت اقامت کوتاهش در باکو سعی در تشکیل حزب مساوات می‌کند ولی با توجه تعقیب حکومت تزار مجبور به ترک باکو و فرار به استانبول می‌شود و در مدت اقامتش در آنجا همراه با ادامه مبارزات از راه تدریس زبان فارسی امزار معاش می‌کند، در سال ۱۹۱۳ در روسیه عفو عمومی صادر می‌گردد و رسولزاده به زادگاهش (باکو) بازگشته و به فعالیت‌های سیاسی می‌پردازد ولی حکومت تزار او را راحت نمی‌گذارد وی را دستگیر و به دادگاه نظامی می‌سپارد تا اینکه انقلاب ۱۹۱۷ به وقوع پیوسته و رسولزاده از زندان رهائی می‌یابد و در همان سال به دنبال انتخابش به عنوان دبیرکل حزب مساوات به نمایندگی از طرف آذربایجان در "شورای مسلمانان روسیه" که در مسکو تشکیل شده بود شرکت می‌کند.

در همین سال پس از پیروزی بلشویکها " پارلمان ماوراء قفقاز " در تفلیس با شرکت آذربایجان، گرجستان و ارمنستان تشکیل می‌شود ولی اندک زمانی پس از تشکیل پارلمان، ارامنه و گرجیها از آن جدا شده و در ۲۸ مه " شورای ملی آذربایجان " تشکیل و محمد امین رسولزاده را به ریاست خود انتخاب می‌نماید، این شورا به رهبری رسولزاده، فتحعلی خویلو را به نخست‌وزیری انتخاب و تصمیم به اداره آذربایجان می‌گیرد. لازم به ذکر است که بخاطر اشغال باکو بوسیله لشکر تزار که بیشتر از ارامنه بودند شهر تاریخی گنجه موقتاً به عنوان مرکز انتخاب می‌گردد. و با تقاضای دولت جمهوری آذربایجان دولت عثمانی (ترکیه) برای رهائی باکو نیروی تحت نام " اردوی اسلام " به سوی باکو اعزام و این نیرو به همراه نیروهای داوطلب آذربایجانی پس از سه ماه جنگ موفق به آزادی باکو می‌شوند. در این سه ماه ارامنه چنان جنایات فجیعی در باکو آفریدند که کم‌نظیر بود، به دنبال آزادی باکو بوسیله نیروهای جمهوری آذربایجان و نیروی کمکی ترکیه رسولزاده

در هفتم دسامبر سال ۱۹۱۸ مجلس ملی جمهوری آذربایجان را افتتاح و استقلال جمهوری آذربایجان را اعلام می‌کند و از طرف بسیاری از کشور-های جهان به رسمیت شناخته می‌شود

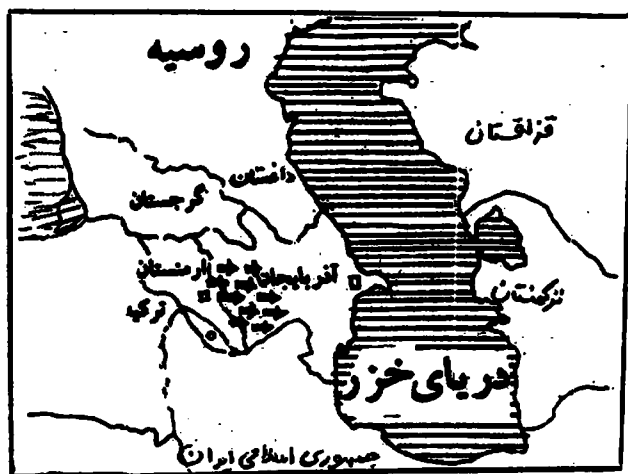
جمهوری آذربایجان در سالهای استقلال ۱۹۲۰-۱۹۱۸

دولت جمهوری دمکراتیک آذربایجان (مساوات) یک حکومت جمهوری ملی و اسلامی بود که در قانون اساسی آن تمامی اتباع کشور اعم از زن و مرد از حقوقی برابر برخوردار بود. و اقلیتهای مذهبی و زبانی به رسمیت شناخته و شعار "تورکلشمک، اسلاملاشماق و معاصرلشمک" را سر-لوحه کارهای خود قرار داد، از کارهای دیگر آن دولت می‌توان از رسمی اعلام نمودن زبان ترکی آذری، انتخاب پرچم جدید با علائم اسلامی و ملی و تاسیس دانشگاه را نام برد که همین دانشگاه که آنروزها دارالفنون نامیده می‌شد پس از سال‌ها (۷۰ سال) به دنبال استقلال مجدد جمهوری آذربایجان با تلاشی و نابودی کمونیسم بنام بنیانگذارش تغییر نام یافت.

پرچم ملی جمهوری آذربایجان که با توجه به اعتقادات اسلامی مردم

آن سامان طراحی شده بود در اولین جلسه مجلس ملی آذربایجان به وسیله رسولزاده بعنوان پرچم کشور مستقل جمهوری آذربایجان اعلام گردید و گرچه بعد از دو سال به دنبال سرنگونی استقلال آن کشور توسط ارتش سرخ مسکو این پرچم برانداخته شد ولی هرگز از ذهن مردم نرفت و بسیاری از مردم آنرا بعنوان نشانه ملیت آذری و اسلامی در زیر خاک مخفیانه نگهداری نمودند تا دوباره با برچیدن دیکتاتوری کمونیسم و دمیدن صبح استقلال برافرازند، کمونیسم اگرچه این نشان ملیت جمهوری آذربایجان را از هرجائی به عنوان مدرک جرم برداشت ولی این بیرق به قول رسولزاده: "پرچمی که یکبار به اهتزاز درآمد دیگر سرنگون نمی‌شود" همچنان در قلب و ذهن مردم جمهوری آذربایجان برافراشته ماند تا دوباره پس از ۷۰ سال به اهتزاز درآید. استقلال ملت آذربایجان شمالی پس از دو سال با یورش وحشیانه ارتش سرخ در آوریل سیاه ۱۹۲۰ برچیده شد و دولت قانونی و مردمی جمهوری آذربایجان سقوط کرد و مسئولان دولتی اعدام و یا محبوس گردیدند. بلشویکها پس از تسخیر وحشیانه باکو دست به تشکیل دولت بظا هر محلی از خود فروختگان و ناآگاهان کمونیست زدند و این دولت چیزی نبود جز یک بازیچه دست شورائی که اکثر آنرا آرامنه، گرجی‌ها و روسها تشکیل می‌دادند، آری بلشویکها پس از سرنگونی دولت رسمی جمهوری آذربایجان مقدرات آن کشور را به دانشا کهایبی چون میکویان و میرزا-یان که بالباس کمونیست می‌خواستند انتقام خود ساخته از مسلمانان را از مردم جمهوری آذربایجان بگیرند، و چند نفر گرجی می‌سپارند و در همین زمان است که به توسط حاکمان واقعی به مقدرات مردم جمهوری آذربایجان بگیرند، و چند نفر گرجی می‌سپارند و در همین زمان است که به توسط حاکمان واقعی به مقدرات مردم جمهوری آذربایجان که هیچ کدام آذری نبودند مناطقی چون بورچالی به گرجستان داده می‌شود و منطقه زنگه‌زور و باسارکئچر به ارمنستان و منطقه قره‌باغ کوهستان - نی که مردم مسلمان جمهوری آذربایجان زمانی به فراریان ارمنی از انتقام دولت عثمانی ترکیه در آنجا پناه داده بود ولایت خود مختار اعلام شده و سرنوشت این سرزمین تاریخی و مهد هنرهای اصیل آذربایجان به آرامنه واگذار می‌شود تا در آینده نه چندان دور ارمنستان ادعای ارضی بر آن بکند و همین وقت است که دانشا کها با

نقشه‌های از پیش تعیین شده نژادی به سر ادعای ارضی بر قره‌باغ کوهستانی چه جنایتها که نمی‌کنند هزاران انسان بی‌گناه را در شوشا خوجالی، آغدام و... فجیع‌ترین روش کشتند و شهرتاریخی شوشا را با خاک یکسان کردند و هنوز هم که هنوز است تجاوزاتشان ادامه دارد.

"کشورهای مستقل منطقه قفقاز بعد از
متلاشی شدن شوروی سابق و دامنه
تجاوزات ارمنستان به جمهوری آذربایجان"

رسولزاده پس از ده ماه زندگی درخفا توسط نیروی بلشویک در داغستان دستگیر و جهت محاکمه به باکو آورده می‌شود و در زندان ویژه زیرزمینی تحت بازپرسی قرار می‌گیرد در این زمان استالین که زمانی هم‌رزم مبارزاتی وی بوده و بوسیله او از مرگ‌رهای یافته بود از ماجرای وی باخبر شده و در دادگاهی که برای رسولزاده تشکیل شده بود حاضر و او را از اعدام حتمی رها کرده و همراه خود به مسکو می‌برد، رسولزاده در مسکو به همراه عباسقلی کاظم‌زاده دوست دیرین خود در اتاقی تحت نظر زندگی می‌کند و از راه تدریس زبان فارسی در انستیتو شرقیات مسکو امرار معاش می‌نمایند.

در همین زمان وقتی بلشویکها برای نیل به هدف‌هایشان که همان فراموشی الفبای اسلامی و بکار بستن الفبای کیریلیک در کل شوروی سابق بود تغییر الفبای جمهوری آذربایجان و به تبع آن دیگر جمهوری-

های مسلمان را از عربی به لاتین مطرح می‌کنند. رسولزاده بلافاصله بدون توجه به موقعیت به مقابله برمی‌خیزد و با نوشتن مقاله‌ای به زبان روسی از این عمل وسیله‌ای برای برهم زدن یکپارچگی فرهنگی مسلمانان داخل شوروی و پاره کردن رابطه‌های آنها با مسلمانان خارج نام برده و به جای تغییر الفبا، اصلاح آنرا پیشنهاد می‌نماید ولی چه فایده که حاکمان ظاهری آن زمان جمهوری آذربایجان و سایر ملل مسلمان زیر سلطه کمونیست با زیچگانی بیش‌نبودند و فقط مجری دستورات حاکمان پشت‌پرده بر مقدرات ملت‌های شکست‌خورده بودند.

رسولزاده پس از دو سال زندگی تحت نظر درمسکو به بهانه تحقیقات علمی به همراه کاظم‌زاده به سن پترزبورگ (لنینگراد) رفته و از آنجا با مساعدت تاتارها و عوامل حزب مساوات بوسیله یک قایق فنلاندی فرار می‌کند و از آنجا به آلمان سپس به ترکیه آمده و مبارزه‌ی برای اعاده استقلال ملت مسلمان‌ش را در غربت پی‌می‌گیرد. البته طرح فرار رسولزاده توسط کمیته مرکزی مخفی حزب مساوات آذربایجان شمالی طراحی شده بود و این در آن زمان دیکتاتوری تام استالین عملی غیرممکن به نظر می‌رسید.

رسولزاده در خارج از کشور کتب و رسالات و مقالات متعددی را در خصوص جمهوری آذربایجان و مبارزات مردم‌اش در راه استقلال به رشته تحریر آورد و همچنین سردبیری مجلات مختلفی را برعهده داشت در این مدت مردم مظلوم جمهوری آذربایجان همچنان زیر شمشیر کمونیسم با الهام از مکتب تشیع، قیام مساوات و نوشته‌های رهبر در تبعید خویش به مبارزه مظلومانه خویش ادامه داده و هر روز شهادتی در راه استقلال تقدیم می‌دارند.

در سال ۱۹۲۸ رسولزاده مجله "یئنی قافقاز" را منتشر می‌سازد. در سال‌های ۳۱-۱۹۲۸ سردبیری مجله "آذری تورک" را برعهده دارد و در سال‌های ۳۰-۱۹۲۹ سردبیر نشریه "اودلار یوردو" است و در همان سالها مجله هفتگی "اعلام" را منتشر می‌کند و کتابهای چاپ شده وی در این سالها عبارتند از: "آینده دموکراسی"، "ملت و بلشویسم"، "قافقاز تورکلری"، "سنت‌های فرهنگ آذربایجان"، "تاریخ معاصر آذربایجان" و "آذربایجان شاعری نظامی گنجوی". همچنین مقالات مهمی از وی در این سالها انتشار می‌شود که می‌توان از "آذربایجان ادبیات‌سی"،

بقیه در صفحه ۱۰۷:

○ اوغوزلارین وطنی

میلادی اُونۇنچو عصرین بیرینجی یاریسیندا اُوغوزلار خزر دنیزیندن سیردریا (سیحون) چایینین اورتا یا تاغینداکی فاراب (۱۱- جی عصر ده تورکجه آدی کاراچوک ایدی) و ایسفیجاب یۇره لرینه قدهر اولان اراضی ایله بو ایرماغین (چایین) شمالینداکی بۇز قیرلاردا یاشا- بیردییلار. استخری و دیگر جغرافی شناسلارین اثرلریندن اوغوز اۆلكهسی نین غرب، جنوب و شرق سرحدلری حقینده قطعی بیر فیکیر الـسـده اشمک مومکوندور. همین فیکره گۆره، اوغوز اۆلكهسی غربده خزر دنیزی ایله هم سرحد ایدی. ۱۰۰۰- جو عصرین اوللرینده او وقتهدک غیر مسکون اولان و خزرین شرقینده یئرلەشن سیا هکوه (قاراداغ) یاریم آداسی اونلار طرفیندن اشغال ائدیلمیش. مسکونلاشدیریلیمیش، یاریم آدا بوندان دولایی تورکجه مانقیشلاق آدینی آلمیشدی .

جنوبدا اسلام اۆلكه لريله اولان سرحدە گلینجه، غربده، یئنی خوارزم اۆلكه سینده. سرحد جرجانیه (گورگانج) و خصوما" بو شهرین شمال غربینده کی جیت (ژیت) قصبه سیندن باشلانیردی. آرال گۆلونون جنوبونداکی باراتکین ده سرحد قصبه لریندن ایدی. ماوراالنهرده سرحد بخارانین شمالینداکی جۇلدن باشلایراق ایسفیجاب بۆلگه سینه قدهر اوزانیردی. سیردریانین سۇل ساحلینده کاراچوک داغلارینین اتکینده و یئنی سییه بیر گۆنلوک منزلده یئرلەشن محکم لندیریلمیش ساوران (سابران) مسلمانلارین اوغوزلارا قارشى سرحد شهری ایدی. سیردریا ساورانان سۇنرا اوغوزلارا عاید بۇزقیر بۆلگه سینه داخیل اولوردو.

آنجا اُوغوز اۆلكه سی نین شمال سرحدلری حقینده الیمیزده دقیق معلومات یوخدور. استخری یه گۆره، اوغوز اۆلكه سی نین حدودلاری بو یۇنده ایدیل چایینا قدهر اوزانیردی. لاکین ابن فضلان ۹۲۱- ۹۱۲- جی ایله بولقارا سیاحت ائده رکن امبادان سونرا اوغوزلاری گۆرمه میس عوضینده یاییکین غربینده پئچئنقلره راست گلیمشیدیر. بو اۆزدن:

بیزجه، استخرینین معلوما تی اولدوقجا شبهه لیدیر. خزرین شرقیندن کاراچوک دا غلارینا قدهر اوزانان چولو بلخیه استناد ائدن مؤلف له " اوغوز بوزقیری" (مفاصل الغزیه) آدلاندیرمیشلار. ۱۳۰- جو عصرده تورکلر بو چوله کاراکوم (قاراقوم) دشمیشلر.

اوغوز ائلینین توپلو و کومپاکت یاشادیغی یئر سیردریا نین منبعیندن اورتا یا تاغینا قدهر اولان ساحه ایله چابین هر ایکسی ساحلینده کی اراضی، خصوصیه شمالا توغرو او زانان تورپاقلاردیر. اوغوز یا بقوسونون (کرالی نین) قیشلاغی اولان شهر چابین منبعیندن ایکی گونلوک منزلده و چایا بیر فرسخلیک مسافه ده یئرله شیردی. بو شهر عربجه اثرلرده المدینه الجدیده ویا القریه الحادثه، فارس دیلینده کی " حدود العالم" ده ده نو آدلانیر.

۱۲- جو عصره عاید اثرلرده شهرین یئنکی کنت (یئنکی کند) شکلینده تورکجه آدی چکیلیر. بونونلا برابر، شهر شبهه سیزکی، ۱۰- جو عصرده ده تورکجه بئله آدلانا بیلردی. همان چابین ساحلینده کی جند و خوداره شهرلری ده یا بقونون حاکمیتینده ایدی، بورادا مسلمانلاردا یا شاییر دیلار.

ایسفیجا بین شمالیندان باشلایراق سیردریا یا پارالل اولاراق اوز- انان کاراچوک سیرا دا غلاری بؤلگه سی ده اوغوزلارین چوخ مهم بیسر حیصه سینین یاشادیغی یئر ایدی. محمود کاشغری کاراچوکون اوغوز اولکه سینین آدی اولدوغونو سؤیله دیگی کیمی، اوغوز خریطه سینده ده کارچوک داغینی اوغوز یوردو اولاراق گؤسته رمیشدیر. ابوالقاسی نین "شجره تراکمه" سینده تورکمن روایتلری آراسیندا اوغوزلارین یوردو کیمی کازقورد ایله بیرلیکده کاراچوکدان دا بحث ائدیلمیر. تیمورون ظفرنامه لرینده ده بو داغین آدی چکیلیر.

اوغوزلار بو یورد دا لاپ قدیم لردن یا شاییردی لار. ابن خردادیه خراسان والیسی عبدالله بن طاهرین زامانیندا (۸۱۴- ۸۲۸) اوغوزلار دان ۱۰۰۰ دوستاغین ۶۰/۰۰۰ درهم قیمتینه آییندیغینی بیلدیریر. بلاذری - نین بیر قئیدیندن آنلاشیلیرکی، بو دوستاقلار عبدالله بن طاهرین اوغلو طاهرین سرکرده لیگی آلتیندا اوغوزلارا قارشى گؤندهر دیگی اوردو طرفیندن آیینمیشدیر. آنجاق هر ایکی قئیدده اوغوزلارین یوردو حقیقینده هئج بیر ایضاحات وئرلمیر.

ايستەر اورخون بۇلگەسىندەكى دوققوز- اوغوزلار ايستەرسە دە اون-
 اوخلارا منسوب اوغوزلار بورالارا شوقدن گلميشدىلر
 اكر اوغوزلار اون - اوخلارين قوهوملاريديرسا (قوتلى احتمالا گۈرە
 بئله دير) . اونلارين آشاغى سيردرىيا ساحللىرىنە گلمەلىرى كارلوكلارين
 اون - اوخلارين اۆلكەسىنى فتح ائتمەلەرنىلە باغلى اولابىلەر . آشاغى
 سيردرىيا اطرافىنىن و آزال ساحللىرىنىن اوغوزلاردان اولكى صاحب
 لرى ايسە پئچئنقلر اولموشلار . داها اول دە دئدىگىمىز كىمى
 پئچئىق لرىن اوچ اساس بويونون مشترك آدى كنگر ايدى . بونون گۈى
 توركلرىن ۷۰۱- جى ايلدە سوغداك سفرى نتيجهسىندە الە گئچن و
 كاراچوك داغلارى ايلە اونلارين شمالينداكى بۇزقىرلار دا ياشادىغى
 بىلىنن كنگراس تشكلونون آدى ايلە عىنى اولدوغو قبول ائدىلميش
 دير . بوندان علاوه بيرونىنىن بىر قئىدىندە پئچئنقلرىن آزال گولو
 اطرافيندا خوارزمە قونشو اولارق ياشادىقلارى گۈستەرىلير . ديگر
 طرفدن ، پئچئنقلرىن بىر زامانلار كارلوكلارين قونشولوغونىدا
 ياشادىقلارنى گۈستەرنەن همىن مۇلغىن باشقا بىر اثريندە بىر قئىد
 دە واردير . بو قونشولوق هر حالدا ايسفيجاب ايلە تالاس طرفلردە
 اولمايدير

پئچئنقلر سىر- درىيا بويوندا و آزال گولو اطرافيندا ياشاياركن
 اوغوزلار هارادا مسكون ايدىلر؟ بو خصوصدا قطعى بىرسۆز سۆيلەمسك
 مومكون دگىل . رشيدالدين توركلرىن داستانى تاريخيندە تالاس
 بۇلگەسىندىن باشقا شرقدەكى المالىك بۇلگەسىنى دە اوغوزلارىن
 يوردلارى حساب ائدير . اوچ و تالاس وادىلرىندە ياشايان ، چىنلىرىن
 نوشە- بو دئدىكلرى قولدان اولمالارى ان قوتلى احتمالدير . بئله
 آنلاشلىركى ، اوغوزلار پئچئنقلره شرقدن هجوم ائتميشلر . هر حالدا
 ايكى قونشو قوم آراسيندا آغىر ووروشمالار باش وئرميش وان سوندا
 اوغوزلار پئچئنقلرى امبا چايىنىن آرخاسينا قۇوموشلار . اوغوزلارىن
 پئچئنق يوردونونە واختالە گئچىردىكلرى دە بىلىنمىر . يوردلارى -
 ندان قۇوولان پئچئنقلر امبا ايلە ايدىل آراسينا يئرلەشميشلر .
 آنجاق بورادا دا ۸۹۳- ۸۸۳ - جو ايللردە اوغوزلارلا خزرلرىن مشترك
 هجوملارينا اوغراميشلار . مغلوب اولان پئچئنقلرىن مەم بىر قىسمى
 ايدىلى گئچەرک قارا دنيزين شمالينداكى تورپاقلارا گئتميشلر .

قالانى ۴۱- جى صحيفەدە :

آذربایجان و ترکان آذربایجان

سرزمین آذربایجان کنونی در حال حاضر از دوبخش مجزا و متمایز از هم تشکیل یافته است. یک بخش آن آذربایجان شمالی است که تا دسامبر ۱۹۹۱ به اسم "جمهوری سوسیالیستی آذربایجان" یکی از جمهوریهای پانزده گانه اتحاد جماهیر شوروی را تشکیل میداده. این بخش امروز به نام جمهوری آذربایجان (۱) معروف است. بخش دیگر آن آذربایجان جنوبی است که بنام آذربایجان ایران (۲) معروف است. مطابق اسناد تاریخی متعددی که در دسترس است، آذربایجان دارای تاریخ طولانی و تمدن کهن میباشد. در ازمنه های بسیار قدیم، یعنی نزدیک به سه هزار سال قبل، آذربایجان قلمرو اصلی و مهم امپراطوری مادها (۳) بود. در قرن ششم قبل از میلاد مسیح، کوروش اولین پادشاه هخامنشی آذربایجان را تسخیر کرده و بعد از سرنگونی آستیاژ، آخرین پادشاه خاندان ماد، آن سرزمین را ضمیمه امپراطوری خود ساخت. نزدیک به دو قرن بعد، آذربایجان نیز مثل مناطق دیگر امپراطوری هخامنشی مورد هجوم لشکریان اسکندر مقدونی قرار گرفت. بعد از تسخیر آذربایجان، آتروپات، یکی از سرداران، اسکندر حکومت بخش بزرگی از آذربایجان جنوبی را بدست گرفت. آتروپات و جانشینان او از سال ۳۲۸ تا ۱۵۰ قبل از میلاد مسیح بر آذربایجان حکمرانی کردند. در این دوره و همچنین در دوره حکومت ساسانیان در آذربایجان دو قلمرو سیاسی متمایز از هم ظهور کردند که هر دو در سیر تکامل فرهنگی و تاریخ سیاسی آذربایجان کنونی نقش مهمی بازی کرده اند. یکی قلمرو آلبانی (سرزمین اران) (۴) بود که عمدتاً مناطق جمهوری آذربایجان فعلی را در بر میگرفت. دیگری قلمرو آتورپاتکان (آتروپاتن) (۵) بود که شامل آذربایجان جنوبی میشد. دانشمندان و مورخین آذربایجانی

کدر این باره چند مقاله از طرف نویسندگان "وارلیق" به زبانهای ترکی و فارسی در همین مجله چاپ شده ولی نظریه اهمیت موضوع و مطالب مندرج مقاله فوق اقدام به چاپ آن گردید. (وارلیق)

به ظهور و سیر تکاملی این دو قلمرو سیاسی، اهمیت ویژه‌ای قائل بوده و آذربایجان کنونی را وارث آن دو قلمرو میدانند. این دانش - مندان بر آن هستند که اسم آذربایجان از زمانهای قدیم و حتی در دوران قبل از میلاد مسیح به هر دو این قلمرو اطلاق میشده است. در اثبات نظرات خود آنها از منابع مختلف یونانی، عربی، ایرانی، ارمنی، رومی (دوران بیزانس - روم شرقی) نقل قولهای مختلف آورده و به آنها استناد می‌ورزند (۶).

تا زمان تسخیر آذربایجان توسط اسکندر مقدونی، اکثر ساکنین آذر - بایجان را آذریها، رانیها، تات‌ها، طالشیها، هرزنیها و کردها تشکیل میدادند (۷). مضافاً در آن زمان اقوام غیر ایرانی دیگری نیز در خطه آذربایجان رحل اقامت افکنده و میزیستند که مهمترین آنها عبارت بودند از: ازمنه، خرچیها، آسوریها و ترکان.

بعد از تسخیر آذربایجان توسط اسکندر و بعداً در دوره حکومت جانشینان او و بویژه در دوره اوجگیری قدرت ساسانیان، مهاجرت و هجوم قبایل مختلف ترک از آسیای مرکزی به آذربایجان شروع شده و فزونی یافت. رومیها، بویژه در عهد حکومت هراکلیوس، از خزرها (۸)، که در این دوره در سواحل غربی دریای خزر زندگی میکردند، در نبرد علیه ایران استفاده میکردند. در نتیجه با استناد به مدارکی که از این دوره در دست است میشود گفت که در آستانه ظهور اسلام و حمله نیروهای خلافت اسلامی به قفقاز (در قرن هفتم میلادی) مهاجرت و گسیل ترکها از آسیای مرکزی به خطه آذربایجان به یک امر معمولی مبدل گشته و روز ب روز نیز تشدید میافت. در اینجا به بررسی و تحلیل بخشی از این منابع میپردازیم.

طبق منابع متعلق به دانشمندان آذربایجان، اقوام مختلف ترک و نیمه ترک (خزرها) از ازمنه‌های قدیم بتدریج از مناطق مختلف آسیای مرکزی، که امروز بین اتنولوژیست‌ها و زبان‌شناسان به اسم ترکستان معروف است، به نواحی مختلف قفقاز شرقی، بویژه آذربایجان مهاجرت کرده و در آن نواحی سکنی گزیده‌اند. در کتاب تاریخ آذربایجان که در سه جلد در سالهای ۱۹۵۸ - ۱۹۶۳ توسط آکادمی علوم درباکو انتشار یافته، این دانشمندان از هجوم و مهاجرت اقوام ترک، به آذربایجان صحبت کرده و آغاز آن‌ها را به زمانهای قدیم نسبت میدهند (۹). آشور

بیگلی، مورخ آذربایجانی، مینویسد که خطه شیروان، که امروز بخشی از جمهوری آذربایجان است، از " زمانهای عتیق" محل اختلاط و امتزاج اقوام ترک با اقوام بومی قفقازی و ایرانی بوده است. بگفته این مورخ، مهاجرت و هجوم ترکان و نیمه ترکان (خزرها و آوارها) از آسیای مرکزی به ایالات آلبانی (اران) و شیروان و دشت مغان نار طول قرن ششم میلادی، در آستانه ظهور و شیوع اسلام در سطح چشمگیری بوده است^(۱۰) طبری، مورخ ایرانی، در کتاب معروف تاریخ طبری، که در قرن دهم میلادی تألیف یافته، به هجوم و مهاجرت اقوام خزر و هان (مجار) اشاره میکند (۱۱). طبری از خزرها و هان ها بنام ترکان یاد میکند. در حالی که اتنولوژیست های معاصر بر آن هستند که هان ها از اقوام فینو - یوغر بوده و خزرها نیز آمیزش تاریخی از ترکان (تورانی ها) و ایرانی ها (آریائی ها) بوده اند (۱۲).

به غیر از منابع ایرانی و ترکی، منابع رومی (بیزانسی) و عربی از قرن هفتم در دست است که از کوچ و مهاجرت ترکان و نیمه ترکان و از سکونت آنان در سرزمین اران، بویژه در ساحل چپ رودخانه کورا، صحبت میکند^(۱۳). در قرن هفتم میلادی عبیدابن شریه جرهومی در گزارش به معاویه، که در دوره ۶۶۱-۶۸۰ حکومت میکرده است، میگوید که آذربایجان " از مدت های طولانی سرزمین ترکان بوده است. آنها گروه گروه در آنجا جمع آمده و بعد از اختلاط و امتزاج درهم ادغام شده اند. (۴) بعضی از مورخین آلبانی (ارانی) بعد از اشاره به رحل اقامت افکندن هان ها در ساحل رودخانه کورا در قرن هفتم به وجود قلمرو کوچک هان ها اذعان کرده و میگویند که هان ها با جوانشیر شاهزاده ارانی که در ساحل راست رودخانه کورا حکومت میکرد روابط دوستانه برقرار کرده بودند (۱۵).

در سال های اخیر بعضی از دانشمندان آذربایجانی از منابعی صحبت میکنند که در آنها از امتزاج و اختلاط تدریجی و ممتد ترکان و بومیان ساکن آذربایجان (آذری ها، طالشی ها، تات ها و هرزنی ها) سخن رفته است. این دانشمندان معتقدند که ترکان آذری فعلی نواده های آلبانی ها (ارانی ها) و ترکان و اقوام بومی آذربایجان بوده و اتنیک مختلط و مشترکی از وحدت آنها هستند (۱۶).

پس در آستانه ظهور و شیوع اسلام در منطقه قفقاز (در اواخر قرن

هفتم، قرن هشتم میلادی) آذربایجان بطورکلی محل سکونت ایرانی‌ها، اقوام مختلف ترک و ایرانی و یا امتزاجی از این اتنیک‌ها بوده و هنوز یک سرزمین ترک‌نشین محسوب نمیشد. بجزرات میتوان گفت که در عرض سه قرن بعداز تسلط الملام بر نواحی شرقی قفقاز، نفوس ترکان در آذربایجان روبه افزایش گذاشته و در قرن یازدهم (بعداز حمله سلجوق‌ها) و سپس در قرن سیزدهم (باحمله مغولان و استقرار حکومت ایلخانان) و در قرن چهاردهم (در دوره حکومت آق‌قویونلوها و قره‌قویونلوها) آذربایجان بتدریج به یک سرزمین ترک‌نشین تبدیل گشته است (۱۷).

صفویان، که امپراطوری منسجم و متمرکزی را در اوایل قرن شانزدهم در ایران بوجود آوردند، خود از ترکان آذربایجان بودند. شاه اسماعیل اولین پادشاه صفوی که بعداز مرگ پدرش به رهبری خاندان صفی‌الدین اردبیلی رسیده بود، به ترکی شعر میسروده و اشعار او تحت نام مستعار ختائی معروف است (۱۸). در دوره حکومت شاه اسماعیل اکثر مردم آذربایجان، مثل مردمان مناطق مختلف تحت سلطه صفوی، به مذهب شیعه اثنی عشری گرویده و بدین وسیله به سدی بزرگ و قابل اطمینان در مقابل توسعه و نفوذ امپراطوری عثمانی، که سنی مذهب بود، تبدیل گشتند

در دوره صفویان، سرزمین آذربایجان به چهار واحد اداری کشوری به اسم بیگلربیگی تقسیم میشد. این چهار واحد عبارت بودند از بیگلربیگی‌های نخجوان، شیروان، قره‌باغ که باهم درمتون کتاب‌ها و مدارک دولت صفوی به اسم آذربایجان مورد خطاب قرار میگرفتند، کل مالیاتی که از خطه آذربایجان به خزانه دولت مرکزی در اصفهان واریز میشد در مدارک صفوی بین ۳۰۰،۰۰۰ تا ۵۰۰،۰۰۰ تومان تخمین زده شده است (۱۹).

جنگ‌های ایران و عثمانی که ممتد و طولانی بود باعث شد که آذربایجان دوبار به تصرف عثمانی‌ها درآید. بار اول در سال ۱۵۷۸ بود که تا سال ۱۶۰۳ ادامه داشت. بار دوم در اواخر حکومت صفویان، که دولت مرکزی داشت تضعیف میگشت، اتفاق افتاد. بعداز سقوط صفویان، امپراطوری ایران دوباره مرکزیت خود را از دست داده و دچار هرج و مرج ملوک‌الطوایفی گشت. نادرشاه افشار کوشید که بافتوحات خود امپراطوری

ایران را احیاء کند ولی موفق نشد. بعد از ترور نادرشاه در سال ۱۷۴۷، کنترل مرکزی بر سرزمین آذربایجان بطور کامل قطع گردید. رواج ملوک الطوائفی آذربایجان را مثل اکثر نقاط ایران به مناطق مستقل از هم در آورد که به اسم خانات معروف گشتند. خانات آذربایجان که تا ظهور آغا محمدخان قاجار در آذربایجان حکومت میکردند عبارت بودند از خانات باکو، کوبا، شکی، شماخی، قره باغ، نخجیوان و خانات مختلف آذربایجان جنوبی.

با اینکه آغا محمدخان قاجار توانست با دادن مرکزیت به حاکمیت قاجاریه این خانات را سرکوب کرده و کلیت آذربایجان را دوباره به امپراطوری ایران برگرداند ولی جنگهای ممتد و طولانی ایران و روس در اوایل قرن نوزدهم منجر به جدائی سرزمین های شمالی آذربایجان از ایران گردیده مشخصاً بعد از جنگ های ۱۸۱۳ و ۱۸۲۸ ایران و امپراطوری روسیه با انعقاد دو قرارداد گلستان و ترکمانچای ایالات شمال رودخانه آراز (ارس) را بطور رسمی از ایران جدا کرده و به روسیه تزاری ملحق ساختند.

پاورقی‌ها:

۱- جمهوری آذربایجان که تا دسامبر ۱۹۹۱ به اسم "جمهوری سوسیالیستی آذربایجان شوروی"، یکی از پانزده جمهوری "اتحاد جماهیر شوروی" بود، در غرب ساحل دریای خزر قرار دارد. این کشور که ۸۶،۶۰۰ کیلومتر مربع وسعت دارد، شامل منطقه خودمختار قره باغ علیا در غرب و جمهوری خودمختار نخجوان در جنوب غربی آن میباشد. از ۷ میلیون جمعیت ۸۰ درصد ترک آذری، ۱۰ درصد تات و بقیه متعلق به ملیت های لزگی، کرد، روس، تالشی، ارمنی، گرجی و آسوری میباشد. برای اطلاعات جامع در مورد منابع طبیعی و وقایع دو سال گذشته رجوع کنید به:

- DANIEL C. DILLER، روسیه و کشورهای مستقل، واشنگتن ۱۹۹۳، صفحات ۲۶۷-۷۱ (به انگلیسی).

۲- آذربایجان ایران در شمال غرب ایران قرار گرفته و از نظر اداری به دو استان آذربایجان شرقی و آذربایجان غربی تقسیم شده است. به غیر از آذربایجان شرقی که اکثر جمعیت آذربایجان تشکیل میدهند

کردها، آرامنه و آسوری ها نیز از ازمینه های قدیم ساکنین اصلی
آذربایجان محسوب میشوند.

۳- باینکه مادها با فارس ها و پارت ها سه قوم مهم و اصلی اقوام
آریائی (ایرانی) را تشکیل میدادند ولی امپراطوری آنها اقوام دیگر
آریائی را، که ساکنین بومی آذربایجان بودند، نیز هربرمیگرفت. در
باره تشکیل امپراطوری مادها و قلمرو آن مراجعه کنید به:

- R. GHIRSHMAN، ایران، لندن، ۱۹۶۱، صفحات ۹۰-۹۶

۹۹، ۹۸ و ۱۱-۱۱۸.

۴- قلمرو آلبانی (سرزمین اران) محدود بود از شمال به کوههای
قفقاز و سرزمین سرمدها (ساکنین بومی روسیه قبل از آمدن اسلاوها)،
از جنوب به رودخانه آراز (ارس) و قلمرو آتروپات و ارمنستان و
از شرق به بحر خزر و آسیای مرکزی. در قرن سوم میلادی، در این خطه
شهرهای متعدد تجاری و صنعتی بوجود آمده بودند که عمده ترین آنها
عبارت بودند از: گنجه، نخجوان و باکو. آلبانی باینکه خودمختار بود
ولی از نظر سیاسی و نظامی وابسته و متحد امپراطوری ساسانی بود

اکثر مردم اران پیرو مذهب مسیحی بوده و در حمله اعراب مسلمان به
سرزمین های ساسانی در ۶۳۰ میلادی در کنار ایران علیه اعراب
جنگیدند. بعد از مقاومت های طولانی، در سال ۶۶۷ جوان شیرشا هزاده آلبانی
با اعراب بیعت کرده و صلح در منطقه برقرار گردید. باینکه اعراب
فاتح پایگاه های نظامی متعددی در قلمرو آلبانی و در ایالات نخجوان
اردبیل و مراغه برپا کردند ولی مقاومت توده های مردم علیه
فاتحین نزدیک به دو بیست سال ادامه داشت. جنبش خرم دینان به رهبری
بابک خرم دین از ۸۲۰ تا ۸۳۷ معروفترین و طولانیترین نمونه ایمن
مقاومت ها در قلمرو آلبانی بود. بعد از شکست خرم دینان و اعدام بابک
اکثر مردم آلبانی به اسلام گرویده و با ترکان، که در آن دوره از آسیای
مرکزی کوچ کرده و در منطقه غرب ساحل خزر رحل اقامت افکنده بودند
در آمیختند. بخشی از ارانی ها نیز که اسلام را نپذیرفتند با آرامنه
قفقاز در آمیخته و مسیحی ماندند. رجوع کنید به:

- تاریخ آذربایجان، در سه جلد، چاپ آکادمی علوم باکو، ۱۹۵۸-۱۹۶۳،

جلد اول، صفحات ۵۲، ۶۰-۶۲، ۱۰۴-۱۰۷ و ۱۱۷-۱۲۵ و -

۷۰. MINORSKY، ترکان، ایران و قفقاز در قرون وسطی، لندن، ۱۹۸۷، صفحات

۵۰۵ - ۵۱۰ (به انگلیسی).

و. مینورسکی

- *V. MINORSKY*، تاریخ شیروان و دربند، گامبریج، ۱۹۵۸، صفحات ۲۲-۲۳ و - *P. GORDON* "مردمان ترک و قفقاز" در ماورای قفقاز: ناسیونالیسم و تغییر اجتماعی، آن آربر، صفحات ۴۵ و ۴۹ (هر سه به زبان انگلیسی).

۵- بعضی از مورخین و زبان‌شناسان معتقدند که کلمه آذربایجان از آتورپاتکان (آتورپاتان) مشتق شده است. آتورپاتان بعد از حمله اسکندر به ایران هخامنشی به سرزمین و مناطق آذربایجان جنوبی اطلاق میشد که آتورپات (آتورپات) سردار معروف اسکندر بر آنجا حکومت میکرده است. آتورپات و جانشینان او از ۳۲۸ تا سال ۱۵۰ قبل از میلاد مسیح بر آذربایجان حکومت کردند. رجوع کنید به:

- *GHIRSHMAN*، همانجا صفحات ۲۱۶، ۲۳۰ و ۳۰۷.

بعضی دیگر از مورخین فیلولوژیست بر آن هستند که کلمه آذربایجان از دو کلمه آذر یعنی آتش و بایگان (بایجان) یعنی مکان و سرزمین تشکیل یافته است. زردشت پیغمبر ایرانی که به آتش و نور مقام مهمی در آئین خود قائل است، در آذربایجان بدنیا آمده و اکثر مردم آذربایجان تا قبل از آمدن اسلام، پیرو آئین زردشتی بودند. آنها با استفاده از تراوش طبیعی گاز و نفت آتشکده‌های متعددی در سراسر آذربایجان بنا ساخته بودند که بقایای بعضی از آنها سالها بعد از آمدن اسلام هنوز برپا بودند. رجوع کنید به:

- فاروق سومر، "آثار حماسی درباره اوغوزها" در نشریه دانشکده زبان، تاریخ و جغرافیا، دانشگاه آنکارا، آنکارا ۱۹۵۹. به زبان ترکی عثمانی.

۶- برای اطلاعات بیشتر درباره این منابع رجوع کنید به:

AUDRY ALSTAD، ترکان آذربایجان، استا تفورد

۱۹۹۲، صفحات ۲-۷ و ۲۳۱-۲۳۵. در این کتاب، نویسنده بطور سیستما -

تیک مراحل مختلف و اصلی سیر تکامل آذربایجان و ترکان آذری را مورد تحلیل قرار داده است. او در تحقیقات خود از منابع مختلفی که به زبانهای روسی و انگلیسی و ترکی آذربایجانی نوشته شده‌اند استفاده کرده است

۷- زبان آذری که یکی از زبانهای ایرانی غربی محسوب می‌شود، زبان بومیان آذربایجان در عهد باستان بوده و امروز جزو زبانهای مرده جهان محسوب می‌شود. زبان مردم آلبانی (ارانی) یکی از زبانهای باستانی منطقه قفقاز بوده و با اینکه مثل زبان آذری امروزه کسی به آن تکلم نمی‌کند ولی در عصر قدیم زبان رایج در قلمرو آلبانی بوده است. زبانهای تاتی و طالشی و هرزنی، مثل زبان آذری جزو زبانهای ایرانی (آریائی) غربی محسوب می‌شوند. برخلاف آذری، متکلمین بنسب زبانهای تاتی و طالشی و هرزنی هنوز هم در آذربایجان در "جزیره‌ها" ی زبانی یافت می‌شوند. مرکز هرزنی روستای گلین قیه در چند فرسخی مرند و مرکز زبان تاتی روستاهای کرینگان و ارزین در آذربایجان ایران است. برای اطلاعات بیشتر مراجعه کنید به:

- منوچهر مرتضوی، "آثار و اسناد مربوط به زبان دیرین آذربایجان" نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی، سال ۲۷ (زمستان ۱۳۵۴). تات‌ها اقلیت مهمی در جمهوری آذربایجان بوده و نزدیک به ده درصد جمعیت آن کشور را تشکیل می‌دهند. رجوع کنید به:

- دایره‌المعارف بریتانیکا، "آذربایجان" جلد اول "مایکرو" چاپ ۱۹۷۵، صفحات ۷۸۷-۷۸۹.

۸- خزرها از اقوام آسیای مرکزی و مخلوطی از طوایف ایرانی و ترک بودند. آنها در قرن ششم میلادی در جنگ‌های متعدد و ممتدی که بین ایران و امپراطوری روم شرقی (بیزانس) اتفاق افتاد عمدتاً طسرف امپراطوری رم را گرفته و علیه ایران جنگیدند. خزرها بعد از ظهور و عروج اسلام در منطقه قفقاز تضعیف یافته و از سواحل غربی خزر و بطور کلی از آذربایجان رانده شده و قلمرو خود را به کناره‌های رودخانه ولگا محدود ساختند. با اینکه در قرن هشتم به دین یهودیت گرویدند ولی روابط حسنه خود را با روم شرقی حفظ کردند. رجوع کنید به:

- دایره‌المعارف بریتانیکا، "خزرها" جلد پنجم "مایکرو" چاپ ۱۹۷۵، صفحه ۷۸۸ و - GIRSHMAN، همانجا، صفحه ۳۰۷.

۹- تاریخ آذربایجان، همانجا، جلد اول، صفحات ۱۶۹-۱۷۲.

۱۰- سارا بیقزی آشوربیگلی، قلمرو شیروانشاه، باکو، انتشارات علم، ۱۹۸۳، صفحات ۱۸-۲۲ به دو زبان روسی و ترکی آذربایجانی.

۱۱- A. ALSTAD، همانجا صفحه ۵.

۱۲- پیتر گوردن، همانجا، صفحات ۴۵ و ۴۹ و دایره‌المعارف بریتانیکا
جلد پنجم، همانجا .

۱۳- فریده. مددوا مورخ آذربایجان، در مقاله‌ای مربوط به جغرافیای
تاریخی قلمرو آلبانی در کتاب جغرافیای تاریخی آذربایجان، که به
همت ضیاء بنیاد اوف (بنیاد اوغلو) گردآوری گشته، از اشتراکین مورخ
رم شرقی نقل قول آورده که ساحل چپ رودخانه کورا، که امروزه بخشی از
آذربایجان شمالی است، متعلق به قلمرو آلبانی بوده است. رجوع
کنید به *ALSTADT*، همانجا، صفحه ۴.

۱۴- عبیدین شریه در دوره "جاهلیت" در یمن بدنیا آمده و بعدها در
دوره خلافت معاویه یکی از مصلحین و مشاورین مهم دربار اسلامی
محسوب میشد. گزارشات و دیگر نوشته‌های این شخص به اسم "اخبار عبید
بن شریه جزمی" توسط محمدابن هشام در قرن نهم میلادی جمع‌آوری
گشته است. این اثر که گردآورنده اش ابن هشام است بعدها به تصحیح
زین العابدین موسوی در سال ۱۹۲۸ میلادی در شهر حیدرآباد (هندوستان)
تحت عنوان "التیجان فی ملوک حمیر" انتشار یافته است. گزارش عبید
راجع به ترکان و اینکه آنها در سرزمین آذربایجان گردآمده‌اند، در
صفحات ۳۱۲-۴۸۷ همان کتاب آورده شده است. برای اطلاعات بیشتر در این
مورد مراجعه کنید به:

- رحیم رئیس‌نیا، آذربایجان در سیرتاریخ از آغاز تا اسلام، تبریز،
انتشارات نیما، ۱۳۶۸، صفحات ۹۰۰-۹۰۳ و *ALSTADT*، همانجا
صفحه ۶.

۱۵- همانجا .

۱۶- همانجا و همچنین رجوع کنید به گوردن *GORDON*، همانجا،
صفحات ۴۵ و ۴۹.

۱۷- رجوع کنید به کتاب جدید و زیر چاپ گوردن به اسم مقدمه بر
تاریخ ترکان به نقل از *A. ALSTADT*، همانجا، صفحه ۷.

۱۸- یوسف سیداوف و صمدعلیزاده، سخنی درباره شاعران کلاسیک آذر-
بایجان باکو، گنجلیک، ۱۹۷۷.

۱۹- *A. ALSTADT*، همانجا، صفحه ۹.

توضیح:

در مقاله تحقیقی و سودمند آقای دکتر پارسا بناب چند مورد قابل

بحث است با آنکه مؤلف با استناد منابع معتبر از آنها یاد کرده است .
نظربه اهمیت موضوع توضیح چند نکته از آن موارد را ضروری میدانیم
۱- آتروپات ساتراپ ایرانی و منصوبه داریوش بوده و در نتیجه
سازش با اسکندر در وظیفه خود ابقا شده است (آنسیکلوپدی اسلام
ماده آذربایجان ، فرهنگ معین ...) .

۲- خزرها اقوام ترک بودند نه نیمه ترک و بعد از آنکه هیئت حاکمه
آنها دین کلیمی را پذیرفت تورات را به ترکی ترجمه کردند و بعد از
انقراض دولت بوسيله روسها قسمتی از آنها به اروپا مهاجرت کردند
و اقلیتهای یهودی را تشکیل دادند ولی به تدریج زبان مردم کشورهای
اروپائی را پذیرفتند . قسمتی از آنها هم به جنوب یعنی به آذربایجان
آمدند و در ترکیب ترکان آذری شرکت کردند . (آرتور گسلر ، زکی ولید
ی - دوغان ، دوغان قفس اوغلو و ...)

۳- هان ها یعنی اجداد مجارها ضمن مهاجرت از کوههای اورال به
اروپا مدتی در شمال آذربایجان ماندند ولی در ترکیب ترکان آذری
شرکت نکردند ولی هون ها (قسمتی از هونهای غربی) در قرنهای اول
میلادی از شمال خزر به آذربایجان آمدند و در آنجا ماندند و با اقوام
دیگر ترک (سبیرها ، پشچهنکها ، کنگرلوا و ...) مخلوط شدند .

۴- زبان آلبانیها زبان آذری نبوده آلبانیها به ۲۶ لهجه مختلف
صحبت می کردند و زبان دولت زبان قبیله حاکم بود و در قرن ششم
میلادی زبان اکثریت قاطع آنها ترکی شده بود (وارلیق شماره ۸۷ دکترا
هیئت) زبان آذری یا کشف کسروی گویشی از گویشهای قدیم ایرانی
است مانند تاتی ، هوزنی و ... زیرا نه گرامری مدون و نه آثار کتبی
از آن در دست است . و منطقه کاربرد آنها محدود و نامعلوم است .

۵- تاتها ۱۰% مردم آذربایجان را تشکیل نمیدهند . تعداد آنها خیلی
کمتر است . (جمعا " کمتر از یکصد هزار نفر) مرکز سکونت آنها در آذر -
بایجان شمالی عمدتاً در اطراف باکو قویا ، شاماخی ، گویچای و غرب
در بند میباشد . (آنسیکلوپدی اسلام . ماده تات) ج . ه .

اشاره:

قلمدا شیمیز، ادیب و محقق م.ع. فرزانه، بو ایسـ
پاییزدا، باجی دا اولدوغو گونلرده، شکی شهرینده تشکیل
اولموش آذربایجان فولکلورو سمیناریندا اشتـراک
اوشمیش و اورادا جنوبی آذربایجاندا فولکلور و شفاهی
خلق ادبیاتینین توپلانماسی، آراشدیریلماسی و نشری
مسئله لری باره ده مفصل معروضه اوخوموشدو. بیز بو
معروضه نین بیرینجی قسمنی بو ساییمیزدا و قالان
حصه لرینی گله جک سایلاریمیزدا درج ائده جه بیک .
وارلیق

○ ییلوی رژیمینده جنوبی آذربایجاندا شفاهی خلق
ادبیاتینین توپلانماسی، آراشدیریلماسی و نشری
تاریخیندن

باشلانیش:

هر خلقین فولکلورو او خلقین ملی - تاریخی سیماسینی اوزونسـ
کؤسترن ان صاف گوزگوسو و اونون معنوی - مدنی دونیاسینی نمایش
اوشدیرن تۆکنمز خزینه سی دیر. بیز بو صاف گوزگو و بو تۆکنمز خزینه
ده خلقین تاریخی کلیشمه سین، ملی وارلیغینی، دوغما دیلیینی، بـ
لوژیک عالمینی، عادت و عنعنه لرینی، اینا نجیلارینی و بیر سؤزلـ
اونون مادی - معنوی انکشاف ایزلرینی گوروروک .
بونا گۆره ده، بیر خلقی دریندن تانیماق و اونون مادی - معنوی
وارلیغینی اؤیرنمک اوجون، هر شئیدن اول، او خلقین فولکلورونـ
خلق یارادجیلیغینی منیمسه مک و اؤیرنمک لازیمدیر. بیز خلقینـ

فولکلورو و خصوصيله اونون هاميدان گئنيش و رنگارنگ ساحه سي اولان شفاهي خلق ادبيا تينا يول تاپما قلا او خلقيين بوتون اثنتيك علامت- لرينه ، ملي خصوصيتلرينه ، تاريخي قهرمانليقلارينا ، دويغو و دوشونجه اينجه ليكلرينه ، بديعي- فلسفي دونيا باخيشارينا ، ياراتديقلاري و ياشا تديقلاري ديرليك قايدا- قانونلارينا ، ايستكلرينه ، آرزولارينا ، كدرلرينه يول آچير و بئله ليكله ده او خلقي داها دريندن و بوتون وارليغي ايله تانيماق امكانلاريني اده ائده بيليريك .

آذربايجان خلقي جوخ قديم تاريخه ماليك اولدوغو كيمي ، اولدوقجا رنگين و جوخ ساحه لي خلق ياراديجيلىغي و ائل ادبيا تينا آرخالانير بو خلقيين تاريخين درينلريندن باش آليب گلن ملي - مدني وارليغي ، هر شئيدن اول اونون فولكلورو و خلق ياراديجيلىغي ايله سله نيميش- دير . تاريخ بويو بو خلقيين ايگيتليك و انسانپرورليك روحونو- اؤزونده عكس ائتديرن بؤيوك داستانلاردان توتوموش تا خلق دويغو و دوشونجه اينجه ليكلريني گؤسترن قيسا و بيغام ائل سؤزلرينه قدير خلقيين دوغما سيماسيني و معنوي وارليغيني اؤزونده ياشا تيميشدير .

بيز ده ، بيزر جوخ خلقلرده ده اولدوغو كيمي يازيلي ادبيات گاهدان اؤزونو باشقا ديilde و باشقا اسلوبدا گؤسترسه ده ، خلق ياراديجي- ليغي اؤزونو تكجه دوغما ديilde ، دوغما روخدا ، دوغما اسلوبدا و دوغما اولجولرده گؤستميشدير . بونا گؤره ده آذربايجان فولكلورو و شفاهي خلق ادبياتي تاريخ بويو ملي وارليغين ، ملي روحون ، ملي داورانيشين ان قدر تلي تمثيلچيسي و آذري سويداشارلاريني توپلوم يا داغينيق حالدا ، جنوبدا ، شمالدا يا هر يئرده ياشا تديقلاريندا- باخما ياراق ، معنوي وحدتيني ترنم ائدن ان گوجلو واسطه سي اولموش- دور .

آذربايجان علملر آكادميمياسينين نظامي آدينا ادبيات انستيتوتو- نون آذربايجان فولكلورو و خلق ياراديجيلىغينين مفصل اون جلدليك آنتولوژيسيني حاضيرلاماق قرارينا گلمه سي و بو آنتولوژي دا تكجه شمالي آذربايجانين فولكلور نمونه لرينه كفا يتلنمهييب ، بلكه يئري گلديكده بوتون آذري سويلو خلقلرين فولكلور نمونه لرينه يئسر- آجماسي ، بو گونه قدير آذربايجان فولكلورو و خلق ياراديجيلىغينين عمومي لشديريلمه سي و يكونلاشديريلمه سي باره ده ايلك بؤيوك آدديمدير .

بو آددیمین اهمیتی اورا سیندا دیرکی، عموم آذربایجان فولکلورچی - لیغیندا یئنی بیر مرحله یه یول آجا قادیر. بو یئنی مرحله، آذربایجان فولکلورونون آیری - آیری توپلوملاردا یا جغرافیایی بؤلگه لرده تطبیقی آراشدیرما مرحله سینین باشلانیشی، بئله لیکه ده عموم آذربایجان فولکلور اطلسینین و آذربایجان فولکلور آنسیکلو - پدیسنین یارادیلما سیندا بیز تمل داشی اولاجا قادیر.

فولکلور و شفاهی خلق ادبیاتینین تاریخی - علمی اهمیتی باره ده بو قیسا آچیقلاما دان سونرا، اساس مطلبه کئچمه دن اونجه بیر مسئله اوستونده داینا غی جوخ یئرلی سانیرام.

پهلوی حاکمیتی ایلیرینده، جنوبی آذربایجاندا دیل و ادبیاتین - باشدان آشیردیغی آغیر شرایطه، یعنی دیلیمیزدن، ادبیاتیمیزدان و بیر سؤزله ملی - مدنی وارلیغیمیزدان حتی صحبت آجا غی - قونوشما غین یاساق اولدوغو شرایطه، بونلاری قوروما قدا و یاشا تماق دا ساده خلقین و بو آرادا هامیدان جوخ آنالارین رولو اولموشدور. باسقی نه قدهر آشیری و دؤزولمز اولسادا، خلق کوجه ده - با جادا، نایش یئرلرینده و فرش کارخانالاریندا با یاتی، قوشما، بیتیم سه گاهی، ثرانه و تیرینگه اوخوما قلا و آنالار ائوده اؤز کؤرپه لرینه لایلی چالیب نا غیل دئمکله بو ملی وارلیغی قورو یوب یاشا تمیشلار. ساده خلقین و آنالارین بو دوغما و انسان طبیعتینه او یغون قایغی کشلیک لریندن قدر شناسلیق عنوانیله، اجازه ایستردیم ایلر اول وارلیق مجله سینده یازدیغیم "آنا دیلیمیز و ملی وارلیغیمیز حقیقده خاطره لر" سلسله مقاله سینین باشلانیش فصلینی، بیر آز مفضل ده اولسا نظرینین - زه جاتدیریم. چونکی شوکت خانیم تقی یوانین دئدیگی کیمنی، بو خاطره لر اؤزلو گونده خلقیمیزین ان جانلی و سندلی تاریخی ساییلیر.

آچدیم، آچدیم، گول اولدوم،

بوی آتدیم، سونبول اولدوم.

بیر دیل بیلمز قوشودوم،

او خودوم، بولبول اولدوم.

"آنا دیلیمیز" - ملی - مدنی منیم آنا دیلیمیزین سؤز خزینده سی و ملی وارلیغیمیزین هامیدان پارلاق و صاف آیناسی اولان خلق ادبیاتیمیزین کئشیش و رنگارنگ دونیا سیله تانیلیغیم آنا ملا اولموشدور. آنام،

منه تىكجە دوغما دىلېمىزى اۇيرتمىكده بوخ، بىلكە بىر آز بويا - باشا جاتىنجا و اىستىنى - سويوغو قانىنجا، دىلېمىزىن سۆز خزىنەسىنە بول تاپماقدا اىلك معلمىم اولموشدور، آنامىن بىرى - بىرىنىن آردىنجا دونيا يا گۆز آجان كۆرپە قارداشلارىما سۆيلەدىكى شىرىن لايىلارنى و اوخشا مالارنى، بوخسوللوغون دۆزولمىلىكى و ياشايشىن جتىنلىكلرىلە سس - سسە وئرن نىسكىلى بايا تىلارنى و گۆز ياشاردىچى آغىلارنى، بىر جوخ حاللاردا ايش باشىندا، فرش توخوياندا يا ايش ابىرىندە. حزىن - حزىن زمزمە ائتدىكى ماھنىلارنى، هر سۆز باشى سۆيلەدىكى معنالى مثللىرى و بونلارنى ماھىسىندا ن جوخ، اوزون قىش كىچەلىرى كورسو باشىندا جوراب توخوياندا ويا ناخىش تىكىندە سۆيلەدىكى فسونكار ناغىلارنى و افسانەلرنى بو تانىشلىق و اولفتىن باشلانىشى اولموشدور .

آنام، عۆمور بويو درسدن و كتابدان محروم قالمىش و بوخسوللوق ايجىندە بۇيوموش بىر اوبالى قىزى ايدى، او حياتىن اىلك چاغلارنى قاراداغىن اوزاق كندلرىنىن بىرىندە "جوبانلار" دا ياشامىش و جاران ياشلارنىدا باھالىق تىلكەسىندەن و اربابىن ظولموندان جان قورتارماق اوچون عائىلەسىلە تىرىزە كۆچموشدو. اونون عائىلەسى، يعنى آناسى، قارداشلارنى و باجىلارنى شەردە ياشايشا بىلمەدىكلرنى اوچون تازادان كندە قايتىمىش، لاکن آنام ائولندىگىنە گۆرە تىرىزدە قالمالى اولموشدور. اونون ياشايشى شەردە بىر درجە ياخشىلاشادا و كىشىسىندەن راضى اولسادا، بو دىدرگىنلىك اونون اورەگىنە، ايزلر نوراخمىش و اونو " غربت يامان شى دىر، آلاھەتچ كسە گۆرستمەسىن - دىئە، عۆمور بويو اىنلتمىشدىر .

آنام، كتابدان، دفتردن باشا جمادىغى حالدا، سىنەسى تۆكنمىز سۆز خزىنەسى ايدى، او، عقلە سىغماز قەدەرنە غىل، دستان، مەتل، باياتى، تاپماجا، قوشماجا، گرايلى، آتالار سۆز و داھا نەبىلىم نەلر بىلردى اونون بو قدر كتابلار و دفترەلرە سىغمايان سۆز كىمدەن اۇيرەنىپ و نىجە ياددا ساخلامىغى ھمىشە و ھلە اىندى دە منى دوشوندورن بىر مسئله اولموشدور. اوللر بىللە فكىرلەشردىم كى، اولابىلىسىن او بونلارنى عائىلەسىلە بىرلىكدە كندە ياشادىغى ايللردە آناسىندا ن اۇيرەنىشدىر. اما وقتائىلە كىتىردى كى، اونون آناسىنى، يعنى بۇيوك

ننهمی ده بو بارهده سینادیم. او بیر چوخ ششیلر بیلسهده، هسج
قیزینین توپوغونا دا. جاتمازدی. آنامین اوزوندن سوروشانداکی سن
بونلاری ها جان و کیمدن اؤیرنمیس، معنالی- معنالی گولومسه ییب بو
با یا تینی اوخویاردی:

آجدیم، آجدیم گول اولدوم،

بوی آتدیم، سونبول اولدوم.

بیر دیل بیلمز قوشودوم

اؤخودوم بولبول اولدوم.

او، دوغرودان دا عؤمرومده تانیدیغیم خلق شعریمیزین سینهدفتر
بولبولریندن بیرى ایدی.

آتام، قانع و دؤزولمؤ آدام اولدوغو و یا شاییشین هر جور جاتیشما-
زلیق و چتین لیگینه قاتلاشدیغی حالدا، غمین، کدرین جوغلوغوسدان
بشریکدیگی ساعا تلاری دا چوخ اولاردی. کنددهکی اثلیندن - اویاسی -
ندان گؤزله نیلمز بیرخیر آلماسی، اکینین یا خشی گلهمه سسسی،
قارداشینین ما زندراندان دمیریول فهله لیگینه گشتمه سی، تانیدیغی و
حتا تانیمادیغی بیر یا زیغین حقینین تالانماسی یا آیاغینا تیکان
باتماسی و اونلار جا بو کیمی حادثه لر آنامی کدرلندیره ر، اؤخودوغو
با یا تیلارا و آغیلارا غم جالاردی. بئلنجی واختلار اونون اوره یینسه
دومان کؤجر و اوره ک. یا نیقلی - یا نیقلی سیزیلدا ماغا باشلاردی.
آنامین بو غملى- کدرلی ساعا تلاریندا اؤخودوغو با یا تیلار و آغیلارین
منده چوخ تأثیر بورا خدیغیندان هله ده یادیمدا اولان بیر نئچه سینى
سیزین اوچون اوخویورام:

باغا گبردییم باغبانسیز،

ده وه گؤردوم سروانسیز،

هامییا درمان اولدوم،

اؤزوم قالدیم درمانسیز.

گل گئدک باش بولاغا،

سویو سرخوش بولاغا،

بیرین سن دئی، بیرین من،

تؤکک قان - یاش بولاغا.

قارداش گل، آی قارداش گل،

قارلى دا غلارى آش گل،
باچين درده دۆزمەدى ،
سن دە گۆزۈندە ياش گل.

چۆللەردە بوستان اولدوم،
دېللەردە داستان اولدوم،
طالەيم بەد گتيردى،

آشنا دان ، دوستان اولدوم .

آنا مەين نىسكىللى سى اوجالار- اوجالماز، ائودە. اولسا يىدىم، دىنمىز
سۆيلەمز بىر بوغاغا سىخىلىپ باشان آياغا قولاق اولارديم. بىلمىزدىم
نەدن سۆزلەر جانىما ياتار، قلىبىم كۆرەلەر و گۆزلرىم ياشاراردى...
بىز تىرىزدە " چاق قىراغى" آدلانان و كاسىب اوتوراغى تانىنان
محللەلردن بىرىندە ياشاردىق. بورادا ياشايان آداملار بىن چوخو
ساواددان - درسدن محروم ايشو زحمت آداملارى ايدىلەر. محللە دە تىك
- بىر خىردا پاي تاجرلەر و باغ - باغات صاحبلرى دە وارايدى، آنچاق
بونلار بىن بوخسول عائلەلەر ايلە چوخ گل - گىتلرى اولمازدى، بورادا
ياشايان عائلەلرىن بىر چوخلارى كىندە ياشا بىشىن آغىر اولدوغوندان
كۆچۈب شەرە گلمىشىدىلەر. بونا كۆرە دە بورادا بىر كىندستان حال -
ها واسى وارايدى، بورادا آيدان ايلدن بىر طوى - دوگون اولاندا
بعضا" كىند عادتى اوزرە عاشىق چاغىراردىلار. ياخشى يادىمدا بىر بو
طوبىلار بىر بىر كىندە نام مەنى دە ائوزو ايلە آپارمىشىدى. آزالىق چوخ
قىشقىرىق ايدى. آما عاشىق مجلسە گىرچك آرا سا بىشىدى، سس - كوى
كىلىدى. عاشىق باشدا حقندن مراد دىلەدى، بو تون مجلسە كىلەر جان
سا غلىغى آرزولادى، بىكە (كورە كىنە) و كلىنە طوبوز مبارك، كونلرىز
اوغورلو، اوجاغىز اوغوللو - قىزلى اولسون، دىدى. سونرا سىزى
سىنە سىنە با سىب او بىناق بىر ها وا ايلە سۆزە باشلادى:

دىلى كۆنۈل نە گزىرسن دىوانە

بىوفا دل بىردن سىنە يار اولماز .

دوز جىخماز ايلقارى، عەھد - پىمانى،

ھەر جايى دا ناموس، غىرت، عار اولماز...

بو سۆزلەر عاشىغىن آغزىندان چىخار - جىخماز من اوجادان آنا ما
قىشقىردىم: آبا (آنا ما ائودە آبا دىئەردىك) عاشىق سىنە سۆزلەر -

بىندن اوخويور، آنام و آناما ياخىن اوتورانلار بو سۆزۈ ائشىدە دە
 ھامىسى گولوشدولر. ال - آياغىمى ايتىرىپ، بەرک اوتاندىم، اورادا
 دورما يىپ، تو دابانا قاچدىم، قاچدىم، اما قاچدىغىمدان پىشمان .
 آنام داليمجا اوشاق گۆندردى، لاکن اوتانچىمدان قايددا بىلمەدىم .
 آنام ائوھ قايتىدىقدا دئدى: حئىفا ولدو قالما دىن، عاشىغىن سۆزۈ
 دە گۆزەل ايدى سazy دا . عاشىق نفسى حقن آلىر، او بىزدن اؤيرەنمىر
 بلکە بىز اوندان اؤيرەنمىز .

آنام ناغىلى و داستانى جوخ ياراشىقلى دئشەردى. اما بىر جوخ وقت
 ھو صلەسى داريخاندا بونا بويون قويمازدى. لاکن من ال گۆتورمزدىم .
 جوخ وقتلر اصراريم بىر يانا چاتما ياندا، عناد ائدىب ائوھە عھدە مە
 دوشن ايشلرى يىترىنە يىتتىرمکدن بويون قاچىراردىم . بو حاللاردا آنام
 بوموشانار و گئجە ايستەدىگىم ناغىلى سۆيلىيەجگىنە سۆز وئەردى .
 سئوينچک قاندا لىنىب ايشلرىمى يىتر بە يىتر ائدەردىم .

گئجە آنام نامازىنى قىلىپ، اوشاقلارنى شامىنى وئرنىدن سونرا،
 بىزى بو دونيانىن غم - غەھەسىندىن آيىرىپ، رۇيا لارنى فسونكار دونيا
 سىندا گزدىرن دادلى ناغىللاردا ن بىرىنى دئمگە باشلاردى:
 " بىرى وار ايدى، بىرى يوخ ايدى، يازىقلارنى دردى جوخ ايدى،
 اونلارنى دادىنا يىتتىن يوخ ايدى... "

سەنرالار جوخلو ناغىل دىنلەدىم. آغىزلاردا ن جوھ بە جوھ ناغىللار
 توپلادىم. اليمە كئچن ناغىل كئتا بلارنى باش ووردوم. لاکن اونلارنى
 ھئچ بىرىندە بئلە بىر باشلانمىشا راست گلەمدىم. اگر آنام بىر جوخ
 ناغىللارنى و داستانلارنى ائل آغزىندا ن و عاشىقلاردا ن اؤيرەنمىشىدە،
 اوندان بونو و بو كىمى انسانىن اورەك نىسكىللىرىنى ناغىلا و ائل
 سۆزۈنە چالايان سۆزلرى ھارادان و كىمدن اؤيرەنمىشىدۇ؟ شېھەسىز
 حياتدان، ناغىللار نە قەدەر رۇيالارلا سېرداش اولسalar دا، اونلاردا
 انسان ايتىردىكى سعادتىن آردىنجا گزىر... "

... آنام شىرىن ناغىل دئشەن اولدوغو حالدا ياخشى دا ناغىل دىنلە -
 ين ايدى. من سونرالار، آنامىن داھا دولغون باشلارنىدا بئلە، اونون
 دىنلەمك و اؤيرنمك با جارنىغىنى گۆرندىن سونرا، اونون توكنمىز سۆز
 خزىنەسىنىن قاراداغدا چاغلايان آشار - داشار خلق ادبىياتىندا ن و
 عاشىق شەرىندىن غدالاندىغىنى باشا دوشدوم .

من اوخویوب درسه ایره لیلهدیکجه آتامین ناغیل دشمک وظیفه سی
بونگولله شیر و بو وظیفه منیم بونوما دوشوردو.

بیرینجی مکتبی قورتارانندان سونرا، من یا واش - یا واش تک - سوک
اوشیمیزده اولان و یا آتامین امانت گتیردیگی کتابلاری، خصومیله
اوزون قیش گئجه لرینده اوخوماغا باشلادیم. کتابلار تورکجه اولاندا،
من بیر باشا اوخویوب ایره لی گئدیردیم. اما فارسجا اولاندا اول
اوخویوب، سونرا دا تورکجه یه ترجمه ائتمه لی اولوردوم. بو ایکینجی
حالدا مطلبین آراسی قیریلیر و منیم ترجمه ده ناشیلیغیم دا ایشی
آرتیق دان آرتیغا کورلا بیردی. بیرجوخ وقت سؤز قیریلیر، دا ربخدی ریجی
حال آلیر و آنام دشمشکن سؤزلر ناغیلا یوخ، تا پماجایا اوخشا بیردی
بونا بنا، آنام تورکجه کتابلاری اوخوماقدان داها جوخ خوشلانیردی.
بو سیاقلا، هله تورکو کتابلار تما میله بیغیشیلمامیش، من اونلارلا
ناغیل کتابی اوخودوم...

منیم ناغیل اوخوماق وظیفه م وارایدی تا ۱۳۲۰- جی ایلدن سونرا کی
ایللرده گون او گون اولدوکی، "دهه قورقود" کتابی ایله تانیش
اولدوم. کتابین مقدمه سی و داستا نلاری ایله آشنا لیق تاپان دان سونرا
بئله قرارا گلدیم کی، اونو آنام اوچون ده اوخویوم، کتاب چوخ
خوشونا گلدی. ایکینجی دفعه ده اوخودوم. او، بو دفعه داها آرتیق
علاقه ایله قولاق آسدی. کتابین یازیلدیغی تاریخدن، اونو یازان
آدامدان سوروشدو. کتابین قرنلر بوندان اول، نامعلوم بییر آدام
طرفیندن یازیلیا کؤچورولدوگونو دئدیم. سونرا کتابین بیزیم دیلیمیز،
بیزیم مالیمیز اولوب، اولما دیغینی سوروشدوم. آنام دئدی: سنین
ایندییه قدهر اوخودوغون کتابلارین هئچ بیر بونجا منیم جانیمما
سینما میشدی. بو کتاب بیزیم مالیمیزدی. اوندان اولان سؤز ده بیزیمدی
سوی دا بیزیمدی، آند دا بیزیمدی... (وارلیق بئشینجی ایل، سای ۱ -
۲).

و ایندی بو خاطیره نی دینله دیکدن سونرا، اساس مسئله یه، یعنی
پهلوی حاکمیتی ایللرینده جنوبی آذربایجاندا فولکلور و شفاهی خلق
ادبیاتینین توپلاما، آراشدیرما و نشری مسئله سینه کئچک و اونو
اوتای و بوتایدا و بو مسئله یه بسله نیلر، ایکی آیری - آیری و
بیری بیرینه ضد، دا وارانیشین عمومی مقایسه سی ایله باشلا یاق.

سون بیتمیش ایلده. شمالی آذربایجاندا. دیل و ملی - بدیعی ادبیات ایله باغلی بوتون ساحه لرده. بؤیوک و تاریخی اهمیته لایق علمی - تدقیقی ایشلر گؤرولدوگو کیمی، آذربایجان فولکلورو و خوصیله اونون ان سانباللی و زنگین حصه سی ساییلان آذربایجان شفا هی خلق ادبیاتی نین توپلانماسی، آراشدیریلما سی و نشری باره ده، فولکلورون ایدئولوژی چرجیویه سیغیشدیریلیب آئیزه و پرولتاریزه لشدیریلمه سینده - باخما یاراق، اولدوقجا گئنیش و هر طرفلی ایشلر گؤرولموشدو. بو ساحه ده گؤرولن ایشلر سیراسیندا آذربایجان علملر آکادمیاسیندا فولکلور شعبه سینین برپا ائدیلمه سی، علمی فولکلورجولوق - ایدان اونیورسیتهلرده. درس کئچیریلمه سی و یوزلرله فولکلور مجموعه لری و یا فولکلور آراشدیرمالاری باره ده چیخان کتابلار، رساله لر و مقاله لر دن اساس نمونه لر کیمی آد چکمک اولار.

شمالی آذربایجاندا آپاریلان بو اساس ایشلرین عکسینه اولاراق، جنوبی آذربایجاندا بو ساحه ده گؤرولن ایشلر، بیر سیرا سیاسی مدن دورغونلوقلاردان و آشیری ناسیونالیزم حاکمیتیندن آسیلی اولاراق، اولدوقجا سئیرک، آرابیر، گلشی گؤزه ل و دئمک اولارکی شمالی آذربایجاندا گؤرولن ایشلرله مقایسه ائدیله بیلمه جک درجه ده آز و آسیلی اولموشدور.

هئج شبهه یوخ کی، جنوبی آذربایجانین بو ساحه ده دالا قالما سینین باشلیجا سببی، بو بیتمیش ایلین الی ایلدن جوخ حصه سینده پهلوی رژیمین دیکتاتورلوغو و اونون یوروتدوگو ضد خلقی شوونیزم و آشیری ناسیونالیزم سیاستی اولموشدور.

اؤلکه نی ایراندا یا شایان خلقلرین زندانینا چئویرن و انگلیس آمریکا امپریالیستلرینین ال اؤرگنجه پی اولان رضاخان و اونون اوغلو، بیر گون انگلیس امپریالیستلرینین استراتژیک منافعی - قوروماقدا " واحد متمرکز حکومت " و بیر گون آمریکا امپریالیست - لرینین گؤستریشی ایله " آغ انقلاب " عنوانی آلتیندا یاراتدیقلاری دؤزولمز دیسپوتیزم شرایطینده خلقلری اؤز دوغما دیل لریندن ، ائتنیک - پسیکولوژیک وارلیقلاریندان، آداب، عنعنه و اینانجیلاری - ندان آییрмаغا، اونلارا واحد اولوبدا گئیینمک، واحد دیلمه - دانیشماق، واحد شکیلده فیکیرلشمک و اؤز تاریخی - ملی کؤکلریندن

اوزاقلاشدیریلاراق، استعما رچیلارین گتیردیحیری " سووغا تلارا " آلیشد۔
یرما غا جان آتیردیلار .

بئله لیکله ده آذربایجان دیلی نین ، ادبیا تی نین ، مطبوعا تی نین و بییر
سۆزله دئسک آذربایجان ملی - مدنی وارلیغی نین یاساق اولدوغو
ایللرده بو ملی وارلیغین ان گئنیش و کوتله وی ساحه سی ساییلان خلق
یارادیلغی محصوللارینی توپلاما ، آراشدیرما و نشر مسئله سی هله
اؤز یئرینده قالسین ، حتی آنا دیلی ، خلق وارلیغی ، خلق ادبیا تی و خلق
اینانجاری کیمی سۆزلری آغیزا آلیب دانیشماق بئله ، باغیشلانماز
گونه سایلیردی .

خلقین اؤز دوغما آنا دیلینده یازماغی ، اوخوماغی یوخ ، حتی دانیشما
غی بئله یاساق ائدن و اونون ملی - مدنی کولتورونو یانسیتما غا
چالیشان پهلوی رژیمی و اونون شوونیست - فاشیست نماینده لری ، هئچ
حالدا . وهئچ زامان خلقلرین ملی - معنوی ذویغو و دوشونجه لریندن
سوزوب گلن و اونلارین تاریخی - ملی قهرمانلیقلارینی ، مدنی - بدیعی
وارلیقلارینی و معنوی دونیا لارینی اؤزونده جانلاندیران خلق ادبیاتی
نین توپلانما سینا و نشرینه امکان و ثرمک ایسته مزدیله ر .

آذربایجان دیلینده هئچ جور کتاب و مطبوعا تین نشرینه امکان
و ثرمه مک و بییری گلینجه ده بو دیلده چیخان کتابلاری آرادان قالد۔
یرماق و یاییغیب یاندیرماق ، بوتون تبلیغاتی شیوه لردن فایدالانماق
شوونیزم اویدورمالارینا ال آتماقلا آذربایجان دیلینی تحقیر ائتمک
و اونو بورادا یاشایان خلقین دوغما و ائتنیک دیلی کیمی یوخ ،
بلکه بییر تحمیلی و نه بیلیم سونرادان گلمه " کؤچریلرین و جوبا -
نلارین دیلی " قلمه و ثرمک ، بییر پارا " عالیم " و " تدقیقاتچی " آدی
داشییان کیمسه لرین قلمی ایله یازیلان و بونه دی " انجمن آثار ملی
و " موقوفات محمود افشار " کیمی اورگانلارین یاردیمی و مباشرتی
ایله بوراخیلان کتابلاردا آذربایجانا قوندارما تاریخی هویست
یونتا لاما ق و آذربایجان دیلینی ضابطه سیز - قایداسیز بییر لهجه
آدلاندیرماق و اوتانیب چکینمه دن بو ایشه یاریم عصر (پهلوی رژیم
نین قورولوشوندا باسلامیش ایران اسلامی انقلابی نین غلبه جالیدیغی
گونه قده ر) داوام ائتدیرمک ، خلق علمیه نه آپاریلان آجیق بییر
آسیمیلی یادان باشقا نه آد و ثرمک اولار ؟

بو آسیمیلییا جیللیق سیاستینی آذربایجاندا یورودن حکومت
عالمترینین تشبثلریندن ساییز- حسابسیز فاکتور گتیرمک اولار. بیز
اونلاردان بیر نمونه اولاراق ایلرله آذربایجاندا معارف رئیسینی
اولموش دکتور محسنی (عمادالملک) طرفیندن تبریزده آذربایجان دیلی-
نده تئاترین یاساق ائدیلمدیگی ماجرائی "تاریخ فرهنگ آذربایجاندا"
بورادا گتیریریکی :

آشیری ناسیونالیزیم روحیه سیله ۳۴- ۱۳۳۲ ایلرینده آذربایجان
معارف اداره سی طرفیندن نشر ائدیلمیش بو ایکی جلدلیگی بیرینجی
جلدینده دکتور احمد محسنی نین آذربایجان معارفینه ائله دیگی-
"خدمتلردن" دانیشیلارکن آشاغیداکی سؤزلر قید ائدیلمیشدیر :

" دکتور محسنی اخلاقی تماشا لار ساهه سینده دقت یئتیریردی. او
تئاتر و آکتورال اوچون مخصوص هیئت یاراتمیشدی. خصوصاً "دقت
ائدیردی کی تماشا لار فارس دیلینده اولسون. چونکی او تاریخه
قدهر تماشا لارین جوخو، تورک دیلینده (یئرلی لهجه) ایله
وئرلیردی. (بیرینجی جلد- صحیفه ۱۹۴)

بو سؤزلرین داوامیندا کتابین ایکینجی جلدینده، آذربایجاندا
تئاترین دوروموندا دانیشارکن، دکتور محسنی نین بو "بؤیوک" خدمتینه
باخما یاراق، تماشا نین انکشاف ائتدیگینه یوخ، بلکه اونون گریلمه -
سینه اشاره ائدیلیر :

"بو وقتلر (یعنی تماشا لارین دکتور محسنی طرفیندن یاساق
اولوب، فارس دیلینده وئرلیدیگی زامان) تماشا لار مجبور
صورتده فارسجا وئرلیردی و بو ایشین جتینلیگی اوراسیندا
ایدی کی، آکتورلار فارس دیلینی یاخشی دانیشماغی با جارمیر
و موفقیت الده ائده بیلمیردیلر" (ایکینجی جلد- صحیفه ۱۳۰).

بو سؤزلری دینله دیکن سونرا جوخ یئرلی اولارکی، اوگون آذربایجان
تئاترینین تانینمیش آکتورلاریندا بیر ساییلان میرزا باقر حاجی-
زاده- نین خاطیره لرینه باش ووراق، بو خاطیره لر هله بوگونسه
قدهر بیغیلیب چاپ اولونما میس و سینه دفترلرینده ساغلانیلماقدا
دیر.

" حاجی زاده دشیردی" ۱۳۰۷- جی ایله، تبریزده شیر ورشید صهنه سی
برپا ائدیلمدیکن سونرا، بیز بیر سیرا تاماشا لار صهنه یه چیخارتدیق.

بیز بو صحنه‌لرده کمدی تاماشالار ایله یاناشی، درام اثرلر ده اوینایبیردیق. تاماشالار اولدوقجا علاقه‌ایله قارشیلانیر و اونلاردان بعضیلری آیلار داوام ائدیردی. بیر گون صحنه‌ده یادیما اولان حسین جاویدین " شیخ صنعان " اثرینی تمرین ائدیردیک. تمرین زامانسی آکتورلاردان باشقا کیمسه سالونا یول وئریلمیردی. لکن او گون بیز کؤزلری کؤزلوکلو و الی عصالی آدام سالوندا اوتورموشدو. بیز رژیسوردان بو آدامین کیم اولدوغونو سوروشونجا، او دئدی: بو آقا معارف اداره‌سی تفتیش شعبه‌سی‌نین رئیسی دیرلر. تاماشانی یوخلاماغا کلیبلر. او وقتلر تاماشالار یوخلانیلمازدی " اونا کؤره ده بیز بو ایشدن جوخ تعجبلندیک. تمرین قورتاراندا ن سونرا، آقای غلامحسین خان معارف (تفتیش رئیسی بیله آدلاندیریلیرمیش) بیز سؤز دئمه‌دن دوروب گئتدی.

بو حادشه‌دن نئجه گون سونرا بیزه خبر وئردیلرکی، فلان گون بوتون آکتورلار حضرت اجل معارف ریاستی‌نین حضورونا چاتمالیدیرلر.

بیز هامیمیز بیرلیکده تعین ائدیلمیش گونده معارف اداره‌سی‌نده اولدوق. حضرت اجل کؤروش ساعتینی ائزو تعین ائتدیگینه باخمایا- راق، بیزی بیر ساعات انتظاردا ساخلادی و سونرا داهمان آقاسی غلامحسین خان معارفین کؤستریشی ایله "شرف" حاصل اولدو. بیز مدت ده ریاست اوتاغیندا آقاق اوسته قالاندا ن سونرا "حضرت اجل" جوخ افاده ایله سایمازینا ریاست میزینین دالیندان قالخیب ایره‌لی گلدی و بیزلری بیز به بیز باشدا ن آیاغا کؤزدن کئچیردندن سونرا دئدی: آقالار، بیلیرسیز سیزلری نهدن ساری احضار ائتمیشم؟ احضار ائتمیشم دئیتم کی، بو گوندن اعتبارا " تورک دیلینده تئاتر وئرمک یاساق ائدیلمیر. اگر ایسته‌سه‌نیز تئاتر وئره‌سینیز، مطلق فئارس دیلینده اولمالیدیر. اولا بیلسین کی سیز "گره" یئرینه گوربه، کوربه، کیربه دئیسه‌سینیز، بو عیب ائتمز، لکن غلامحسین خان تورکو ده " گره" یه نه دئییرلر؟ - قربان، پیشیک، بلی پیشیک دئمگه حقلی دگیلسینیز. یاخشی باشا دوشدو نوز؟ ایندی گئده بیلرسینیز.

بیز هامیمیز قاییتدیق. من اؤزومدن آسیلی اولمادان ایبری آددیم‌لارلا ایره‌لیله‌ییردیم. رژیسور دالدا ن منه چاتیب سوروشدو: بو عجله ایله هارا گئدیرسن؟ دئدیم: گئدیرم آذربایجان تئاترینین عزا سینا

اوتورام... (میرزا باقر حاجی زاده نین جاپ اولما میس خاطر تیندان) هامیدان ماراقلی بورا سیدیرکی، همین آشیری ناسیونالیزم روحیه سی ایله یازیلیمیش و او ایل لرده یورودولن تشبثلره برائت قازان دیران بو کتابدا آذربایجان معارفینده رضاشاه حاکمیتی ایل لرینده گورولموش ایشلری یکونلاشدیراندا بئله بیر عبرت دوغوران نتیجه سیغاریلمیشدیر. "لاکن اورتولو ساغلاماق اولمازکی، بو انکشاف و ایره لیلهمه یالنیز کمیت جهتدن اولموش و کثیفیتده اوزونو گؤستر- مه میشدیر.

اوغوزلارین وطنی نین قالانی:

پنچئنقلرین بو یئنی یوردلاریندا بخت لری گتیردی، اولار قیسا مدتده دؤن چاییندان دونا یا قدهر یئرلری اشغال ائتدیلر. پنچئنقلر بالکانلاردا دا مهم بیر سیاسی قوه اولاراق ۱۱- جی عصرین سونونا قدهر قالدیلار. بیزانسلیلارلا اتفاقا گیره ن قیپچاقلار بو دولتین اورتادان قالخما سیندا مهم رول اوینادیلار. پنچئنقلرین بیر قیسمی آنا بویون دالینجا گئتمه یه رک یا ییک چایی نین غربینده قال میشدی. ابوالقازی نین نقل ائتدیگی تورکمن روایت لرینده اوغوز- پنچنق مبارزه سینه عاید بعضی خاطرلر یئر توتور، بو خاطرلرین بیرینده پنچنق ائلی نین تویمادیک آدلی پادشاه نین سالور قازانین آتاسی ائنگیشی مغلوب ائده رک خاتونونو اسیر آلدیغیندان دانیشیلیر. اوچ ایل سونرا ائنگیش اؤز نایبینی هدیه ایله تویمادیکین یانینا گؤنده ره رک آروادینی خلاص ائتمیشدیر. یئننه اوراداکی بیر منظومه ده سالور قازانین ۴۰- ۳۰ مینلیک قوشونلا به چهنه ائلینه یوروش ائدیپ اولاری قیردیغی، بیر نچه سی نین چوخ یالوار اراق قورتولدوغو بیلدیریلیر. ابوالقازی بو روایتلری تورکمنلرین لری نده کی اوغوزنا مه لریندن نقل ائتمیشدیر. عکس تقدیرده، بو روایت لری ن ۱۷- جی عصره قدهر حافظه لرده قالما سی غیر مومکون ایدی. لاکین تورکمنلرده کی بو اوغوزنا مه لرین هئج بیر، احتمال کی، بیزه جاتما- میشدیر، نه واخت یازیلدیغی دا مجهول قال میشدیر.

۱۷۰۰ جی عصر آذربایجانین پئشه‌کار فیلسوفو
یوسف محمدجان اوغلو قره‌باغی

فیلسوفون حیات و یارادیجیلیغیندان دانیشمادان اول مقدمه
عنوانیله محترم اوخوجولارین دقتینی بیر- ایکی مسئلهیه جلب
اگتمهگی مقصده اوغون گؤروروک. هر شئیدن اول بونو قئید اگتمهلی-
بیک کی اسلام دان سونراکی دؤرلرده یاخین و اورتا شرق خلقلری
توپلوسوندا ایران خلقلری ده فلسفی تفکور ساحه سینده دقته لاییق
انکشاف مرحله لری کئچیر میشدی. بونودا بیلمه لی بیک کی، اورتا عصر لر
ده یاخین و اورتا شرق خلقلری نین فلسفی ارشینده اوخار و علاقه دار
جهت لر ده آز دگیل دیر. بو مسئله بیر طرف دن یاخین و اورتا شرق
اؤلکه لرینده اسلام دینینین یا ییلما سی و حاکیم موقع توتما سیله،
دیگر طرف دن لاپ قدیم زاما نلاردا ن باشلایا راق شرق خلقلری آراسیندا
یارانان مادی - معنوی علاقه لرله ایضاح ائدیلمیر. ایران، اورتا آسیا،
افغانستان معین درجه هندوستان و عرب اؤلکه لرین بیر حیه سینده
جریان ائدن فلسفی فیکیر بیر- بیریندن آیریلمایب و بیر جوخ
مسئله لرده اوخار لبق تشکیل اگتمیشلر. باشقا ایفاده ایله دئسک،
شرقده باش وئرن بیر سیرا تاریخی حادثه لرین گئدیشی و تأثیر ایله
علاقه دار یاخین و اورتا شرق خلقلری نین فلسفی مفکوره جبهه سی معین
معنادا عمومی آخینا قوشولموشده ائله بوجه تدن ده شرق خلقلری
ایجری سیندن چیخان بیر فیلسوفون، عالمین مفکوره و دؤشونجه سی،
سجیه سیندن آسیلی اولاراق خلقلر آراسیندا یا ییلیمیش، مدافعه اولو-
نموش و بیر نئجه عصر داوام اگتمیشدی.

شبهه سیز، فلسفی ارشین اؤگره نیلمه سی و فلسفی فیکیرین انکشافیندا کی
قانونا اوغونلوقلارین تحقیقینه حصر اولونان هر هانسی ائشیر
دیالکتیکانین یا لنینز گئچمیشین رنگین فلسفی مفکوره یه آرخالانما سینی
گؤستر مک دگیل، هم ده معاصر دورده علمین و عمومی تجربه نین انکشا-

فينا اويغون فلسفي آختاريشلارين قانونا اويغون نتيجهسيني اجماغا
 امكان وثيرير. ديگر طرفدن دونيا مدنيت تاريخيني وبشري ايديالاري
 زنگين لشديرن ايران فلسفي فيكيير تاريخيني علمي متدولوژی اسا -
 سيندا تحقيق ائتمک ايشي اؤزلوگونده. علمه ضد بعضی غرب فلسفه سي
 و مختلف ايدئولوژی جريانلارين عليهينه موفقيتله مبارزه آپارماق
 اوچون اهميت کسب ائدير. ايضاحات وئرمگه احتياج بوخوردوکی، غسرب
 فلسفي تفکور تاريخينده گئنيش يا بيلميش اساس سهومستله لردن بيري
 دونيا مدنيت تاريخيني تحريف ائدن "اروپا مرکزچيلیگی"، داهسا
 دوغروسو "غرب مرکزچيلیگی" مدعاسي دیر، بو مدعايا گوره بشريست
 عالمينين مادی- معنوي مرکزيني اروپا قطعه سي تشکيل ائتديگی اوچون
 فلسفي فيکيرلرده غربين قديم يونانينستانيندان، روما سيندان، آلمان -
 نيندان وسایر بو کیمی اؤلکه لریندن نشأت تاپميش، يا بيلميش وسيستم
 شکلينه ساليئميشدی. بئله بير سهو و لوغا مدعايا گوره، گویا شرق
 خلقلری نه اينکی اورژينال و ثمره لي فلسفي فيکير يا راداييلمه ميشلر،
 حتا فلسفي فيکيرلشمه گه لياقتلری اولما ميش وفیکيرلری علمسي
 باخيمدان دگرسيز و فايداسيز اولموشدو.

دئمک اولارکی، غربی اروپانين بۇرۇوا فيلسوفلاری و سۇسۇلوژی عالم
 لرینين اثرلرينده شرق فلسفه سي و اسلام فلسفه سي فيکری اۆزه رينندن
 سکوئلا کئچيلير، يا دا بو فلسفي مفکوره تاميله انکار ائدیلير. بو
 باره ده بير- ايکی مثال گؤستمک مقصده موافق اولار.

معلوم اولدوغو کیمی، مسلمان خلقلرين اؤزونه مخصوص مدنيتيني
 قيمتلنديرمک ايسته مه ين آلمان فيلسوفي هگل يا نليش اولراق قيسد
 ائديردي کی، يونانلارين عکسینه اولراق مسلمانلارين فلسفه سي فلسفي
 فيکيرين انکشافی گئديشینه اؤزونه مخصوص بير پيلله تشکيل ائتمير"
 (باخ : هگل اثرلری ۱۱- جی جیلد- ص ۱۰۱ روسجا). لاکين بونونسلا
 برابر علمي عدالت نامينه دئمک لازيم دیرکی، غربين گؤرکملی فيلسوفي
 اؤزونون " فلسفي تاريخی اؤزره نطقلر " آدلی کتابيندا معاصر غرب
 بورۇوا ايدئولوژی عاليم لره نسبتاً مسلمان خلقلری نين مدنيتيني
 معين قدهر عدالتله قيمت لنديريب دئميشدير: " او سرعتله کی، عربلر
 و اونلارين فانا تيزمی شرق و غرب دونياسينا يا بيلميشدير، ائله جه
 ده اونلار معاريفلنمه مرحله لرینه اوجالراق غرب دونياسيندان داه

تئز اينتلەكتوآل مدنيتە بىيەلنمىشىدىن" (باخ: ھگل اشئرى، ۱۱- جى جىلد ص ۹۹ روسى)

معاصر دۇردە شرق خلقلرىنە و اسلام فلسفەسىنە مناسبتە سەو و ارتجاءى موقە تۇتان غرب بورژوا فيلسوفلارنىن بىرسىرا اشئرى نظردن كئچىرىلدىرگن ، اونلارنى ھئج اولمازا ھگل قەدر عدالتلى قضاوت ائتمەلرىنە بئلە راست گلمك اولمور. مثال اوچون آلمان فيلسوفى فرىدرىش ايبرورقن "فلسفە تارىخى اوچركى" آدلى كتابى - نىن بىرىنجى جلىدىننن مقدمەسىندە شرق خلقلرى نىن معنوى عالمىنى تحقىر ائدن ؟ شاغىداكى عبارەلرىنى مشاھدە ائدىرىك . "شرق خلقلر - يندە ، عمومىتلە نظرىە ايلە آل - وئر ائتمك دىنىن ، وآپىرى - آپىرى علملرىن خدمتىندە او قەدر قدرتلى بىر سويەدە دوروركى ، اونلاردا سۇزون اصىل معنا سىندا ، فلسفى فيكىرىن موجود اولما سىندان صحبت كئدە بىلمز" (باخ *F. Ueberweg Grundriss der Geschichte der Philosophie, 12. Aufl. Hsrg. von Proechts. Berlin 1926. Teil 1. S.*)

كۇرون دوگو كىمى ، غرب فيلسوفى ھمىن سۇزلرلە شرق خلقلرى نىن ، او جملەدن مسلمانلارنىن فلسفى فيكىرىنى تما مىلە انكار ائتمىشىدىر . بونا اوخشار عقىدەنى حازردا انگلستانىن مشهور فيلسوفى برتراند راسل اوزونون " غرب فلسفەسى نىن تارىخى " آدلى اشرىندە تكرر ائە رەك يازمىشىدى : " غرب فلسفەسى (مقصد غرب دىللى اسلام فلسفە دىر . ص ۱۰) اورژىنال سىستم معنا دا ھئج بىرا ھمىتە مالىك دگىل " (باخ ب - راسل غرب فلسفەسى نىن تارىخى ، ۱۹۵۹ ، ص ۴۴۴ ، روسى)

مختلف عبارەلر آلتىندا سۇيلەنىلن بو كىمى عقىدە و ملاحظەلر غرب فيلسوفلارنىن اشلرىندە دۇنە - دۇنە تكرر اولما سىنا باخما يراق ، اونلارنى ھئج بىر علمى اساسى اولما مىشىدى . بوجور فيكىرلردە داىما " غرب مدنيتىنە و غرب مفكورەسىنە اوستونلوك وئرمك نىتى اساسى مقصدلردن بىرى اولموشدور .

" رونا مركزچىلىك " نظرىە چىلرىندن بعضىسى دە ، بئلە بىر سەو عقىدە دە دىرلركى ، گويا شرق خلقلرىنە ، او جملەدن اورتا آسيا و اىران خلقلرىنە منسوب متفكرلرىن فلسفى فيكىرى قديم يونان فلسفى مکتبلىرى

فيكيرلرينين سادجه ترجمه و تکراریندان عبارتدیر. بو جور یانلیش
 فیکری ایرهلی سۆره نلردن بیر ده انگلیس فیلسوفی ده بۆیر (De Boer)
 (ا.و.، "اسلام فلسفه سی" عنوانی آلتیندا مسلمان شرق خلقلرینه
 منسوب فیلسوفلاری اکلکتیک (قارشیقلی) سئچمه آدلاندیراراق یاز -
 میشدی: "اسلام فلسفه سی همیشه اکلکتیک فلسفه اولموش و اونون
 مضمونو ترجمه ائدیلن یونان اثرلریندن آسیلی اولموشدور. اونون
 تاریخی یارادیجیلیق تاریخی دگیل، آسپمیلاسیون تاریخی دیر. او، بیئنی
 پروپلملر ایرهلی سورمکله و کهنه پروپلملری حل ائتمکله اؤز
 اورژیناللیغی ایله فرقلنمیر. بونا گۆره ده او، فیکیر تاریخینده
 اصلاً اهمیتلی بیر ترقی دئتمک دگیلدی. بونونلا بئله، اونون تاریخی
 اهمیتی کلاسیک آنتیک فلسفه سیله مسیحی لیگین سخولاستی سیزمی آراسیندا
 سادجه واسطه جی اولماقدان بیر قدهر آرتیق دیر" (باخ:

De Boer. The history of philosophy in Islam

ق. 1933

گۆرون دوگو کیمی، غرب فیلسوفی اسلام فلسفه سی اوجون لازیم اولما یان
 بیر اؤستونلوگه اعتراف ائتمیش سده مسلمان خلقلره منسوب
 فیلسوفلارین اجتماعی مضموندا اولان فلسفه سیننی و علمی باخیشلارین
 نسبی مستقل وارلیغینی نظره آلیر و اونلاری اهمیتدن و گۆزدن
 سالماغا چالیشمیشدی. قید ائیلدیگی کیمی، انگلیس فیلسوفی یالنینز
 اسلام فلسفه سینین تاریخی اهمیتینی دۆزگون قییمتلندیره ده، عرب
 دیللی فیلسوفلارین فیکرلرینین تما میله یونان فلسفی فیکرینین عینی
 اولما سیننی سؤیله مکله سهوه یول وئرمیشدی. غرب فیلسوفی بئله بیر
 مدرکه دقت یئتیرمه میس، یابدا یئتیرمک ایسته مسیشدی کی، عرب دیللی
 فیلسوفلارین باخیشلاری یالنینز فورم جهندن و قضاوت ائتمک، طرز
 اعتباریله قدیم یونان فیلسوفلارینین گۆروش لرینه اوخشا بیر، شبهه -
 سیز، همین ظاهری اوخشارلیغین آرخاسیندا خصوصی اجتماعی بویا لارلا
 مختلف کونکرت مضمونون دوردوغونو سؤیله مه مک حقیقته اویغون دگیل
 و عدالت سیز لیکدیر.

قید ائتمک لازیم دیرکی، "اروپا مرکزچیلری" طرفیندن باخین واورتا
 شرق خلقلرینین کئچمیش معنوی مدنیتی نین و اورژینال فلسفی فیکری -
 نین قییمتلندیریلمه مه سی مسئله سی حقیقتی تاریخی فاکتورلار، اسلام

فيلسوفلارين چوخ عصرليک، علمي، فلسفي، ادبي فيکير تاريخينين وارليني و بو وارليني اؤگره نيلمه سينه حصر اولونموش درين علمي تحقيقات اثرله ردا ئدلميشدى .

البته، انکار ائتمک اولماز كي، غريده "اروپا مرکزچيليك" نظريه سي له ياناشي اولراق ۱۹- جى عصرده عدالتلي و مترقي ملاحظه لريره سؤيله نيلمه سينه ده راست گلمک اولور .

مثال اوچون غربيين مشهور فيلسوفلاري و نظريه چيلري کارل مارکس و فريدريش انگلس اعتراف ائديب يازميشديلار كي، عرب، ييللي (اسلام) فلسفه طبيعتين تحقيق ائديلمه سينه، تنقيدي فيکرين انکشافينا، راسيونا ليست استقامتين و هوما نيست حرکاتين برون ائتمه سينه، ديني اصلاحاتين يارانما سينا و سايره يه کؤمک ائتدی. (باخ، مارکس و انگلس اثرلري، ۱۶- جى جيلد، ص ۴۷۶-۴۴۵).

هم جنين فريدريش انگلس "طبيعتين ديالکتیکاسي" اثرينده عيسرب دييللي (اسلام) فلسفه نين عمومي بشر فلسفي فيکير تاريخينده مهم بير حلقه اولدوغونو قيمتلنديره رک اروپا تفکورو اؤزه رينده ثمره لي تاشيريني ده قيد ائتميشدی. اؤ، بو باره ده يازميشدی: "... عربلردن (اسلام) کئچن و يئنني کشف اولونموش يونان فلسفه سيندن غدا آلان شان بير آزاد فيکيرليک گئتديکجه داها درين کوک سالما غا باشلادی" (باخ فريدريش انگلس، طبيعتين ديالکتیکاسي، باکي، آذر نشر ۱۹۶۶، ص ۵).

غربيين باشقا بير فيلسوفي گرمان لي اؤزونون اورتا عصرلر فلسفه - سينه داير يازديغي اثرينده چوخ دؤزگون اولراق گؤسترميشدی كي، "عرب (اسلام) مدنيتينين ترقيسي غربيين مدني ترقی سينه کؤمک ائتميشدير. ۱۳ نجی عصرلر آراسيندا كي دوره اورال دنيزيندن و ايراندان تا شمال غربي آفريقايا و پيرينه داغلارينا قدير چوخ بؤيوک بير اراضيه تخنيک، طبيعت شناسليق و فلسفه ساحه سينده كي تدقيقات دان آليان نتيجه لري يئنني دن ايشله مک اوچون غربي اروپا يا بيرنئجه عصر واخت لازم گلميشدی". (باخ، گرمان لي، اورتا عصر ماترياليزم تاريخي، ۱۹۶۲ ص ۲۲ روسي)

شبهه يوخدوركي، اسلام اولکهلرينه و او جمله دن ايرانا منسوب متفکرلرين سعبي نتيجه سينده قديم يونان علمي فلسفه سي نه اينکسي يئنني دن دؤغولموش، هم ده گئنيش لنميش و داها دا انکشاف ائتميش.

دی. مسلمان شرق عالم لرینین آردیجیل آختا ریشلاری و علمی فعالیتلری ایله علاقه دار اولاراق یونان علمی، نزول و سقوط حالیندا ن چیخاری - همیشه، جانلی و تأثیرلی علمه چئوریلیمیشدی.

اورتا عصرلرین قارانلیق محیطینده عرب اؤلکه لرینده، اورتا آسیا دا، ایراندا و باشقا یئرلرده بیرسیرا مشهور عالیم و متفکرلر باش قالدیراراق اؤز خلقینین مستقل، اورژینال مادی- معنوی مدنیتینسی یاراتماغا چالشمیش و یونا موفق اولموشلار، اونلاردان بیری ده آشا- غیدا حیات و یارادیجیلیغیندا ن بحث ائتدیگیمیز ۱۷- جی عصر - آذربایجانین گؤرکملی پئشه کار فیلسوفی یوسف محمدجان اوغلو قره- باغی دیر .

یوسف محمدجان اوغلو قره باغی ۱۶- جی عصرین سونو و ۱۷- جی عصرین بیرینجی یاریسیندا آذری خلقینین مشهور فیلسوفی و عالیمی اولمو- شدور. لاکین اونون معنوی ارشی تحقیقا تچیلار طرفیندن اوگره نیلمه- دگینه گؤره اؤنودولموش و بیکر حالدا قالمیشدیر. بو باخیمدا ن فیلسوفون شخصیتی، محیطی، دونیا گؤروشو ایله علمی اجتماعیت (جامعه توپلوم) و تحقیقا تچیلار تانیش اولو بیلمه میشلر .

بوگونه قدهر فارس- عرب دیللی ادبیاتدا یوسف قره باغی نین حیات و یارادیجیلیغی حقینده حتا کیچیک معلومات بئله یوخدور. لاکین آذربایجانین مشهور علم، مدنیت و دولت خادمی میرزا محمدعلی تربیت ۱۳۱۴ ه. ش ایله (۱۹۳۵ م) تهراندا چا پدان چیخاردینی جوخ دگرلیسی " دانشمندان آذربایجان " آدلی کتابیندا محمدجان اوغلو قره باغی نی آذربایجانین عالیم لری جرگه سینده قلمه آلمیشدیر. او، همین کتابدا یازمیشدیر: " کوسا آدی ایله مشهور اولموش یوسف محمدجان اوغلو قره باغی محمدشاهی اؤز دورونون عالیم لریندن اولوب جلال الدین دووامیتین " شرح عقاید عضدی " آدلی کتابینا تفسیرلر و تعلیقلر یازمیشدیرکی، او دا خانگاهی آدی ایله مشهور دور... " (باخ : محمدعلی تربیت ، دانشمندان آذربایجان ، تهران ۱۳۱۴ ، ص ۴۰۴) .

دئمک اولارکی، محمدعلی تربیت ، مشهور فیلسوف حقینده قیسا معلومات وئرمکله بؤیوک بیر مدنیت خزینه سینین آجاری نینی تحقیقا تچیه باغیشلا میشدیر. ایرانلام سرحد اولان قونشو شمالی اؤلکه لرده، او جمله دن تاجیکستاندا ، تورکمنستاندا ، آذربایجاندا و حتی ازبکستاندا نشر

اولونان بىر سىرا تارىخى، ادبى و فلسفى اثرلر دە. اعتراف اولونمو۔
 شەدوركى، يوسىف قرەباغى۔ نىن اثرلرى (بىزىم آختارىشلار يىمىزا قەدەر)
 اۆگرەنىلمەمىشدىر. بىز بو ماقالە دە. ۱۹۶۶۔ جى ایل دە. روس دىلین دە
 چاپدان چىغمىش " آذربايجان فلسفەسى نىن تارىخى نە داير " مەشەرك
 اثرە يازدىغىمىز فىلىن خلاصەسىنى تەقدىم ائتمەك مەقسەدە اويغون گۆر۔
 وروك .

يوسىف قرەباغى آذربايجان نىن قاراباغ مەخلىندا روحانى عاىلەسىندە
 دونيايا گلمىشدىر. او، ايلك تحصيلىنى دۇغما يۇردوندا آلدىقدان
 سونرا ايران نىن جنوبونا گئدىر و اورادا دۇرون بۇيوك عالمى
 حبيب الله ميرزاجان شيرازى - نىن (۱۹۹۴.ق. ۱۵۸۵م ايلينده وفات
 ائتمىشدىر) شاگردلريندن بىرى اولور. يوسىف قرەباغى بىر سىرا علملرى
 او جوملە دن رياضيات، نجوم، طب و سايره نى دريندن اۆگرەنير، فلسفە
 ساحەسىنە زمانەسى نىن يگانە گۆركملى عالمى كيمى شەرت قازانير .
 (باخ : خواجە سيد شريف، تارىخ راقمى ص ۲. ب. ۲۳۲)، ۱۷۰ - ۱۶ - جى
 عصرلر دە صفوى حكمدارلار يىن سنى عقيدەلى اهالىيە آغىر دىوان
 توتدوقلارى بىر شرايط دە صوفى طريقتينده اولان قرەباغى اوزونو
 تەلكە قارشىسىندا گۆرەركن دۇغما يۇردوندا ياشايا بىلمير و اؤز
 معلمى ملا ميرزاجان شيرازى ايله بىرلىك دە. ما وراء النهرە مهاجرت
 ائتمەكە مجبور اولور .

يوسىف قرەباغى اؤنجه شرقىن مەم علم و مدنيت مركزلريندن بىرى
 اولان سمرقند شەرىندە. درس وئرمەكە باشلاير. آز بىر مدت ايچەرىسىندە
 اهالى نىن و طلبەلرين درين حۇرمەتىنى قازانان يوسىف قرەباغى
 "خوند كلان" لقبى ايله مشهور اولور. طلبەلردن علاوه سمرقندوبخارا
 عالملىرى يوسىف قرەباغى دن شمەلى مەلومات اخذ ائدىردىلر. بۇيوك
 فيلسوف سمرقند دە اولاركن ميستىك تەما يىلردن فرقلەنن صوفىلرى
 كىرويه طريقتىنى قبول ائدىر. بو طريقتىن ايدەيا رهبرى مشهور شيخ
 حسين خوارزمى نىن (۱) شاگردى شيخ خليل الله بدخشى اولموشدور .
 كىرويه طريقتى عقيدەسى داشييان صوفىلر اساسا " آزاد فيكىر خەلردن
 عبارت ايدى. محض بونا گۆرە يوسىف قرەباغى اؤز آزادەلىكى اوزوندن
 كىرويه صوفىلرى نە حسن رغبت بىلەمىشدىر .
 يوسىف قرەباغى بىر مدت سمرقند دە قالاندا سونرا اورتا آسيا نىن

باشقا مهم علمی و مدنی اوجاغی اولان بخارا شهرینه کؤچور. او، بۇرا
دا گئنیش علمی تدقیقات ایشلریله مشغول اولاراق بیرجوخ اورژینال
اثرلر، تفسیرلر، حاشیه و تعلیقلر یازیر.

بو زمان اماقلی بهادورخان بخارا امیری ایدی. یوکسک شعر طبعینه
مالیک اولوب، عالیم لری، شاعیرلری، ایلاهیا تجیلاری و درویشلیری
قیمتlendirن اماقلی بهادورخان (۱۰۵۱ - ۱۱۲۰ - ۱۶۴۲ - ۱۶۱۱) ایله
یوسف قره باغینی درین حورمت و قیزغین محبتله قارشیلاراق اونونلا
صحبت ائتمگه حسن رغبت گؤستریردی. "تاریخ مقیمخانی" نین مؤلفسی
یازمیشدیر:

" اماقلی بهادورخان ... به صحبت اهل الله و درویشان و علما و
شعرا میل و توجه تمام داشت و از اختلاط این ظایفه بهره مند بود و
خود نیز طبع موزون داشت و اشعار او چون آب زلال دلنشین اهل کمال
است. علی الخصوص مخالطت به مولانا اعظم و اعلم علمای عالم
فریدالدهر، وحیدالزمان مولانا یوسف قره باغی مینمود. (۲) (باخ : تاریخ
مقیمخانی - ص ۲ - ۴۱) .

بیر ده بونا گؤره اماقلی خانین حاکمیتی دؤرونده گؤرکملی بییر
فیلسوف و مثللسیز عالیم کیمی یوسف قره باغی- نین شهرتی شسرق
اؤلکه لرینی، و خصوصیه بوتون اورتا آسیا شهرلرینی بوروموشدو. او،
اماقلی خانین گؤستردیگی بؤیوک قایغردان استفاده ائده رک گونندن
گونه علمی و معلیم لیک فعالیتینی گئنیشلندیریردی. یوسف قره باغی
اؤز دؤرونده کی بوتون علم لری دزیندن منیم سهدیگی اوچون اؤلکه نین
داخلینده و ائله جهده خارجه بؤیوک اهمیت قازانمیشدی. بودا معاصر
لرینین اونون حقینده حیرتله چیخیش ائدیپ رأیلر سؤیله مه سینسه
سیب اولموشدور. مثال اوچون گؤرکملی اورتا آسیا تذکره جیسی میرشرف
سیدخواجه راقم اؤز اثرینده بئله یازمیشدیر:

" زبده المدققین وعمده المحققین مولانا یوسف قره باغی... که دارا -
الملک، علم و فضل بدیشان مسلم و بحسب فطرت ما صدق علم الانسان مالک
یعلم، صحایف دانشوری، جراید فضل گستری بنقوشی انی اعلم ما لاتعلمون
مذهب گشته ... " (باخ : تاریخ راقمی ص ۲۳۲) همین مؤلف بؤیوک
عالمین گؤزهل استعدادیندان و یارادیجیلیق خصوصیتلریندن دانیشا -
راق یازمیشدی:

"درفنون علوم ما هرگشته، خصوصا" در علم حکمت و هیئت قرید دهر، یگانه
عصر گردیدند". (یئنه اورادا).

گوروندوگو کیمی یوسف قره باغی بوتون معنوی گؤزه للیکلری وانسانی
کیفیت لرینه گؤره معاصر لرینین ها میسیندا ن فرقله نن بؤیوک بییر
عالیم و گؤرکملی شخصیت کیمی پارلامیشدیر.

میرشریف سیدخواجه راقمی اثرینین باشقا بییر بیئرینده بو حقده بیئله
یازمیشدیر: "سلطان العلماء، بُرهان الفخلا مولانا یوسف قره باغی در
مصر معانی تخت نشین، بلکه اقلیم فضیلت تمام در زیرنگین، مسند
دانش را عزیزالقدر و سپهر بینه را همچون بدر، درفنون علوم نزد همگان
ممتاز و مستثنی و در حسن اخلاق و رسوم رشک اخوان الصفا بودند". (باخ
یئنه اورادا، ص ۲۱۸).

همین منبع یوسف قره باغی- نین پئشه کار فیلسوف اولما قلا یا ناشی
شعر صنعتکارلیغیندا دا یوکسک طبعه و استعدادا مالیک اولدوغونو
دا قید ائدهرک یازمیشدی:

"مشار الیه درفن شعر طبع عالی و فطرت بغایت متعالی داشته اند، قصائد
از مطلع تا مقطع مشحون به بدایع صنایع و از ابتدا تا انتها موزون
بنوادر مآثر، و این بیت از طبع گهربار ایشان است :

" قومی که جرعه از می وحدت چشیده اند

دست طلب ز نقد دو عالم کشیده اند " (باخ: یئنه اورادا ص ۲۳۲)

شبهه یو خودورکی، یوسف قره باغی حقیقده یوکیمی یوکسک و اویزکتیو
تعریف لره و خصوصیت لره باشقا منبع لرده ده راست گلیمک اولورکی،
اونلارین بورادا قئید اولونماسینی مقاله ننن جسمنی آرتیردیغینا
گؤره لازم بیلمه دیک

قئید ائتمک لازیم دیرکی، یوسف قره باغی بخارا دا یا شایب یارادا رکن
جدی علمی مباحثه لر مجلس لرین تشکیل بینه بؤیوک میل گؤستریش و بییر
جوخ مهم ابدئولوژی و فلسفی مسئله لرین آراشدیریلما سیندا اشتراک
ائدهرک قارشی طرف لری تسلیم اولماغا و سؤدورماغا موفق اولموب
شدور.

معلوم اولدوغو کیمی، یوسف قره باغی ۱۰۲۷ هـ. ق (۱۶۱۹م) ایلینده
بخارا شهرینده اؤز اولغو یعقوب اوچون خصومی بییرگؤزه ل کتابخانا
بیناسی تیکدیرمیشدی کی، بودا فیلسوفون حیات و یارادجیلیقیندا

علامتدار حادثه لردن بیری اولموشدور. همین گؤزه ل بینا نین سرعتله
باشا جاتماسیندا دؤرون نادر معمار و اوستالارین امگی قیمتلی
اولموشدور.

بینا تیکیلیب قورتارانندان سونرا عالیم لر و اینجه صنعت خادملری
اونا لاییق بیرتاریخ لوجه سی حاضیرلاماق فیکرینه دوشه رک اؤز لایحه
و منظوم تاریخلرینی یوسف قره باغی- نین نظرینه جا تدیریردی لار.
بؤیوک فیلسوف مثل سیز تواضعکارلیقلا اونلارا جاواب وئره رک دئمیشد-
یر: " درویشلر ائوی هیچ ده یوسف نقاشاناسی دییل، بلکه یعقوب
بیت الحزنی دیر. بو ویرانه نین تاریخه نه لیاقتی اولابیلر". (باخ:
یئنه اورادا، ص ۲۱۹).

لاکین بونا باخما یاراق عالیم لردن هر بیری تیکیلیمیش بینا نین
تاریخینه حصر ائتدی کیری شعرلری یوسف قره باغیه تقدیم ائدی ردی لر.
نهایت منظوم تاریخلردن بیریمی فیلسوفون خوشونا گلیب قبول اولو-
نور. دؤرد مصراع دان عبارت اولان بو تاریخ بئله دیر:

ای خضر دانش، مسیح انفاس، یوسف انتساب،

نزد فور تو عقل فلاطون است حصر.

شد بتاریخ بنای خانه این مصرع تمام،

ماحب این بقعه میمون افلاطون عصر.

(باخ: یئنه اورادا ص ۲۱۹)

بئله لیکه سون مصراعی نین حرفلری ابجد حسابیله ۱۰۲۷هـ.ق تاریخینی
معین لشدیریر.

گلن ساییدا بو فیلسوفون اثرلری و فلسفی فکیرلری باره ده ایضاحات
وئره جه بیک.

۱- معلوم اولدوغو اوزره، ۱۶- ۱۵ عصرلرده ایکی شخص شیخ حسین
خوارزمی آدی ایله باشا میشدیر. بیری خوارزمین گؤرکملی عالیمی شیخ
حاجی ابوالوفانین شاگردی اولموشدور. او، اؤز دؤرونون بؤیوک عالیمی
اولاراق بیرسیرا اورژینال و تفسیر خارا کترلی اثرلر یازمیش، او
جمله دن عرفان مکتبئی نین باشچیسى مولانا جلال الدین رومی نین مثنوی-
سینه قیمتلی تفسیر اثری حصر ائتمیشدیر. بوشخص خوارزم شهرینه
اوزبک- صوفی نزدینده اولدوروله رک اؤز معلیمی نین قبری یانیندا
دفن ائدیلمیشدیر. (باخ: مجالس النفاس، ص ۱۵۸- ۱۵۷) دیگری "کبرویه"
قالانی ۱۲۳- جی صحیفه ده:

○ بہار شیروانی۔ نین گل و نرگس، مناظرہ سی

میرزا نصر اللہ بہار شیروانی، نین حیاتی و ترجمہ حالی حقیقہ بوندان نئچہ ایل قاباق (۱۳۶۱) " وارلیق " درگیسینده بیزیم مفصل بیرمقالہ میز درج اولونموشدو، اؤز دؤورونده ایراندا، گئیش شهرت قازانمیش شاعیرین ادبی ارشی هله ایندییه جن بیغلیب چاپ اولونما میسر، بونا گؤره ده چوخو ایتیب آرادان گئتمیشدیر، آذربایجان ادبیاتی متخصصرینین فکری نجه بهارین ایتیمیش اثرلریندن بیری ده " گل و نرگس " دلی مناظرہ سی دیر . بیز آذربایجان جمهوریتی علملر آکادمیاسی نین الیازمالاری اینستیتوتوندا بو اثرین ایزینه دؤشدوک و اونون تاپیلیب اؤزه چیخاریلماسینا ناثل اولدوق . بہار شیروانی۔ نین ایلک دیوانی دا باکیدا نظامی گنجوی آدینا ادبیات موزہ سینده موجود ایدی، بیز ایگیرمی ایل بوندان اول اؤنو دا باشقا منبعلرده اولان فارس و آذربایجان تورکجه سینده اولان شعرلری ایلیمه بیرلیکده ترجمہ لری و تعلیقاتی ایلہ نشرہ حاضر لایب آکادمیایا تقدیم ائتمیشیک . لاکین تأسفله بو گونه دک ایشیق اؤزو گؤرمه بییدیر . باشقا واریانتینی دا چاپ ائتدیرمک تشبؤننده . اولموشوق، فقط مادیاتی معنویاتدان اؤستون توتان ناشرلر اؤنون نشرینی یوبادیرلار . نه ایسه ، بہار شیروانی نین آدینسی چکدیگیمیز اثرینی داها ایتمه مک خاطر اؤچون شاعیرین دیوانیندان قاباق نشر ائتمگی فایدالی بیلدیک .

بہار شیروانی بو اثرینی ایرانی و هندوستانی سیاحت ائدیپ دؤغما یوردو شامخییا قایتدیقدان سؤنرا ۱۲۸۰ هجری قمری ایلینده یازمیشدیر . بیز اثری اولدوغو کیمی ، املاہ خصوصیتلرینی ساخلاییب ، هئج بیر دخالت ائتمه دن حؤرمتلی اؤخوجولارا تقدیم ائدیریک .

○ "نرگس و گل" مناظر سی‌نین اهداسی

موره گر التفاتک اولسه معین
کسبایدراقتدار شیر عرین
پشهیه لطفک اولسه گر معلوم
پیل خرطومنه مالور خرطوم
وار اومیدیم که بو خجسته کلام
که اوکا نرگس و گل اولمش نام
تا پسه گر خاک آستانکا راه
ایده سن لطفله بر اوکا نگاه
دیه سن مرحبا بو گفتاره
که گتیورمش بهار اظهاره
سن منیم ملجاء و پناهم سن
شهر شیروانده قبله گاهم سن
تا جهان وار بخت یارک اوله
لطف یزدان نگاهدازک اوله

بسم الله الرحمن الرحيم

گل و نرگس

حمدا بیحد اول جلیل ذولجلاله کیم بهار لطیف شعارون فصل فضل
آثارنده گل حمراه گلبندن مسند زبرجد یا یوب اوزرینه اونسی
سلاطین صاحب اقتدار تک برقرار ایتمیش و شکر بیحد اول جمیل لایزاله
کیم نرگس شهلایه لوای استعلا ویروب بسیط چمنک عساکر فطریته
المأثری تک نامدار جمیل هم نرگس شهلا سرافزا زلیقی اونک جویبار
رأفت و عطا سندن در و هم بلبل خوش نوا نغمه پردا زلیقی اونک شور
محبت و ولا سندن در .

"نظم"

اول ذولجلال کیم اثر صنع و قدرتی
هر برگ گلده ظاهر اولوب فاش و برملا
هر سبزه بیر دلیل در عز و علاسه
سبحان من تقدس بالعز والعلاه

و درود نامحدود اول گل همیشه بهار گلستان نبوته که چمن آرای
 گلزار وجود گل رخسار فایض الانوار یله گلشن خلقتی مزین و منور
 و نسایم خلق عبهر شمایم ایله بوستان امکانی خوشبو و معطر
 اشمیش، ایله عالم آراکیم مرویه معنویه "انا مدنیه العلم" کتیبه
 ایوان اقتداری و قضیه "انا النبی بالسیف" جوهر شمشیر آبداری در
 نظم :

شاه رسل که باخدی حسن و خار ظلمتی
 گلزار روزگارده برق هدایتی
 بپر گل شکفته اولماز ایدی باغ دهرده
 گر اولماسیدی رشه ابر عنایتی
 و سلام غیر محدود اول نرگس شکفته بوستان ولایتی که عندلیب فصاحت
 پیشه "انا افصح العرب والعجم" اظهار محبتنده "انا وعلی من نور
 واحد" سرود یله نغمه پرداز و قمری بلاغت شعار گلستان "كنت نبیا و
 الادم بین الماء والطين" ابراز خلقتده "انت بمنزلة هارون من
 موسی" نواسیله زمزمه ساز اولمش نظم
 یلطان اولیا که گلستان عالمه
 فیض وجودی برله نسیم صبا یتوب
 اولدیقده قطره ریز سحاب عنایتی
 اشجار باغ خلقتده نشو و نما یتوب
 وعلی آله و اولاده المعصومین ما ورد الورد فی البساتین.

اما بعد شیرین گفتار سخنور لر و بلاغت شعار نظم گستر لر خفسور
 معرفت دستور لرینه معروض اولونور که اشرف جواهر و الطف لگی که
 بحر "وجود" دن ساحل شهوده دوشمش اهل کمال کلامی و صاحب معرفت لر
 نظم و نثر معجز نظامیدر نیجه که ابین معجزات باهره و احسن
 کرامات ظاهره که اکمل انبیادن صدوره و افضل اصفیادن ظهوره گلمیش
 جنس کلامدن اولماقی بو امره شاهد وافی و گواه کافیدر، "الحمد لله
 الذی انزل علی عبده الكتاب و ایده بجوامع الکلم و فضل الخطاب"
 بناء علی هذا جمهور سلاطین عظام و مجموع خواقین گرام جنس کلامه
 میل تمام اتمیش لر و فضلا سخن گستر و عرفاء دانشور لر تربیت یسه

اؤز ذکر خیرلرین صفحه روزگارده مستدام ایلمیشلر. اما بو زمانده. چهره فذلانی غبار نکبت و مذلت و دامن عرفانی خاک کدورت و محنت دوتمش قابل اصلی تک فرق اندیشه سی بنفشه صفت زانوی غمه حواله اولمش جاهل لثیمک نرگیس مثال پیاله سی میدان دولمش، اعیان جهان مایه اعتبارلرین شرافت "اب وجد" دن ائتمیشلر اما قواعد معرفتدن طفل ابجد خوانه برابر دگللر، و ابنای زمان مایه افتخارلرین زر و سیمدن آرتورمشلر اما آیین کمالاتده کودک سبق خوان دبستانه، همسر اولما زلار، جهلانک جام مرامی "می" حضوردن مالامال و پنجه عشرتسی معانق شاهد آمال، و فذلانک زورق اقبالی محنتده شکسته حال و ساحل مقصوده بتمگی ممتنع و محال در نظم

کیم که جاهل دورور جهان ایجره

لاله تک جام ارغوان دوتمش

کیم که فضل اهلیدر بو عالمده

یوره گین غنچه کیمی قان دوتمش

و بنده ظلوم جهول که نصرالله بن ابوالقاسم "بهار" تخلص نیچه مدت صوتیمده مدرسه پروسوسه زاویه سنده مسودات لاطائله و منشآت بیجا - طه مشغول اولوب ابتدای شبا بمده کسب کمال ایچون صفحه دنیانک اکثر بلادنده بیجا زحمتلر و بیهوده مشقتلر چکوب تا اینکه سمنده اختراعیم میدان تخیلده گوی سبقت امثال و اقراندن آ پاروب دوباره "جهت الوطن من الیمان" موجیبله اؤز اصلی مولدم اولان "شیروان"ه معاودت ایتدوم نشو و نمایه بیتوردگیم نهال معرفتدن خار ندامتدن اوزگه شمر گورنمیوب و آب تابیله صیقل ویردگیم شمشیر کمالاتندن زخم سرزنش اهل وطندن گیری اثر آشکار اولمیوب بوستان امیدیمه صرصر خزان اسدی و گلزار مرادیمده گیاه حرمان بیتدی چون زمان ورودیم فصل زمستانده اتفاق دوشمش ایدی ناچار اهل وطندن ترک مراودت و مجالست ایتدوم و قناعت قافنده عنقاتک انزوا دوتدوم. گونوزلر شدت برودت "دی" دن کتب علوم و اشعار دیوانیم سوخته، و گنجهلر زاویه مسکینیت و انکساریم آه شررباریم شعله سنسندن افروخته اولدی تا بو گونلر که عساکر سرما ظلیعه سلطان بهاردن انهزام و بنای اقتدار زمستان سیلاب قطرات ابر آزاردن انهدام تا بوب اتفاق حسنیه گوره بیر رفیق شفیق فرزانه و بر همدم محرم

یگانه بنمله هم صحبت اولوب اظهار تطفایدوب دیدی کیم بو زمانده که خسرو کواکب مواکب آفتاب اوز خانم شرفنده صاحب تمکین و سلطان ذیشان گل کوکبه با دبدبه ریاحین ایله فرما بیروای دارالسلطنه بسا تین اولمش و معمار طراوت شعار بهار قوای نامیه نی قصور باغ تعمیرینه ما مور دخی قوای نامیه قوی دست معمار لرتک قصور مخروبه گلشنسی معمور اشمیش، نسیم سحر ارباب شابه نشاء صهبا و اصحاب شبیه قوت صبا بیتورور اطراف بوستانده سبزه نورسته اصحاب فراغت گوکلی تک خرم و اکناف گلستانده سنبل و بنفشه دلربالر زلفی کیمی آشفته و درهم در، چوق عجبر سندن که مین کدورتیله بیله شکسته حال و ملولسک، قمری صفت گردنکده طوق غم منزوی گوشه خمولسک، اگر بریسا - نلقدن شکایتک وار " عسی ان تکرهو شیئا" و هو خبیئ لکم "چوق بریسا نلیق که ضمنده اسباب جمعیت مرتب، و چوق غمگین لیق که تلوننده آداب مسرت ترکیدر، دور سیر گلستانله قلبکدن رفع ملال و منظره که "ترگس" ایله "گل" آراستنده وار استماع ایدوب خواطرکدن دفع ملال ایلسه بو اشارتدن امیدوار، شوق لا کلامیله و شعف تمامیله تفرج گلستان عزمین ایدوب چشم بصیرت سیرتله مشاهده گلزار و تماشای ازهار ایتدیگده نرگسدن گل برابرینده تفاخر اظهاریله ایتدیگی مقالاتین اصفا ایتدیم که منم امیرلشگر بهار و مقدمه طلیعه ریاحین و ازهار جمله ریاحین دن مقدم بسیط زمینی مسخر و بساط زمانی خوشبو و معطر اشمیشم و منیم بساطیمده اولان طاس زرین و طبق سیمین خواتین راغنک و سلاطین باغنک هنج بیری ایچون میسر دگل، حضرت کریم مانع و مبدع البدایع، کرم عمیمندن و لطف جسیمیندن بنی حکیم تک واجب الاحترام و بکا عمای معجز نما کرامت و انعام ایلمش نظم گستر و سخن پرور خوبلر گوزین بکا نسبت و سائر اعضا نین سائر ازهاره تشبیه اشمیشلر و گوزک مزیتی سائر اعضا یه غایتده مشهور و بو ترجیحی انکار ایده ن مراتب ادراکدن نهایتده دورور، دلربالیق خوبلر و محبوبلر گوزیندن عیان و نئجه اسرار او دلربالیقندن نمایسان و آشکار در. "گل" که بو کنایتدن خار غصه قلبین مجروح ایدوب دئدی: - اگر سنده حقیقتدن گفتگو و طریقتدن رنگ و بو اولسیدی هر آینه طریق مستقیم "رحم الله امرء عرف قدره ولم یتعد طوره" دن تجاوز و انحراف اشمز ایدک من که ممالک بوستانده امرء رفیع القسدر و

عظیم الشان و عظماء منبع المنزله و رفعت نشان فیروزه رنگ تخت
 اوزره متمکنم و چوق سن کیمیلر جا کروار رسم ملازمتمیمده فرمان-
 برداریمدر بکا شایسته درکه دییوم سلطان ریاحین جهانم و زینت-
 بخش مالک بستان خطیب بهار منابر اغمان اشجارده خطبه لر منیم
 آدیمه انشاء ائدیر و مداح روزگار فی اللیل و النهار منیم سر
 مدحیمی افشاء ائدیر، بلبل حقیقت پیشه و محبت اندیشه بنیم عشقیمده
 ترنم ساز و مین سوز و گداز ایله نغمه پرداز در، خاص و عام قدوم عشرت
 لزومیمی مکرم و زمان ظهور و ایام بروزیمی که اظیب زمان و اعدل
 آوان مغتنم ما نورلر و سن فرط حماقتدن کندیکی بی نظیر و عدیل و
 زمانی سبقتی ذاتی تقدمه دلیل ما نورسک "آدم" صفی زمان حیثیتله
 خاتم انبیایه مقدم و خاتم انبیانک رتبه جهتیه آدمه تقدمی
 جمیع عقلا یا نکهده مسلمدر، ای ازرق منحنی قامت و ای غماز بی کرامت
 که عمای بوسیده، سبزرنگ و خرقه پاره- پاره تنگیله قلندرانه
 یوللر اوزره دؤشمیسک، اؤز گدالیق کشکو لکا و بینوالیق کاسولکا
 طاس زرین و طبق سیمین لقب ایدیرسن، و خوبلر گوزینه ایلدیگنک
 ادعای شباهت سندن غایتده دور و بو شباهتی ویرن اصحاب نظراتفاقیه
 بی عقل و شعوردر. همیشه بو آفت و معاویه گوزک بی نور و یار گل
 رخسارک گوزی سنده اولان نا خوشلیقدن که علت یرقاندر دور اولسیق،
 و بو سوزه هیچ وجهیله سوز یوق که جناب ذوالجلالک مرحمتی بکا
 شاملدر و خوبلر یوزنیک بکا شباهتی کاملدر. "نرگس" ک بو شما تکت
 و لاقدن آتش غیرتی شعله ور اولوب طریق کنایه و تعمیه دن عسودول
 ائدوب زبان شما تکت بیاننه بو مقال جاری اولدی.

- که ای دهن دریده، بیهوده گوی و ای هرزه خند همه رنگ بوی، ادیب
 "صبا" از بسکه سندن بیشرملیک و جلبانه بیحیالیق گورمش، دهانکی
 پیراهن ناموسک کیمی پاره و حفظ آبرودن اوتیری اوزین سندن کناره
 ایلمیش هنوز بیلمزسک که مصدر کارخانه ظهور بنیم صورت پردازلیق-
 یمی " و سورکم فاحسن سورکم" موجبیه نقص و عیب دن معرا و علت
 و قصور دن میرا اتمیش و حقیقت صورت و کیفیت حال بلبلی که اؤز عشقگا
 نسبت ویردوک بو کیفیتک اختصاصی بلبله یوخ بلکه جمله طیور و
 نغمه ساز و زمزمه پرداز "وان من شیئا لا یسج بحمده" طبقینه مست
 اذکار و تسبیح و تهلیل جناب پروردگار "وقلیلا" من اللیل یهجعون"

گیجهر بیداردر لر و سنی که بستر استراحتده غافل یا تمسک و طریقه عبادتی الدن آتمیسک لسان و عظم و پندیلده تنبیه ایدیرلر و من صحایف اوزاق حکمتدن اثبات واجب الوجوده مختصر و مطول دلیل لر مطالعه سینی تمام اشمیشم، و باصفا پیرلرتک که " ربانی وهن العظیم منی و اشتعل الراس شیباً " حلیه حالم و زیور جمالیمدر همیشه سجاده سبزه اوزره رکوع و سجوده قیام اشمیشم .

" گل "ی بو مقالاتک استماعی و کلماتک اصغاسی یا خوب دل پر خون و سینه چاکیلده آغاز اشدی .

— که ای سرتا قدم عین خلاف و ای پاتاسر لاف و گزاف ،هرنه کییم تقریرک ترتیب ایدیر ،صورت حالک تکذیب ایدیر ،همیشه مایل شرب مدام و همدم پیاله و جامسک ،غره صبا حدن طره رواحه تک اقداح راحه همدمسک و سیاهی شامدن سفیدی بامه تک مطرب و ساقیه محرمسک و مع هذا غایت زرق و ریادن اظهار زهدات و ابراز عبادت اشدیرسک با وجود اینکه "می" ساغرک زیر خرقه ده نهان و شرک نهانی ظاهری ایمانکا توأمان اشمسک ،بکا که رند بی پاکم و رسوای پیرهن چاک تعرض ایدیرسک الحق که شرابخوار رندلر مستلیگی دونیا پرست زاهدلرک عبادتندن و گناهکارلرک نیاز و خجالتی حبا عباددن سرمست اولان عابدلرک زهدتندن که " ترک الدنیا للدونیا " صورت حال لرینی بیان اشدیر پسندیده در دام فتنه ابلیس حرص و غروردن ،وبو عیب میخانه ساکنلریندن غایتده دوردن ،اسباب فساد شیطان زرق و ریادر ، زرق و ریای بی سروپا رندلر مشربنده عینی خطا در و اگر ایستیه سک که بو تعلقات لاطائل و خیالات بی حاصل قیدیندن خلاص اولاسک گل بنیم سریر بهجت مسیریمده بسته رنگ سر بسته مینالر و طرب اندیشه مطرب پیشه خوش نوالر گوروب قلیکا صفا و چشم بصیرتکا جلاویز . نرگس دشدی :

— کریمه " لاتلبسو الحق بالباطل و تکتمو الحق و انتم لاتعلمون " سنکا انکارکا و تهمت ریای و زرفکا بیر بیان شافیدیر و آیه عظیمه " انما الخمر و المیسر رجس من عمل الشیطان " منع شرب خمرده بیر کلام کافیدر هرکیمده سعادت فیض عبادت وار شرب میه اقدام اشدکدن اونکچون غایتده نفرت وار ،شراب دوشین و خواب نوشین چوخ کسلی پایه دولتدن نازل و رتبه اعتباردن زائل اشمیش ،سن که فریب نفس ایله مایل ساغر می و وسوس شیطانله راغب شراب پیایی سک جـواب

مذمتیمده می مدحین آشکار ایت و اولان قواشدندن اظهار ایلله . "گل"
دیدي:

- اعظم فواشدي بو کیم اخلاط دماغی زائل و روحی دلکش نغمه لیسره
مایل ایدر . "ترگیس" دیدي:

- بو تصور ایندیگک مدحیمین عین مذمتی و بو تقریر ایندیگک
دلیل عزت باده نون برهان اهانتي در .

دیدون که باده محرک ادارک نغمات سازدر . بو سوز سبب قبول دگسل
بلکه موجب احترازدر نه ارباب شریعت مجلسنده اوندن بیر اثر و نه
اصحاب حقیقت دن اوکا بیر نظر وار . "گل" دیدي :

- دلکش نغمه کمند کنگره کبریادر و مقبول اصحاب فهم و ذکا در ،
روحه مبدأ اولیدن خبر بتورور و تعلقات جسمانیدن بیخبر اشدبیر ،
هر شعبه مقاماتندن بیر پرده راز و هر نغمه اصواتندن درگاه
حقه وسیله ساز در . بو لذات میلی لازمه ادراک و بو ذوق متناسی
خاصیت پاکدر و اهل عشق نغمات ه مائل اولماقی بو سوزلره بیر
دلیلدر معین ، و محبت پیشه لریک هیجان ساز ایلله وجد و طرب ایندوب
حالات غریبه و ارادات عجیبه بولدیقلاری بو امره برهانسدر
میین . ترگیس دیدي:

- خاصیت عشق همیشه بلا و زنج در ، عاشق همیشه محنت کش و بلاسج در
شراء المجهت بلا ... بیر شعله در سینه سوز و خدنگ الموده غشاء بیر
ناو کدر دلدوز عشق خواستگاری اهل ملامتدر و عقل طالب راحت و سلامت
محبت و محنت همعنان و ولا و بلا توامان در لر . "گل" دیدي:

- عشق اخص صفات و عاشق لیک ایامی خاصه حیات در . عشق سیز قلب سبب
افسرده و محبت سیز بدن مرده در . نظم

کل من بعشق وجه الحسن

قرب اهل الیه و الیه

و بونلاردن قطع نظر بنیم تفضیلیم سگا روشن و تفوقیم امر میرهدر
او سببدن کیم بنیم اصل خلقیم " نار " دن و سنک طینتک آب برودت
کر داردن در . اگر نار اولسه انتظام امور جمهور خلاصه مختل وتمدن
بنی نوع انسان مهمل و خاصیت نار غایته . مشهور و اونک معبودیتی
بعضی خلقتک صفحه اعتقادنه مسطوردر . شیطان رجیم اوز تفلنسنده
خلقنی من نار دیوب و بهشت بریندن فاخرج فانک رجیم حکم ایلله

لمعون و منکوب جبراً و قهراً" خارج اولدی. نرگس دثدی:
 - بیر تقدیرده که سنک قولک صمیمیدر هرآینه بنیم اصلیم آب و
 جعلنا من الماء کل شئی حی سوزیمه مصداق بلا ارتیاب در، حضرت
 عزت کلام معجز نظاً منده بهشتی جناب تجری من تحتها الانهار یلسه
 توصیف اشمیش و اهل عذابی جهنمک آتش سوزانیله تخویف ایلمش و
 بهشتک تفضلی دوزخه بیر امردر خاص و عامه معلوم و بو دعویبنک
 صدقی همه کسه مفهوم در مع هذا آتش باعث زبول و قصور ازهار و آب
 علت ظهور و طراوت گلزار در. " گل " دیدی :

- بوکا نه دیبور سک که بنی جوانلره و سنی قوجهلره تشبیه
 ایدیرلر. شباب مدت عمرده اعدل و شایبون اخلاقی و احوالی ظرافت
 و نزاکته محولدر و جوانلرده تحصیل جمیع امور آسان و پیرلرون
 تمام حواسی تنزلده و قلبیری هراساندر. " نرگس " دیدی:

- منیم سنیم کهولتده و کهولت مرتبه سنده ادراک مطالب و حقایق
 غایت سهولتده در و او اهلک دلیرلیقی و دانالیقی عین کمالنده و
 حرکات و سکناتی حد اعتدالده اولور سکرالشباب اشد من السکرالشراب
 مشهور و الشباب مظنة الجهل و الذنب السنه و افواده مذکور
 المشیب زاید العقل و الادب و الشباب نواء الهو و الطرب " گل"
 دثدی :

- احادیث و اخباردن بیتوشوب که من عرق ورق رخسار فایض الانوار
 حضرت سید مختار صل الله علیه وآله الاخیاردن خلعت خلقت تا پمشام
 و حضرت رسالت پناه لسان حقایق بیان آجوب و بنیم حقیمده بویوروب
 که من شم ورد الاحمر و لم یصل علی فقد حیفا منی . گل چون سوزیمن
 حدیثه موصل و خبره حول ایتدی نرگس خرق قاعده منازعه و مناقشه
 ایدوب ذکر طلوة ایله عذر خواه اولدی و بن بو حالاتی گسوروب
 مشاهده ایتدیکنده قلبنا قلبیمده رفح حزن اولوب و بو کیفیتی
 نوشته خامه حکمت شامه ایتدوم که اهل فضل و کمال مشاهده و مطالعه
 ایتدیکنده تحسین ایده لر . والسلام

میرزا نصرالله حاجی ابوالقاسم و غلی شیروانی

○ سىدا بوالقاسم نىباتى ديوانىندا عرفان (۱)

نىباتى آذربايجانين گوركملى شاعىرى دىر كى كىچن ايكى يوز ايل عرضىنده شعرلى دىللر ازىرى اولوب، قوشمالارى موسيقى ها والارىندا بىستىلنىمىش و ايللر بويو خان چوبانى ايله ساراي ناغىلى دىللىره دستان اولموشدور. بو بويوك شاعىرىمىز بىر ياندا ن غزل و عرفانين زيروه لىرینه چاتىب او بىر ياندا ن خلق كوتله لىرىنىن ايچىنده درىن محبتله قارشىلانمىشدير. نىباتى خان چوبانى و مجنون شاه تخلصى ايله ده مشهوردور. ۱۱۹۰ - جى ايله قاراداغىن اوشتىن قىصبه سىنىده آنادان اولوب، ۱۲۵۰ - جى ايله دونيا يا گوز بوموشدور. عائله سى مذهبى اولراق، آتاسى روحانى اولوب و اونا گوره ده " محترم اولغلو " آدىله مشهور اولموشدور.

شاعىر ياشا دولاركن درويشلر دايره سىنه داخل اولوب، حورمت واحترام قازانىپ، بىر و مراد سويه سىنه يوكسه لىپدير. تذكره چىلىسر اونون خارق العاده ايش گورمك لىرىنى قيد ائديپلر. نىباتى عرفان يولوندا آددىم گوتوروب، فلسفه يه توخونور و اوره بى ايله روحو عشق اولدوله يانىپ، محبت عالمىنده گزىشير. عومرونون سونوندا اهر ده شىخ شهاب الدين اهرى مقبره سىنده يئر سالىپ عبادتله عومورونو كىچىرىمىشدير.

بىلدىگىمىز كىمى عرفانين دونيا گوروشو بوتون دونيا گوروشلرى بىن اولغونودور. علمى گوروش تكجه ماترىيال و اونون قانونلارىندا آسلى اولراق، بۇ دار چرچيوه دن اشىگه چىخىمىر و تكجه مـسـاده اوستونده دا يانىپ، فلسفه بىراز اوندان ايره لى كىده رك جزء دن كله چاتىر و بوتون وارلىغى آراشدىرما غا چالىشير. مذهبى گوروش وحى عالمىنه آرخالاناراق علت و معلوللارى آراشدىرير، آرخالاندىغى آرخاج محكم اولدوغونا گوره انسانلاردا بىر آرا ملىق يارادىر، اما عرفانين دونيا گوروشو بونلارين هامىسىندا ن يوخارى بىر زيروه دن باخاراق، عالمين بوتون گويچك لىكلرىنى گوروب، عارف اولان انساندا ياشايىـ

شین اشنیش - یوققوشلاریندان کئچهرک، آجاق - اوجالاری گزیستب
 نهایتده بیر یئره جاتیرکی اورادا تکجه عشق و محبت حؤکوم سؤرور،
 بوتون وارلیغی عشق اولور، عارف هر زادی عشقی ایله ترهزییه قویور.
 عارف تکجه تانیماغا کفایت لهنمیر، اونون باغشی عادی جماعتله فرق
 ائدهرک مادیت عالمیندن معنویت دونیاسینا کئچیر. شعر و ادبیاتی
 دا بئله بیر عالمده اؤز اختیارینا آلیر، کلمه لری یونور، مادی
 لغوی معنا سینداک آبی راق، عشق عالمینین معنا سیندا (مجازی) ایشه
 آپاریر. ائله بونا گؤره ده می، میخانه، ساقی، ساغر، خال، دوداق، زو -
 لفو ... آیری بیر معنا و ثریر.

نباتی شعرینین فلسفی ماهیتی ده عاشقانه دیر. او دویغولو، اینجه
 روحلو بیر شاعیر دیر کی، شعرلری اوره ک دویونتولریله سه کلیب
 پاک انسانلارین غمی و دردی ایله چیرپینییدیر. دیوانیندا ساده لیک
 و صمیمیت دالغالانیر. بیر قوشا یا غزل تاپماق اولمازکی اونون
 اینجه دویغولار، پاک آرزولاری، شیرین و آخیجی بیردیل ایله سویلمه سین
 شعرلریندن باهار قوخوسو و گول عطری گلیر:

یئنه باهار گلدی، آجیلدی گوللر
 بولبول ناله سیندن توتولور قولاق
 گول - گوله سارما شیب، چیچک، چیچکه
 لاله جامی جامدان گتیریب سوراق

ساده دیلی اولورسا دا، بو آخیجی دیلده بیر دونیا عارفانه سؤزلر
 دولغون معنا لار واردیر:

گوشه وحدت نه عجب جاییمیش
 سز نهان اوندا هویدا ییمیش
 عاشق دیوانه لرین منزلی
 رتبه یه باخ عرش معلاییمیش
 غافل ایدیدم بو دل دیوانه دن
 دل دشمه | اوغلان بوکی دریا ییمیش

بوساده و آهنگدار مصراعلاردا، بیر دونیا معنا یا تیمیدیر. اونون موسیقی
 و هاوالاری هر اوخوجونو و ائشیده نی اؤزونه جکیر و عشقی اوره گینه
 آخیدیر. بونا گؤره ده غزللری، قوشمالاری خلق ماهنیلاری کیمی دیلر

دە اوخەنوب، اورەكلره ياتير.

نباتی عارفلر شاهی، شاه لافتینین مریدی اولراق، یا هو عشقسی
اورهگینده آلیشیر، علی اللہی دئسه لرده چکینمەدن اؤز ارادت و قو-
للوغونو گۆستریر:

من روز از لده سئومیشم بیر شاهی
الله دییه ر اونا علی اللہی
هر کیم اونا الله دئسه کافر دیر
شکاک دیر اول نباتی تک واللہی

و بیر نئچه قصیده و غزلینده حضرت علی(ع) نی مدح ائده رک، اونون
کیمی جام عشقندن مست اولما غی آرزیلاییر. نباتی ائله بیر عارف دیر
کی ایگیدجه سینه عشق ساحه سینده قدم قویوب، ثابت قدم و محکم دیر:

همت آل پیردن، مدد حقندن

دم بدم هو چکیب یولو باشلا

قوی قدم راه عشقه مردانه

گیر خراباته مست مستانه

نباتی عشق شاعیری دیر. چوخلو ساقینا مه لر یازیب، بونلارین بیرینده
دئیییر:

ساقیا دور گیتر می گلگون

منی غم ائتدی لاله تک دلخون

هجر ائدیبدل و سینهمی گلخن

درد ائدیبد داغلی با غریمی کانون

آیرجا بیر ساقینا مه سینده با هارین گلمه سینه ساقیه اوز چئویریب
اوندان ائله بیر مئی ایسته بیرکی یا ینقلی اوره گینی اونونلا یوسون
نباتینین شعرلری عرفان گولونده یو ووندوغونا بوتون پاک دو یغولو
شیرین آرزیلار، اونلاردا دالغالانیر. بؤرایا غم - کدر یولو دؤشمور،
دؤشورسه ده، اورا شیرین دیر، نباتی دؤزگون بیر عارف دیر، یاشا ییش اونون
باخیشیندا و گؤروشونده معنالی و شیرین دیر، اونا گؤره یاشا ییشین
غمینی - کدرینی ده آجیق قوجا قلا قار شیلاییر عشق محنتینی، رقیب
ملامتینی دولت دردینی با غیرینا با سیر. بیر سؤزله دئسک: نباتسی
باخیشیندا یاشا ییش درین معنا سیندا دادلی و لذتلی دیر.
نباتی همیشه بیر تازا شور و حال ایله سؤز دانیشیر، حتی قوجالیق

دۇرونە باغلى اولان شعرلريندە ملال وغم قۇخۇسو وشرەن قۇشمالاریندا،
بیر بۇیوک عارفین شۇر و حالینى گۇرمک اولور:

بى وفا گۇرورەم چرخ گردونى
بیر دە بىرسیر ائدیم طرف هامونى
دیوانه کۇنلومون یوز ملالى وار.

نباتى شعرلريندە حافظ و فضولىيە آرتیق مارق گۇستریب، اونلارین
ایزینى ایتیرمەییب دیر. بىرسیرا ادیبلرین دئدیکلرینە گۇره نباتى
کلاسیک شعریمیزدن الهام آلراق، تصوف دریا سینین اینجىلریندن فایده
الانراق، هیچ شاعیره آسیلى قالما ییب، بلکه اولاردان یۇغساری
زیرولهله ده ال تاسیبیدیر.

نباتى، بستهکار بیر شاعیرده اولابیلر. بیر غزلینده آذربایجان
موسیقی هاوالارینى بیر-بیر آد آپاریب، ائوز علاقه سینى ده موسیقی
یه گۇستریبیدیر:

گل گتیر باده ای گۇزوم ساقى
كى وثریم چهره مقاله صفا
"شور" و "شهناز" دن چکیم آهنگ
نالهنى ائله ییم بلند آوا
صورتى گاه ایئله ییم ظاهر
گاه "حسینی" گهی "زمین خارا"
تا سالییم یۇ جهانە بیر غلغل
باشلا ییم تازه بیر عجیبه "نوا"

شاعیر موسیقیله دریندن تانیش اولوب: شعرلرینى موسیقی هاوالا-
ریله رنگین لشدیریبیدیر. وزن، قافیە یاخشی بیر صورتده ایش-
آپاریلیب، گاهدان مصراعلار اورتاسیندا دا ایچ قافیهلردن یارار-
لانیبیدیر.

مسلسل زولف چیکینده، مرصع طوق بۇیوندا
فرنگی اطلس اگنینه، باشیندا معجر حمرا
ملک منظر، پوزی پیکر، سخن گستر، وفا پروز
یت مهر، گل خوشبو، سۇزو شکر، گۇزو شهلا
سمن رخسار، مشکین مو، سلاطین قامت دلجو

سراسر فتنه و جادو، سراپا شورش و غوغا

نباتی بو غزلدن آیری غزله، بو بیتدن او بیرى بیته کئچرهک آیری
بیر رنگ و قوخو شعرینه باغیشلا بیر، وزن و قافییه اونون شعرینه
قفسه سالا بیلمز، بیثری گلیرسه قافییه نی بۇراخیر، چونکی شیدالییق
عالمینده شاعیر اؤزونو تکجه قافییه دن یوخ، بلکه بۇتون عالمـدن
آزاد گؤرور:

بیلمه رم سجع ندیر، قافییه نی آنلاما رام

من قارا داغلیام، وئر منه خورما - خورما

نه قلندردی، نه درویش، نه ناطق و نه لال

" ما عرفناک " دییه لر، بۇدو حقا - حقا

شاعیر سئوینج و محبت دونیا سینا باغلی دیر، اؤزه للیک، له حضرت علی
عشقی اوره گینده آشیر، داشیر، بۇ عشقه دونیا گؤزونه گؤیچک و
گؤزه ل گلیر. همین عشقدیرکی اونون شعرینه آهنگ، سؤزونه دورولوق
باغیشلا ییب، اونو شیدا قیلیر. نباتی عشق دن باش گؤیه سؤرتور، سئودا
لی اوره گی قول - قاناد آجیر، گویلرده سئیر ائتمگه قالخیر. بـۇ
زامان عاشقانه شعرى حماسه پالتاری گئیییر. انا الحق سى قوزانیر:

نه دئیییرسن بیئه ای جاهل افسرده مزاج

کل عالم ده بیلیر، طالب معنایم من

معجزات همه پیغمبر اولوب مندن عیان

بیلمک اولماز منی، بیر سر هویدایم من

هله گؤر بسدی نباتی نه انا الحق دور بو

داحی بیر یول دئگیلن واحد یکتایم من

نباتی عارف بیر شاعر، اولغون بیر انسان دیر. ریاکارلیغی، ایکجی
اؤزلولوبو توپارلا ییب، انسا نلای، صداقت، صمیمیت و دؤزگونلوگه چاغیریر
او بیله اینانیرکی قیزیل قوشلا قاف داغینا (تکامل) چاتماق اوچون
عشق یولونو سئچمک گره کدیر، بیرلیک سرینه ال تاپماق اوچون
چالیشماق لازیم دیر. انسانین دگری اونون محبت، بیللیک، جرات و
جسارتیندن آسیلی دیر. بیله بیر اؤگودلری آدامی اؤزونو چکییر:

گئت دولان گیلن، خامسان هنوز

پخته اولما غا جوخ سفر گرهک

مرغ قاف ایله همزبان اولوب

دوره قالخماغا بال و پەر گرەك

كۆي عشقه گل گىشمە بىدلەيل

غول ونگ تەك دۆشمە جۇللەرە

تاكى سالكە رهنمون اول

خضرە كىمى راھبەر گرەك

نباتى شعرلەرىندە بىعمل عالەملىرى تۇپارلاپپەر، زاھدلىرى ايتى سۆزلىر
بىلە باسىر- كسىر، شىمەلىگى، حضرت على (ع) نى اۇيۇر، ساقى نامەلسر
يازبەر و گاھدان تانرىنىن بارگاھىندا اۆز تۇرپاغا سۆرتور.
نباتى اۆز ياشايشى دۇرونده بۇيوك شەرت قازانىپ، شعرلىرى دىللو
ازبىرى اولوب، الدن - الە كىچىردى. شعرلىرى اۆزەگە ياتىردى. آشاغىد-
اكى شعرى بىر اۆرتەك كىمى كۆزە جارپىر:

اۆيلە مستەم بىلمزم كىم مى ندىر، مېناندىر

گول ندىر، بولبول ندىر، سونبول ندىر، صخرا ندىر

اۆد دوتوب جانىم سراسر ياندى اما بىلمەدېم

دل ندىر، دلبر ندىر، باشىمدا بۇ سودا ندىر

تۇرھاتى قۇي كىنارە، رقصە گل دىوانە وار

گل خرابات اىچرە كۆر بۇ شورش و غوغا ندىر

دۇر ا كۆزون قربانىم، مستانە گل، رندانە وئر

چوخ دئمە جمشىدەن، اسكندر و دارا ندىر

نباتى زاھدلىرە، واعظلىرە، اۆز جئوبىرەندە، آجى بىر دىل ايلسە
ياناشىر:

زاھد آز دانىش ا گىت كۆزومدن ايت

عشقەن منى چوخ دا دانلاما ا

وياخود:

مىندن ال كۆتور اى اۆزون قۇلاق

زەھد ساتما چوخ اى حمار محض ا

دور اياغا بىر، آچ او كور كۆزون

بىر او كۆزلىرى سزمە ساپە باخ ا

عشق معناسى بىلمەيسن عالبدە بئىلە دئىبىر:

بو قەدەر گوشە محرابە سىغىندىن بىدىر

بىردە. مېخانەپە گل، فايسانوار اول اول

عشقى، عاشىقلىقىنى منع ائىلمە زاھد، باللہ
عقلینى باشینا بیغ، عاشق بىر یار اول اول
زاھد دە ائشیدن بىر قولاغین اولما دىغینا اینانیب، خلقه اۆز
چئوبىریر:

منع قىلمايىن چوخدا زاھدی
عذرى وار اونون عاشق اولمايىب
عرفان عالمینین چالیشقان آختاریجیسی، صوفیزمین حرارتلى تبلیغ-
جیسی آختاردیغى سۇرغولارا جاواب تاپماق اؤزونو بو سۇرغون سۇاللار
آراسیندا آخساق و لنگ گۇرور، اینانیرکی عالمده چوخ سۇرغولار
جاوابسیز قالیب:

نه ز کان و معدنم من، نه ز گنج مخزنم من
نه منم نه من منم من، هله لنگ لنگ لنگم
ته حلولىم، نه دهري، نه کناریم، نه بحری
نه ریاضیم، نه جبری، هله لنگ لنگ لنگم
آما بىر زادی دا اونوتما مالی ییق اودا او شاعیرین اوجا همتسى،
سارسیلماز ارادهسى، اؤز ائلىنه، وطنینه و دیلینه باغلیلیغى دیر
شاعیر قاجار دۇروتده یاشاییب، نئجه شاهلار گۇروب، آما هئج بیریینه
مدح یازمايىب، روس دولتى ایران تۇریاغینا گۆز تیکهنده وطن
تعریفی شاعیرین دیلیندن دوشمه ییر، آنادیلى تورک اولدوغونسا
گۆوه نیر و بئله سؤیله ییر:

بجه تورکم، دیلیم تورکو، کلامیم هجو، محو
خان چوبانى جان آلان، جان جانی گۇزلىر گۇزلىریم
شاعیرین دیوانینى و اراقلاما قلا دویماق اولمور. اونون شیرین
سۇزلىرى اۆرەگه اۆتورور، آما نه ائتمک کی مجال یوؤدور.

۱- نباتی حقیقنده وارلیغین ۸۹- جو سایبسیندا مقاله میز چاپ
اولونموشدور. ج. ه.

کسی که سخن حقی میداند نباید از بیم مردم از گفتن آن خودداری کند.

رسول اکرم (ص)

لبچه‌ها را خود اصوات طبیعت ساخته است

زان بکام جان شمیم شیر مادر می‌دهد

شهریار

○ سوگواره‌ای بر زبان و ادبیات ترکی

ببنده به عنوان یک ایرانی وفادار به نظام جمهوری اسلامی ایران که این نظام را مدافع "سعادت انسان در کل جامعه بشری" (۱) و بنابراین آنرا اولین منزل در راه "تشکیل امت واحد جهانی" (۲) میداند و به قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به چشم عامل "محو هرگونه استبداد و خودکامگی و انحصارطلبی" (۳) و طرفدار "نفی هرگونه ستمگری و ستم‌کشی و سلطه‌گری و سلطه‌پذیری" (۴) می‌نگرد، با این اعتقاد که "در جمهوری اسلامی ایران دعوت به خیر، امر به معروف و نهی از منکر و وظیفه‌ای است همگانی" (۵) نگرانی عمیق خود را از آنچه در تعارض با قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران اتفاق می‌افتد، به عرض خوانندگان محتسرم می‌رسانم که:

زبان ترکی آذربایجانی - زبان ملیونها ایرانی - در ایران به لبه پرتگاه نابودی رانده شده است

- ۱- اصل یکصد و پنجاه و چهارم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
- ۲- مقدمه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران "شیوه حکومت در اسلام"
- ۳- اصل سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ماده شش
- ۴- اصل دوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ماده شش، مورد جیم.
- ۵- اصل هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.

مقدمات این انهدام در دوران منحوس ستمشاهی، در طول بیش از نیم قرن با منع خواندن و نوشتن بهایی، زبان در ایران فراهم شد. حال آنکه از قرن‌ها پیش ایرانیان ترک زبان با میل و رغبت از آفریدن شاهکارها به زبان فارسی و افزودن وسعت و غنای زبان و ادبیات فارسی باز نایستاده‌اند و زبان فارسی را عملاً "بعنوان زبان مشترک خود با ایرانیان غیرترک زبان بکار برده‌اند. و بدین ترتیب نیازی به منحصر کردن زبان و ادبیات ایران به زبان و ادبیات فارسی نبوده‌است. لکن طبع انحصار طلب نظریه پردازان ستمشاهی آریامهری که بی‌اعتنا به سعه صدر اسلامی در پذیرش تنوع زبانها و لباسها و غیره در دارالاسلام، به دلخواه استعمار انگلیس و آمریکا و دیگر جاه‌نخواران، معمار ایرانی غیراسلامی و مطیع استعمار و استثمارکنندگان بودند، جزیه انهدام زبانهای ایرانی غیرفارسی زبان بخصوص زبان ترکی، ارضا نمیشد. مرحوم مغفور جلال آل احمد با اشاره به این ستم آشکار می‌نویسد:

اکنون چهل و چند سالی است که تمام کوشش حکومت‌های ایران نه تنها بر محدود کردن، که بر محو کردن زبان ترکی است.

(مجله وارلیق: فروردین و اردیبهشت ۱۳۶۸ ص ۲۵)

با پیروزی انقلاب اسلامی آن زنجیرهای بازدارنده رشد معنوی ایرانیان غیرفارسی زبان از هم گسست. اما آثار و تبعات شوم و مهلک آن منع شصت ساله خواندن و نوشتن به زبان مادری همچون آتشی که در بوته‌زار یک جنگل بخزد و زندگی کهنسالترین درختان جنگل را تهدید کند، حیات زبان و ادبیات ایرانیان ترک زبان را به نابودی تهدید می‌کند.

درست است که از برکت انقلاب اسلامی کتب و نشریاتی به زبان ترکی منتشر میشود. (هرچند متأسفانه با کمبود تسهیلات و عدم حمایت جدی از نویسندگان و ناشران به زبان ترکی آثار ماندگار به ندرت به چاپ میرسد.) تیراژ قلیل این مطبوعات نشان می‌دهد که تنها معدودی که با تلاش شخصی قدرت خواندن و نوشتن به زبان ترکی را کسب کرده‌اند، میتوانند از این کتب و نشریات استفاده کنند، نه ملیونها ایرانی ترک زبان دیگر که به علت فراهم نبودن امکان آموزش خواندن و نوشتن به زبان مادری قادر به استفاده از کتب و نشریات مزبور نیستند. و بدین دلیل هم اگر از برکت آزادی که انقلاب اسلامیان به ارمغان

آورده است (و به حکم و جادلهم بالتی هی احسن (نحل ۱۲۵) و فبشیر عبادالذین یستمعون القول فیتبعون احسنه... (زمر ۱۷ و ۱۸) ایمن آزادی بیان جزو لاینفک حکومت اسلامی است.) شاعر یا نویسنده‌ای متعهد اثری ارزنده و تعالی بخش به زبان ترکی مینویسد، این اثر عموماً بخاطر نبودن نشریات ادبی در آذربایجان امکان چاپ پیدا نمی‌کند و اگر هم هراز چندگاهی اثری مفید و آموزنده در روزنامه یا کتابچه‌ای چاپ بشود به علت بیسوادی در زبان مادری قابل استفاده برای مخاطب مستحق نمیگردد. بدین ترتیب شاعر و نویسنده از ایفای رسالت و تعهد و مخاطب بیسواد از دریافت آنچه به امید سودرسانی به او نوشته میشود محروم میمانند. و این بیسوادی ایرانیان ترک زبان در زبان مادری خود دورباطلی بی اندازه زیانبار بوجه می‌آورد. بدین معنی که با محرومیت ملیونها انسان ترک زبان ایرانی از ابتدائی‌ترین حقوق بشری، یعنی خواندن و نوشتن به زبان میادری خویش استعدادهای بالقوه‌ای که میتوانند شاهکارهایی مانند: "حیدر بابایه سلام" بیافرینند، بفعل نخواهند آمد. مرحوم جلال آل احمد با اشاره به اینکه آفریننده "حیدر بابایه سلام" در دورانی تحصیل میکرد که "چنین تحریمی بر زبان ترکی سایه‌نینداخته بود" میگوید:

اکنون بزرگترین خطر تحریم ترکی این است که درآینده دیگر هیچ شاعر و نویسنده‌ای از آن خطه (یعنی آذربایجان) نخواهیم داشت. (همانجا صفحه ۲۷)

راستی آثار ارزنده، از آن جمله "حیدر بابایه سلام"، چرا به زبانهای دیگر ترجمه میشود مگر نه به این خاطر که به فرهنگ و ادب متکلمات به زبانهای دیگر بیفزاید؟ اگر چنین است پس چرا نگذاریم ایرانیان ترک زبان نیز به زبان مادری با سواد شوند و با کسب قدرت کاربورد خلاقانه زبان مادریشان منشاء خیر برای خود و دیگران گردند؟ خلاقیت ادبی عالی، در اوجی که در زبان مادری ممکن میشود، معمولاً، در زبانی دیگر ممکن نیست. در تایید این اصل که صرفاً از طریق بکارگیری زبان مادری میتوان خلاقیت ادبی را به اوج رساند و لاغیر، با اشاره به اینکه چرا خلاقیت شهریار منحصراً در زبان ترکی به اوج میرسد، مرحوم جلال آل احمد میگوید:

اگر توجه کنیم که زبان ادبیات زبان صمیمیت و کودکی و

گهواره و دامان مادر است نه یک زبان دوم که زبان رسمی حکومتی و دولتی است، میتوانیم توضیح بدهیم وضع شهریار را .
(همانجا صفحه ۲۷)

در حالیکه آفرینش آثار ادبی ماندگار در زبان مشترکمان، فارسی، بحمدالله بدون وقفه ادامه دارد، و تا ابد چنین باد، امروز پس از چهل سال از انتشار " حیدر بابایه سلام " کدام اثر، همسنگ با آن و یا " سهندیه " در زبان ترکی انتشار یافته است؟ آیا در عالم فرهنگ و ادب خسرانی بالاتر از این متصور است که بر اثر عدم امکان کسب سواد در زبان مادری و استفاده از ادبیات آن استعدادها شیکه اگر پرورش یابند نوابغ میزایند امکان ظهور نیابند؟ فراهم نشدن اسباب سوادآموزی برای ایرانیان ترک زبان، در زبان مادری، که مساوی میراندن یک زبان مکتوب با ادبیات کهن است به ضرر کل فرهنگ ایران نیست؟

پیامد نابودی قدرت خلافت در زبان ترکی را برای کل مردم ایران، مرحوم جلال آل احمد چنین گوشزد میکند:

آیا تصدیق نمیکنید که با توجه به اینکه ابزار کار روشنفکری کلام و زبان است به این طریق قدرت روشنفکری ۶- ۷ ملیون، (اکنون بیش از ۱۸ ملیون) ترک زبان مملکت یا در نطفه خراب می شود یا وسیله عرض وجود نمی یابد یا اگر یافت به کج روی می افتد؟ (همانجا صفحه ۲۷)

حال آنکه اگر ایرانیان ترک زبان نیز، که بنا بر اصل نوزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران " از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلام برخوردارند "، در زبان مادری با سواد شوند و بتوانند ادبیاتشان را بخوانند و بدین ترتیب امکان خلافت ادبی عالی بیابند، به قول مرحوم جلال آل احمد " تن روشنفکری مملکت از اینراه چه فریبیها که بهم خواهد زد " .
(همانجا صفحه ۳۲)

و این بیسوادی بیش از هیجده ملیون ایرانی ترک زبان در شرایطی بیداد می کند که اصل پانزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تدريس زبانهای محلی و قومی را در مدارس، درکنار زبان فارسی آزاد اعلام کرده است .

در حالی که علیرغم وجود اصل پانزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران امکان آموزش خواندن و نوشتن به زبان مادری، و از این راه تحصیل ادبیات آن در مدارس، در کنار زبان فارسی، برای ایرانیان ترک زبان هنوز فراهم نشده است، و این محرومیت نمی‌گذارد که ایمن زبان به طور جدی محمل فکر و معرفت گردد، مایه بسی حیرت‌جانگزا و بی‌پایان است که نهادی که بقول امام راحل (ره) باید نقش دانشگاهی اسلامی را ایفا کند، یعنی صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران، به اراده صورتی مسخ شده و التقاطی از ترکی و القای پایان ناپذیر این صورت مسخ شده و التقاطی به بیسواد و باسواد، نقش به‌رحم‌ترین تسریع بخشنده، انهدام زبان و ادبیات ترکی را عهده‌دار شده است.

مثلاً "زبانی که در صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران، مرکز تبریز به‌کار می‌رود در اکثر برنامه‌ها کم و بیش محصول نشانیدن تعبدادی لغت ترکی در متن نحو زبان فارسی است. راستی تعویض مصوت‌های ترکی با مصوت‌های فارسی، بعضاً" تعویض قاف ترکی با قاف فارسی، بکار بردن ساختارهای مضاف و مضاف‌الیه فارسی، یاء تنکیر فارسی، یاء مصدری فارسی، حروف اضافه فارسی، حروف ربط فارسی، موصول فارسی، علائم صفات تفضیلی و عالی فارسی، حتی علائم جمع فارسی، و استخدام ترجمه لفظ به لفظ ترکیبات فارسی از قبیل چراکه، از آنجاکه، با توجه به اینکه، از اینکه... و استعمال عین ترکیباتی از قبیل پیشاپیش، بعنوان، قبل از اینکه، برای اینکه، در رابطه با، اولین بار، از طریق، از نظر، بعد از، پیش از، و بسیاری دیگر از این قبیل در برنامه‌های ترکی (۱؟) رادیو-تلویزیونی، در حالیکه زبان ترکی نیز، مانند هر زبان دیگر، با لغات و ساختارهای خاص خود از عهده بیان همه اینها و بسیار بیش از اینها برمی‌آید چه تعبیری می‌تواند داشته باشد جز اینکه رادیو-تلویزیون آذربایجان، ولو ندانسته و ناخواسته، در راه برآوردن نیت کسانی گام برمی‌دارد که مانند آقای جمالزاده در یادداشت مورخ ۹/ مهر/ ۶۶ خود از شهر ژنو، کشور سوئیس، آرزو می‌کنند "در طول بیست و نهم سال "بکمک" مدرسه و کتاب و سخنرانیها و رادیو-تلویزیون بیون بسیار وسیعی... مسأله غامض و مشکل زبانهای ترکی و بلوچی و کردی و سایر زبانهایی که در ایران قسمتی از نفوس مردم بدانها سخن می‌رانند" حل (تو بخوان هدم!) شود. "والا" به نظر اینان "بیم آن

میزود که با وضع امروزی دنیا و همسایه بودن با روسیه و ترکیه و ممالک عربی کم کم اصلاح ناپذیر شود...."

(نشر دانش مهر و آبان ۱۳۶۶ صفحه ۶۳)

صاحبان این طرز فکر گویا ناآگاه از اینکه ان بعض الظن انهم (حجات ۱۲) . انصاف نمی دهند که از بیم احتمال خطری که بر عدم اجرای عدالت فرهنگی میتواند مترتب باشد نمیتوان نعمتی را که خدایه انسان داده (جز با توسل به زور جناح که پهلویها کردند) از او گرفت . صاحبان این نوع اندیشه ظاهراً متوجه نیستند که ایرانیان غیر فارسی زبان هم مانند آنان انسانند و زبان مادری خود و کاربرد صحیح و هنری آن را عاشقانه دوست میدارند و به حکم ولاتنس نصیبک من الدنيا (قصص ۷۷) موظفند که از این عطیه الهی چشم نپوشند .
به هر حال، تحت تأثیر این برنامه های توگی (؟) امروزه میتوان چنین سخنانی را از مردم عادی نیز که ساده لوحانه هر صدائی را که از رادیو- تلویزیون میآید صحیح و قابل تقلید میکنند، شنید:

- بعد از اون - بیش ایل زندگی دن سورا

- بعد از دؤرد آیدان سورا

- بیر دانا زندگی ائله سین

(از صحبت کدبانوئی مورد مباحثه در برنامه بیژن سلام، سیزدن

کلام رادیو تبریز در ۱۳۷۲/۷/۱۷)

- بولار دا ته چکیب

(از یک میوه فروش در ۱۳۷۲/۷/۲۰)

- به خاطر سن

(از یک مسافر اتوبوس شهری در ۱۳۷۲/۷/۲۲)

- صونیا، به گربه نه دییه لله ؟

(از صحبت کودکانیکه در راه مراجعت بخانه

از مهد کودک معلومات انگلیسی یکدیگر را

میآزمودند ۷۲/۸/۲۲)

راستی زبان تفاسیر و ترجمه های قرآن کریم، ده ها کتاب مرآتی و شرح معانی اهل بیت عصمت و طهارت مانند آثار لعلی، صراف، دلبریش، صافی قمری، شهاب، دخیل، زائر، حسینی، حامد، حقیر، راجی و غیره و غزلیات

عرفانی نسیمی، خطائی، فضولی... و حیدر با بایه سلام مگر میتوانست
اینگونه مسخ نشود در حالیکه روزانه به مدت چندین ساعت گوشها از
چنین مداهاشی اشباع میگردد:

- در مورد خط کشی ایدی.
- حداقل ده - پانزده درصد زیر قیمت خرده فروشی اولسون.
- مشارکت مردم در کارهای شهرداری ایدی.
- با مشارکت مردم نسبت به رفع معضلات اقدام اثنلییه جاخلاق.
- قبل از انقلاب .
- (از برنامه تلویزیون تبریز - جمعه ۷۲/۷/۲۳)
- معیار افت و رکود ورزش دهی.
- بی توجهی در رانندگی لیخ .
- شاهد افتتاح بزرگترین مجتمع ورزشی اولاجیبوخ .
- سازمان تبلیغات اسلامی آذربایجان .
- (از برنامه بیژدن سلام، سیزدن کلام رادیو تبریز در ۷۲/۷/۲۹)

- به کمک بو قردش لرینین .
- پهلوان ایران اولوب .
- و همینطور او بیژده کی اوشاخلاق مجبور دی سوایشین تأثیر
گذار اولسون .
- جواب دوز و ثریبلر .

(از برنامه تلویزیون تبریز جمعه ۷۲/۷/۳۰)

با توجه به مثالهای بالا و مقایسه آنها با مثالهای زیر، منقول از
روزنامه "فروغ آزادی" مورخ ۱۰ و ۱۱ آبان ۱۳۶۰، مظلوم میگردد که
صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران - مرکز تبریز، از همان اول، ناآگاه -
هانه، با عرضه صورتی مسخ شده از ترکی آذربایجانی، به منزله قویترین
عامل تخریب این زبان در ایران عمل کرده است :

- مشت های آهنین
- سخنرانی مهیج والی بلاد
- اسلام بر اثر مجاهدت روحانیت مبارز و متمهد توسعه و گسترش
تاپدی .
- عاشق سعی اثنلیرکی بیرشعاعی زجلوه عاشق و معشوق اولاد .

- علم موجب قدرت و توانایی دی.

مثالهای دیگر از این قبیل را در مقاله "تبریز رادیوسونون وثری - شلرینه بیر باغیش" مجله وارلیق زمستان ۱۳۷۰، شماره های ۷۲/۶/۳۱، ۱۲۰، ۱۱۰۳، و ۷۲/۷/۲۴ و ۷۲/۸/۹ روزنامه مهد آزادی میتوان مشاهده کرد.

نقائص و ضعفهای برنامه‌های به اصطلاح ترکی صداوسیما جمهوری اسلامی ایران مرکز تبریز، که یقیناً از عدم شناخت و وقوف به وظایف سازمانی و منصبی مسئولان صداوسیما جمهوری اسلامی ایران - مرکز تبریز ناشی میشود، بنا بر مدارک موجود از سال ۱۳۶۰ به این طرف به تناوب به اطلاع مسئولان رسیده است. لیکن متأسفانه تاکنون قدمی اساسی در راه اصلاح برداشته نشده است. درصفا اول تذکر دهندگان شخصیتی چون حضرت آیت‌الله مشکینی دام‌ظله بوده‌اند که در ۱۳۶۰/۸/۱ در یکی از خطبه‌های نماز جمعه تبریز از مسئولان و مجریان خواستند که برنامه‌ها را به زبان مادری پخش کنند نه بصورت مخلوطی از فارسی و ترکی (روزنامه فروغ آزادی ۱۳۶۰/۸/۲). و نیز آقای زکریا طرزمی مشاور دانشمند مدیرکل سیما جمهوری اسلامی ایران طی مقالتهای مستدل تحت عنوان "چند پیشنهاد برای تقویت زبان آذری" - روزنامه کیهان ۱۳۶۶/۳/۲۳ تذکر میدهند که:

ی تبلیغ اصول انقلاب و نفوذ در قلب مردم توجه به زبان و فرهنگ آذربایجان از اهم تکالیف رسانه‌های گروهی بویژه صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران است.

راستی زبانیکه بعد از تحمل آنهمه فسر و محدودیت بازهم میتواند بوسیله شاعرانیکه نوشتن آنرا تنها با تلاش خویش آموخته‌اند اشعاری مانند نمونه‌های زیر، مشحون از معانی، آذنی، تبلیغ وظیفه میهنی، عشق به میهن، وحدت برادرانه با همه ایرانیان، دعوت به اتحاد ملی زیر پرچم ایران، ارزش شهادت و... بیافریند اگر تعلیم شود، بطوریکه هم شاعر و نویسنده بتواند آثاری ارزنده‌تر بنویسد و هم مخاطب از خواندن مطالب مفید و ارشاد کننده به زبان دل و روحش متأثر شود. و دقیقاً به همین خاطر آسانتر و بیشتر ارشاد شود، به صواب نزدیکتر نخواهد بود؟

بورا جبهه

ہورا معبد
ہورا میدان دعا دیر
اٹلہ میدان کی سانکی کرب و بلا دیر
ہورا میعادگہ اہل صفا دیر
ہورا انسانی چکن عشق خدا دیر
ہورا نین زینتی قان دیر
نہ بیلیم گور نہ مکان دیر
اٹلہ بیر یثردیر کی سجادہ تیکان دیر .

ہورا جبہہ
ہورا معبد
ہورا عابدلرہ معبودلا زیارت مکانی دیر
ہورا محشر گونونہ بوللو تجارت مکانی دیر
بٹلہ سودا کہ اولور نقد جان ایلہ
ہو یقین دیرکی بولاشماز زیان ایلہ .

ہورا جبہہ
ہورا معبد
ہورا بازار ثواب دیر
ساتیلان جان دیر، قیزیل قان دیر ہو یثردہ
آلینان باغ جنان دیر
نہ بیلیم گور نہ مکان دیر
نہ بیلیم گور نہ مکان دیر .

ہورا جبہہ
ہورا معبد
ہورا عشق اہلینہ معشوقیلہ وحدت خلوتی دیر
ہوردا وجدانسیزا، ایمانسیزا یثر اولماز
ہورا شہادت میدان
ہورا عبادت مکانی
ہورا عفت دوشرگہ سی
ہورا نامحرملر آباق قویا بیلیمز

(از کتاب "ہورا جبہہ، ہورا معبد"، ایوب شہبازی تبریز بہمن ۱۳۶۶)

کیمه من رای صالحیم؟

گشجه کشمیش یارینی
خیالین رسامی رسم ائیلیر اؤنومه.
اوزو ایستک - کتابی
گوزو غم - درباسی - اولموش قارینی.
دولانیر " وادی رحمت " - ده
نه سن وار، نه صدا..

نه قاری؟

بو همان دیرکی ائدیباوغلونو قرانه فدا
نه بیلیم اوغلونا شاید سوزو واردیر
گشجه بو حاغدا پریشان دولانیر.
داها بوخ طاقت، صبریم،
اوره گیم پارچالانیر، اورگیم پارچالانیر.

بوغازین یاشلامانا

آغزینین بیر سویونو اوتدو. ننه
گوزو - آغلار،

اوزونو گویله بیر توتدو. ننه.

گلیب آهسته اوغول قبریینی تاپدی،

سوزونو سویله مگه اوتدو. ننه.

نه دئدی بیلمدیم

آنجا ق بو سوزون تکجه دوشوندوم:

دور عزیزیم دی منه

کیمه من رای صالحیم

قانینا قانلار آلیم؟

(همانجا صفحه ۱۴)

سن منیم گوللو چیچکلی وطنیم، آرغام سان
چوخ گوزل آد قویولوبدور سنه ایران، وطنیم
(از کتاب " قانلی نغمه لر " گردآوری ع. ا. ف. شمیرین. سازمان
تبلیغات اسلامی تبرماه ۱۳۶۶. حسن محسنی " ایران وطنیم " ص ۳۰)
بیز حسینی مکتب اینک، ظلامه تسلیم اولماریق

اگمه بیب، اگمز ناشین دتیاده ایران ملتی
(همانجا، علی نصیری "ایران ملتی" ص ۷۹)

کلمه حب الوطن پایه سی ایمانیدیر
کشور اسلامییه شانلی نگهبان بیزیک
(همانجا، تیموردا دأشی "قهرمان اوغلان بیزیک" ص ۵۷)

عربی، عجمی قوشا قارداش دیر
بیرلیگی دوشمنین باشینا دأش دیر
بیر- بیرینه یامان گونده سیرداش دیر
وطنه قربان دیر هر انسانیمیز
نه قدر گوزل دیر خوزستانیمیز
(همانجا، رضا اورمان "خوزستانیمیز" ص ۱۸)

نه یازیم قانلی شهر
دشمه سندن اوزاغام
اورکیم سنله وورور.
(همانجا، اروملو اوغلو "قانلی شهر" ص ۲۱)

اولسا گر منده لیاقت، گوروم الله اوزو
منی قربان ائله سین سن کیمی قربانه شهید
(همانجا، فتح الله اقبالی "شهید" ص ۱۷)

قوی اسسین باشیمدا اوج رنگلی بایراق
اوستو گوی، آلتی آل، اورتاسیدا آق
اوغروندا کئچینسین هامی بیر سایاق
اوزوموز پیشیرک، اوزوموز بیشیک
اوزگهیه، یادلارا "مین اولوم" دئیک.
(همانجا، ا. ف. شمیرین "ظفر بایراغی" ص ۲۷)

گل قارداشیم، ای فارس دانیشان یار و برادر
قوی ماضی ده قالسین قارا گونلر، آغیر ایللر
قوی ملتیمیز، امتیمیز بیرلیک ایچینده
تا حشره قدر خوش یاشاسین اوز وطنینده
قوی بدخواهیمیز بیزده کی بیرلیکدن اوزولسون

قوی اولکدهده هم تورک اوزو، هم فارس اوزو گولسون
 من تورکو یازیرسام، بیثنه سن وارسا ن ایچیمده
 باخ الدهکی هر بارماق، بیر باشقا بیچیمده
 بیز تورکلر اوجون هم بو - وهم او دیل عزیزدیر
 تورکو آنا میز، فارسی دیلی سئوگیلیمیز دیر
 (همانجا، دکتر حمید نطقی "آنا دیل - سئوگیلی دیل" ص ۸۳)

سندن صونرا باش گوتوروب گئتدیم، گوزدن ایتدیم بالا
 هر گول گوردوم چشمه گوردوم، سنه نیسگیل ائتدیم بالا
 قاییداندا دستمالیمدا طوریا غیندان گتدیم بالا
 حسینین تربتی کیمی ما خلا میشام شفا عته
 شهید بالام، بایرام سنین، گوروش قالسین قیامته

.....

شهادت بیر سعادت دیر، هر کس اونا جاتا بیلمز
 الله ایله آلیم - ماتیم، هر کس آلیب - ماتا بیلمز
 انسان گرک اوزون آتسین، هر کس اوزون آتا بیلمز
 تکجه شهیدلر دیر جاتان بونجا بویوک سعادت
 شهید بالام، بایرام سنین، گوروش قالسین قیامته
 از کتاب کلیات ترکی شهریار، گردآوری اصغر فردی، انتشارات بین -
 المللی الهدی، "آنالار اوخشاماسی" ص ۲۱۲ و ۲۱۴)

قوی بو انقلاب، سئل کیمی آخسین
 گوی کورولداسین، ایلدیریم شاخسین
 مستضعفین قوی، حقه جاتا رکن
 اسلام بایراغین، داغلارا تاخسین
 مظلومون آهی، قوی آلاو چکیب
 ظلمو ریشه دن یاندیریب یاخسین
 الله سفره سی، آچیق اولارمی
 بیر عده بیسین، بیر عده باخسین ؟
 (همانجا، "الله وعده سی" ص ۲۰۲)

گرک دین اولما سا، دنیانی آتماق
 شرف - عزتلی بیر دنیا یارا تماق

سعادت دیر حسین قربانلاری تک
شهادتله لقاء الله - ه چاتماق
" بوگون کرب و بلا ویران اولوب دیر
حسین اوز قانینا غلطان اولوب دور "
(همانجا ، " هلال محرم " ص ۲۰۰)

با سواد شدن ایرانیان ترک زبان به زبان مادری خود، ضمن اینکــه آنانرا از بزرگترین حق انسانی خویش برخوردار می‌کند، متضمن خیر عظیم دیگری نیز خواهد بود. و آن ارشاد آن عده از متکلمان به ترکی آذربایجانی است که بعد از هفتاد سال زندگی تحت سلطه بی‌خداییان اینک نیازمند ارشاد اسلامی اند. وقتی ادبیات خودجوش اسلامی نظیر مثالهای بالا در روزنامه و مجله فراوان چاپ بشود طبعاً به سهولت دردسترس ترک زبانان خارج از ایران نیز قرار خواهد گرفت و یقیناً در بازآموزی ایدئولوژی پویای اسلامی به آنها و مآلاً به رهائی کشورهای دیگر از وطن اسلامی از سلطه استکبار شرق و غرب کمک خواهد کرد.

و نیز با اشاره به کیفیت برنامه‌های تولید و اجرا شده در صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران در مراکز آذربایجان آقای طرزمی می‌گویند: " ضعف برنامه‌های فوق بسیار چشمگیر بوده و موجب سرشکستگی نظام جمهوری اسلمی می‌گردد " مسلماً چنین است. زیرا اگر هم صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران در مراکز آذربایجان بی‌اعتنا به تذکر مخاطبان خود، با کاشتن تعدادی لغت ترکی در متن نحو زبان فارسی و پیوند فعل ربط ترکی به آن بزعم خود، برای مصرف داخلی، برنامه ترکی (۱۴) تولید و اجرا میکند، با توجه به این واقعیت که این معجون مضحک نامفهوم برای ایرانیان ترک زبان، برای ترکان خارج از ایران مضحکتر و نامفهومتر است برای دوست و دشمن دست‌آویز می‌سازد. علاوه بر این، با این زبان (۱) الکن التقاطی به رساندن پیام انقلاب بگوش تشنگان حقایق اسلام نیز موفق نمی‌شود.

پیشنهادهاستیکه جناب آقای طرزمی در مقاله خود برای جبران مافات میکنند بسیار سازنده و درخور توجه عاجل مسئولان دلسوز جمهوری اسلامی ایران میباشد. مایه تأسف عمیق است که بجای عمل به توصیه‌های سازنده جناب آقای طرزمی که از هر لحاظ بسود جمهوری اسلامی ایران

است، بجای افزودن و بهتر کردن برنامه‌های ترکی، نیمی از آن برنامه‌ها نیز که با اصطلاح به ترکی اجرا میشد، برطبق گفته‌ها و شنیده‌ها ظاهراً بدستور مدیرمحترم سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران از اول سال ۱۳۷۲ به فارسی اجرا میگردد!

با این اشاره که راقم این سطور نیز از سال ۱۳۶۹ به کرات از جمله تذکر دهندگان مشفق به صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران - مرکز تبریز بوده‌است، برای اجتناب از اطناب، از پرداختن به اظهارات دیگر تذکر دهندگان خودداری میگردد.

نتیجه منطقی اینگونه برنامه‌های مخرب مسلماً آن خواهد بود که اگر تاثیر و تاثر بدین منوال ادامه یابد، در روزی نه چندان دور، با مرگ زبان ترکی در ایران، فرزندان ثقه الاسلامها، ستارخانها، شیخ محمد خیابانیها و شهریارها با میراث‌گرانقدر خود چون کتاب " دده قو - رقود، دیوان نسیمی، دیوان خطائی، دیوان فضولی... و حتی با " حیدر بابایه سلام " بیگانه خواهند بود. آری تجاوز بی وقفه به حریم زبان و ادبیات پربار عضوی از پیکر ملت ایران اگر بدین بی‌رحمی ادامه یابد چنین کفران نعمتی پیش خواهد آمد درحالیکه زبان مادری ملیو-نها ایرانی ترک زبان نیز مانند هر زبان دیگر به مصداق آیه شریفه:

" و من ایاتہ خلق السموات والارض و اختلاف السنتم و الوانکم ان فی ذلک لآیات للعالمین " (روم ۲۲)

آیتی از آیات خدا و بگواهی آیات :

" ... علمه البیان ... فبای الاربکما تکذبان ... (رحمن و ۴ و ۱۳) نعمتی از نعمتهای کفران ناپذیر الهی است .

بنابر آنچه به اختصار بیان شد، برعهده مسئولان دلسوز جمهوری اسلامی ایران است که زبان و ادبیات ایرانیان ترک زبان را از مهلکه‌ای که از آغاز تسلط سلطه تبعیضگر پهلوی برایش تدارک دیده شده نجات دهند. که با ابتکار ایرانیانی که همواره بلاگردان ایران و ضامن استقلال و تمامیت ارضی ایران بوده‌اند با نیل به حقوق فرهنگی خویش بیش از پیش خود را در وطن احساس کرده، در جانبازی به خاطر وطنیکه تحت پرچم ظلم ستیز لا اله الا الله به نیازهای فرهنگی همه ایرانیان توجه دارد مصمم‌تر از همیشه خواهند شد.

بنابر اصل پانزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران:

زبان و خط رسمی و مشترک مردم ایران فارسی است. اسناد و مکاتبات و متون رسمی و کتب درسی باید با این زبان و خط باشد ولی استفاده از زبانهای محلی و قومی در مطبوعات و رسانه‌های گروهی و تدریس ادبیات آنها در مدارس، در کنار زبان فارسی آزاد است. این اصل هنوز بطور کامل اجرا نمیگردد. زیرا اولاً "ادبیات زبان ترکی در مدارس، در کنار زبان فارسی تدریس نمیشود. ثانیاً بسیاری از آنچه که از صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران در مراکز آذربایجان بنام ترکی پخش می‌شود، چنانکه در بالا اشاره شد، ترکی نیست. ایرانیان ترک زبان که پرورنده زبان و ادبیات فارسی، رواج دهنده تشیع و مدافع استقلال و آزادی ایران بوده‌اند، امروز نیز با دل‌بستگی شدید به حکومت اسلامی که ضامن سعادت دنیا و آخرتشان میدانند، یکمدا میگویند:

آذربایجان او یاق دیر انقلابا دایاق دیر

بنده به عنوان فردی از این جمع کثیر از ایرانیان، با ایمان کامل به این حقیقت که در باران عدل و انصاف اسلامی مزرع هیچ حق و امید و آرزوی مشروع تشنه نخواهد سوخت، با استدعای عطف توجه عاجل مسئولان بصیر و دلسوز جمهوری اسلامی ایران به اینکه در زمانیکه دشمنان غدار و زورمدار حقوق انسانها با لواط الحیل، از جمله با تمسک به نام زیبای حقوق بشر دست بکار برانداختن اساسیترین ارزشهای انسانی و حقوق انسانها در سراسر جهان شده‌اند، کمک به شکوفایی زبانها و ادبیات مختلف ایرانیان، در کنار زبان و ادبیات رسمی و مشترک فارسی ایرانیان، از اهمیتی بس بزرگ برخوردار است زیرا که با تجلی استعدادهای معنوی متنوع اقوام ایرانی در ادبیات گوناگونشان معنای بلند و تابناک لتعارفوا باهمه برکاتش برای نخستین بار در جامعه اسلامی ایران تحقق خواهد یافت، و بدین ترتیب در جامعه‌ای که در آن عدل اسلامی در همه ابعاد، از جمله در احترام به زبانها و ادبیات گوناگون رعایت میشود، درخشش بیش از پیش چهره عدل علی(ع) را در سراسر جهان تشنه حق و عدالت نمایانتر منعکس کرده، قلوب ناآگاه از حقایق اسلامی را به اسلام راغبتر خواهد ساخت، و بنا توجه به اینکه آگاهی جهانی از رعایت حق و اجرای عدالت در اسلام مؤثرترین تبلیغ برای اسلام و بهترین زمینه‌ساز ظهور قاسم آل محمد-

(ص) خواهد شد، از مسئولان آگاه و دلسوز میهن اسلامی بنام وبه حرمت عدل اسلامی تقاضا میکنم اقدامات لازم را جهت اجرای کامل و دقیق و سریع اصل پانزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بعمل آورند، یعنی: اولاً: صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران که از لحاظ سلامت و اعتبار برنامه‌ها بیش به قول امام راحل (ره) باید نقشی دانشگاهی داشته باشد در راستای اجرای اصل پانزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، که اصلی از اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بوده و نمی‌تواند از اصول دیگر کم اهمیت‌تر باشد، برای تولید و پخش برنامه‌های لازم جهت شکوفائی زبان و ادبیات ترکی آذربایجانی هم از لحاظ کیفیت و هم از حیث کمیت به شایستگی تجهیز گردد. چه آنچه اکنون تحت سرپرستی و بوسیلهٔ افراد غیرآگاه به مسائل زبان شناسی تولید و پخش میشود غالباً مجموعه‌ای است از تعدادی لغت و فعل ربط ترکی در بستر نحو زبان فارسی. و این کاریکاتور هرچه باشد به زبان ترکی که ملیونها ایرانی بدان سخن میگویند و شاهکاری چون "حیدر با به سلام" را پدید آورده است، شباهت ندارد.

ثانیاً در فراهم آوردن مقدمات تدریس ادبیات ترکی آذربایجانی، در کنار زبان فارسی، در مدارس تسریع به عمل آید.

بدیهی است که این تقاضاها کاملاً در حیطة حقوق همهٔ ایرانیان است. چه بنا بر اصول نوزدهم و بیستم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، به پیروی از آیهٔ شریفه:

"یا ایها الناس اننا خلقناکم من ذکر و انثی و جعلناکم شعوباً و قبائل لتعارفوا اکر مکم عندالله اتقیکم ان الله علیم خبیر.

(حجرات ۱۳)

مردم ایران از هر قوم و قبیله‌ای که باشند از حقوق مساوی برخوردارند و رنگ و نژاد و زبان و مانند اینها سبب امتیاز نخواهد بود.

و:

همهٔ افراد ملت اعم از زن و مرد یکسان در حمایت قانون قرار دارند و از همهٔ حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی با رعایت موازین اسلام برخوردارند.

با دعا برای تحقق حقوق جمعی مظلومان جهان در سایهٔ عدل اسلامی و با آرزوی توفیق جمهوری اسلامی ایران در نیل به اهداف مقدس انقلاب.

● زنگیلان قان ایچینده

خۇرماتلى وارلىق دركىسىنىن مدیری و امكداشلاری سالام یورولما -
ياسیز

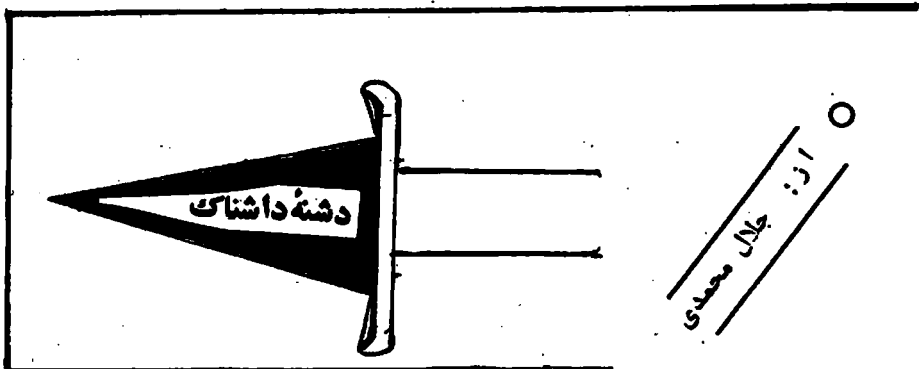
بیلیرم کی خلقیمین بو آغیر گونونده سیز هامیدان جوخ فیکرینی
چکیرسینیز. من دفعه لرله کؤچگونلرین یانینا گئدیباؤنلارا الیمدن
کلن یاردیم ائدیبدردلرینی و آجی آغریلارینی یازمیشام . یازدیقلاد
ریمین بیر حصه سینی سیزه گونده ریرم بلکه اوره گیم بیر قدهر ساکیت
اولسون. تاریخیمیزده قارا صحیفه لی و ان دهشتلی فاجعه لردن بیر
زنگیلانین اشغالی ایله باغلی اولدو. آبانین ۶ - نجی گونو اییدی.

هله قاراداغ و زنگیلانین طبیعتی سولما میش و داغلاری بوتسون
وارلیقلاری ایله گوی اوزه رینه یوکسه لیردی . ایلر بویو آیریلیق
حسرتی ایله آخان آراز چایی بوتون وصال سوزونو ائشیدیب گولومسه -
بیردی . ائل آراسیندا بیر سوز گزیردی . ارمنیلر زنگیلان اها لیسینه
اٹو - یوردلارینی ترک ائتمه لرینه بیر گون و اخت وئریبیدیر . تاریخ
بویو قورخاق و مردار ارمنی داشناقلاری بو گون باکلر ، نبی لر و

ستارخانلار تورپاغينا باسقين ائديرلر. خلقيميز نه گۆزله يير نيه
اوبانمير. آبانين ۷-نجى گۆنو زنگيلان و اونون اطرافى جعفرآباد،
بابايلى و تاتار كندلرينه و آبانين ۸-نجى گۆنو بارتاز، ويژ-
نهلى، قاميشلى و نوقدى قاچقىنلارى ابراهيم سمى كندينه و نهايت
مينجيوان، باهارلى، دلكلى و اطراف كندلرين اھاليسى بويدوز،
اوزان و عاشىقلى كندلرينه كۆجدولر. دشمك زنگيلان رايونو تامايله
بوئالميشدى. جماعتين بير آزي فقط قورو جانيني گوتوروب گلميشلر
و بير چوگو مال حيوانلاريني و ائو-اشيالاريني گتيرميشلر. خلقين
بۇ دار گونونده بير پارا ساتقين آلوشرچيلر ميدان آچيب خان
آرشيني ايله اولجوب بيچيرديلر (كئچى جان هاييندا. قصاب پيى-
آختارير). تاسفلر اولسون كى بۇ قوناقلارين حق سسيني دونيايا
يايماق اوچون تئله راديو شركتinden بۇرا گلن چوخ آز اولدو. آبانين
۹-نجو گۆنو ايران قيزيل آي جمعيتى طرفيندن گليب بۇنلارى ايميشلى
رايونونا آپارديلار. بۇ داشينما آيين ۱۱-نه قدهر داوام ائتدى.
آبانين ۹-ندا منجيوان يانديريلدى و ائو-اشيالارى ارمنسى
قولدورلارى طرفيندن تالان ائديلدى. بوئاشولره سۇخولوب گولل-
آتانا آدامين اورهگى اولدانيردى. آبانين ۱۱-نجى گۆنو بارتاز
ويژنهلى، آغ بوز و يوخارى-آشاغى قاميشلى و نوقدىلير ابراهيم
سميدن ايميشليه گئدنده. يوخارى قاميشلى يانديريلدى. بو واخت بير
اوشاقدان انسانى سارسيلدان بير ساشيديلدى. آنا يانان ائو-
بيزيم دگيلمي؟ گئدهك سۇندورك. آتا دا آنا دا، قيرمىزي آيپسارا
جمعيتى طرفيندن گلنلرده، انتظامات قوهلرى ده، هاميميز آغلادىق.
بۇ اوشاغين ساده سۇزو هاميني سارسيتدى. من اومود ائديرم زنگيلان
،جبرائيل، فضولى آغدام، لاجين، شۇشا، خان كندى، زنگه زور باسار
كئچر و گؤيجه ماحاللارى تئزليكله يۇردوموزا قايتاريلاجاق و قارا
بۇلودلار اوستوموزدن چكيله جكدير. آخى "ئىل بير اولسا داغ قۇبارار
يئريندن".

حورمتله: قاراداغين خداآفرين رايونون
احمد آباد كنديندن .

"افسانه پان تورانیسم" عنوان کتابی است به قلم "زاره‌واند" با ترجمه محمد رضا برزگر و با پیش‌گفتاری از کاوه بیات‌گه‌در زمستان ۱۳۶۹ و در ۲۲۳ صفحه از طرف دو ناشر بینش و پروین تهران منتشر شده است. در مقدمه می‌خوانیم: "کتاب افسانه پان تورانیسم که اینک ترجمه آن ارائه می‌شود یکی از نخستین بررسی‌هایی است که در این زمینه به عمل آمده است این کتاب را زاون و وارتهوی نعلبندیان در سال ۱۹۲۶ به زبان ارمنی و به نام مستعار زاره‌واند تحت عنوان "توران مستقل و متحد" منتشر کردند. چندی بعد در ۱۹۳۰ به زبان روسی و در ۱۹۷۱ نیز به زبان انگلیسی ترجمه و منتشر شده."

آقای کاوه بیات در پیش‌گفتار آورده است: "پان تورکیسم در اصل بیشتر ساخته و پرداخته روشنفکران اقوام و ملل مسلمان امپراطوری روسیه بود" این جملات را برای نمونه از کتاب آوردیم. پیش‌گفتار نویسی و نیز نویسنده ارمنی از نقش غرب و به خصوص فرانسه در اشاعه شاخه‌های مختلف نژادگرایی ترکی و عصبیت مآبی غفلت ورزیده است. به استناد تاریخ اولین جمعیت نژادگرایی ترکی با کمک و فعالیت غرب به وجود آمده است. در کتاب "سیر اندیشه ملی‌گرایی" تألیف نجاج عطاء‌الطاشی چنین آمده است: پس از شکست هرتشل، در مورد قانع نمودن سلطان عبدالحمید، در جهت اسکان دادن به یهود در فلسطین، به علت آنکه نظر توجه عبدالحمید به مصلحت کل جهان اسلام متوجه بود، افکار و آراء متوجه کمک مالی نمودن و آماده ساختن برنامه‌ها و تقویت شخصیت‌های دشمن سلطان عبدالحمید گردید، افرادی که خود دور از اعتقادات اسلامی و ناآگاه از ارزشهای الهی آن بودند، ترکهای

جوان نخستین کنفرانس نژادگراشی خود را، در سال ۱۹۰۲ در پاریس تشکیل داد. کنفرانس دوم نیز در سال ۱۹۰۷ در پاریس صورت گرفت. در پاریس بود که جمعیت اتحاد و ترقی بنام " مشورت " پی ریزی شد. در این زمان غرب از رویارویی مستقیم با جهان اسلام پرهیز می‌کند. پاریس و لندن به دودلیل (دشمنی با اسلام و تضاد منافع با روسیه) به تقویت و ایجاد جنبش‌های ملی‌گرایی و نژادپرستی می‌پردازد. و از همین نظر است که " حزب اتحاد و ترقی " شدیداً مورد توجه و حمایت غرب قرار می‌گیرد.

پس می‌بینیم که غرب به‌خصوص فرانسه نقش اصلی را در ایجاد پان تورک بسم و پان تورانیسم و ایجاد نفاق در میان مسلمین بازی کرده است.^(۱)

پس از اینکه دریافتیم نویسندگان کتاب حتی اشاره‌ای به نقش غرب در گسترش نژادگرایی ترکی و پان تورانیسم نکرده‌اند، در می‌یابیم که این کتاب با هدف خاصی منتشر شده است، به‌خصوص با عنایت به این نکته که کتاب در سال ۱۹۲۶ نوشته شده است. و ما در آخر این نوشتار به "هدف خاص" ناشرین و مترجم اشاره خواهیم کرد.

در صفحه ۳۱ کتاب آمده است: " در قفقاز، باکو بزرگترین مرکز شهرنشینی اقوام تاتار کانون جنبش‌های تورانیستی شد. در این شهر بود که رهبرانی مانند علی حسین زاده... و چند تن دیگر از سرمایه‌داران تاتار اساس‌سازمانی را پی ریزی کردند که می‌بایست که در یک توطئه وسیع درگیر شود: تلاش در نابودی ارمانه قفقاز؟"

روسها که طی چندین قرن زیر سلطه تاتارها بوده‌اند، اوایل قرن بیستم تمام ملل ترک‌زبان و از آنجمله ترکهای قفقاز را به لفظ تاتار می‌نامیدند. اما مؤلف کتاب در بکار بردن این اصطلاح در ۱۹۲۶ خالی از غرض نبوده است.

مؤلف بدون هیچ دلیلی مانند علی حسین زاده را به تشکیل سازمانی برای نابودی ارمانه قفقاز متهم می‌کند و اتهام بی‌دلیل را می‌توان کذب محض نامید.

مؤلف ارمنی در صفحه ۳۴ نوشته است: " در این جا بی‌مناسبت نیست از جنگ میان ارمانه و تاتارها یا دقیق تر و با معیاری گسترده تر، از تلاش در نابودی قوم ارمنی در قفقاز در ۱۹۰۵ گفتگو کنیم... جوا - نان ارمنی که برای دفاع از ارمانه مقیم ترکیه در مقابل ترکهای

عثمانی و کردها تعلیمات نظامی دیده بودند، توانستند این توطئه نابکارانه را که از سوی آذریهای قفقاز ترتیب داده شده بود پس از نبردهای طولانی و به بهای تلفات سنگین درهم شکنند.

نویسنده اشاره دقیقی به ریشه "توطئه نابکارانه آذریهای قفقاز" نمی‌کند. فقط می‌نویسد: "بعضی‌ها گفتگو از بورژوازی استثمارگر ارمنی و پرولتاریای استثمارشده ترک کردند. پاره‌ای نیز گفتگو از "غریزه آدمکشی ترکها" و ناسیونالیسم تجاوزگر ارمنی و برتری فرهنگی آنان و "نادانی و تعصب مسلمانان؟" نمودند... اگرچه عوامل فوق به استثنای استدلال دروغین استثمار اقتصادی و ناسیونالیسم تجاوزگرانه ارمنی واقعی بود." [۱۱] مؤلف کم - کم پرده از چهره کریه خویش برمی‌دارد و به وقاحت تمام می‌گوید که پرولتاریای استثمارشده ترک و غریزه آدمکشی ترکها و برتری فرهنگی ارمنی‌ها بر مسلمانها و تعصب و نادانی مسلمین موجب جنگ ۱۹۰۵ بین ارمنه و آذریهای قفقاز بود. هدف نویسنده آشکار می‌شود: "کوبیدن اسلام و تخطئه مسلمانها تحت پوشش مبارزه با پان تورانیسم".

جالب است که مؤلف از مسلح شدن و آموزش نظامی ارمنه قفقاز برای دفاع از ارمنه مقیم ترکیه صحبت می‌کند. اعتراف خوبی است. چگونه است که مؤلف این حق را به ارمنه قفقاز می‌دهد که از ارمنه ترکیه دفاع کنند. اما مسلمانان ترکیه را که برای دفاع از آذریها روزگاری بوزه داشناکها را به خاک مالیدند "آدمکش" معرفی می‌کند؟

نویسنده جنایات داشناکها را پیش از حمله انورپاشا فراموش کرده و چهره خشن نژاد پرستان ارمنی رادرها را از مظلومیت می‌پيچد. هنوز هستند پیرمردانی که جنایات داشناکها را به چشم دیده‌اند و حکایتها دارند از تجاوز و وحشیگری داشناکهای ارمنی و پناهنده شدن مسلمانان به روستاهای این سوی ارس. به خوبی درمی‌یابیم که این جنگ، جنگ پان تورانیسم با ارمنه نبود و ریشه نبرد را باید در توسعه طلبی و برتری جویی اقلیت ارمنه آذربایجان جستجو کرد. (ارمنستان بزرگ).

مؤلف کتاب در صفحه ۴۵ نوشته است: "تا آن زمان دوره حکومت عثمانی "ملیت حاکم" نامی جز "امت محمد (س)" نداشت و مسیحیان که "رعایا" نامیده می‌شدند طبق همین اصل اجتماعی - مذهبی دارای

تشکیلات خاصی بودند. عثمانیها عموماً به اینکه بر " رعایا " تسلط داشته و آنان را استثمار می‌کنند دلخوش بودند. آنها نه وجدان و نه فرهنگ قومی ویژه‌ای داشتند و بنا بر این سعی نمی‌کردند اقوام زیر سلطه خود را به ترک مبدل سازند. "

مؤلف با مظلوم‌نمایی از استثمار شدن آرامنه سخن به میان می‌آورد جالب اینجاست که می‌گوید عثمانیها وجدان و فرهنگ قومی ویژه نداشتند. ما بر آن نیستیم که از حکومت عثمانی دفاع کنیم اما هر کس که مختصر اطلاعاتی از جامعه‌شناسی و فرهنگ داشته باشد، می‌داند که حتی اقوام کوچک‌نیز دارای سنن، آداب و رسوم، وجدان و اندیشه و در کل، فرهنگ ویژه خود هستند. در حالی که عثمانیها که امپراطوری عظیم آن روز، به دست آنها می‌چرخید چگونه فاقد وجدان و فرهنگ ویژه بوده‌اند؟ و روشن است که منظور مؤلف این است که مسلمانها " وجدان و فرهنگ " نداشتند. چرا که از " ملیت حاکم " سخن می‌گوید نه حکومت عثمانی.

فعالیت‌های پاریس و بریتانیا و بتیانگذاران صهیونیسم برای ساقط کردن حکومت عثمانی و ایجاد حکومت نژادگرا در ترکیه بی‌سبب نبوده است. سلطان عبدالحمید در سال ۱۹۰۱ به هرتزل یهودی گفته بود: "قطعه قطعه شدن بدن من آسانتر از آن است که ببینم فلسطین از امپراطوری من جدا شده است. "

صفحه ۷۲ "افسانه پان تورانیسم" با این جملات آغاز می‌شود: " پان تورانیست‌های افراطی حتی کشورهای مسلمان همجوار را در نقشه خود می‌گنجانند بخصوص اگر سلسله‌های تورانی تبار در آنها سلطنت می‌کنند یا می‌کرده‌اند، مانند ایران ... "

مؤلف، گویا نقشه "ارمنستان بزرگ" را از یاد برده است، ارمنستان بزرگ (از ایروان تا عراق) " تبریز " نیز در این نقشه می‌گنجد و سرزمین آبا و اجدادی آرامنه تلقی می‌گردد. این نقشه خیالی اصفهان را نیز دربر می‌گیرد. می‌بینیم که نژادگرایان ارمنی نیز شیوه پان تورانیست‌ها را دنبال می‌کنند و پان ارمنیسم نوعی دیگر از پان تورانیسم می‌باشد.

مؤلف در صفحه ۹۳ کتاب اش می‌نویسد: " ضرب المثل عربی که می‌گوید ترکمن ضعیف‌الایمان در مورد کلیه ترکان صدق می‌کند. " و پارا از این

نیز فراتر نهاده. و در صفحه ۱۰۴ آورده است: "بعضیها 'ترک‌گرایان' هنگام نماز به جای اینکه رویشا... را بوسه، جنوب و مکه بکنند، رو به سمت شرق و توران می‌گردند...!!!"

نوشتن جملات فوق دامنشاه می‌تواند داشته باشد: اول حماقت دوم، پررویی و بی‌حیاشی. حماقت مؤلف از آنجا آشکار می‌شود که با استناد به یک ضرب‌المثل عامیانه همه ترکها را متهم به ضعف‌ایمان می‌کند و بعد با بی‌شرمی تمام خنده‌آورترین مطلب را می‌نویسد: "نماز گزاردن ترکان مسلمان به سمت مشرق و توران !!! همه می‌دانند که مسلمانان با تمام اختلافات فکریشان در امور فرعی، در اصول عقاید و احکام هیچ اختلافی با هم ندارند." اصل توحید "محور وحدت و کعبه قبله نیایش و نماز همه مسلمانها می‌باشد. آنکه مسلمان است رو به کعبه نماز می‌گزارد و آنکه مسلمان نیست نماز را برپای نمی‌دارد که صحبت سمت سجودش به میان آید.

در صفحه ۱۶۲ "افسانه..." می‌خوانیم: به موجب قرارداد الکسا - ندروپل مورخ ۳ دسامبر ۱۹۲۰ ترکیه ولایت قارص و ناحیه سورمالیو را از ارمنستان جدا کرد و طرف مقابل خود و متحدش شوروی را وادار کرد که نخجوان و قره‌باغ را به آذربایجان بدهد. "با خواندن این جملات کم‌کم نیت مؤلف آشکار می‌شود که چگونه با سیاه‌کردن دهها صفحه آرام آرام به طرح موضوع اصلی می‌پردازد: "قره‌باغ و نخجوان" معنی صریح جملات فوق چنین است: (قره‌باغ و نخجوان از آن ارامنه می‌باشد!) و در همین جا روحیه توسعه‌طلب و ملیت‌گرایی و حاکمیت - جویی مؤلف کاملاً آشکار می‌شود. نویسنده گام به گام در رؤیای خود پیش می‌رود و دیگر نه از ترکان، که صراحتاً از آذربایجان صحبت می‌کند. صفحه ۱۹۴ کتاب: "آذربایجان نه تنها مایل نبودند به هیچ وجه با گرجیها و ارامنه که همه چیزشان از نژاد گرفته تا مذهب با هم تفاوت دارد، همزیستی داشته باشند... بلکه موفقیت برنامه‌های پان تورانیستی در نظرشان از هر چیزی بیشتر اهمیت داشت..."

بدینسان مؤلف، آذربایجان را متهم به ستیزه‌جویی می‌کند. همه به خوبی می‌دانند که تا چند سال پیش آذربایجان شوروی سابق (جمهوری آذربایجان) با ارامنه در کنار هم، در صلح و امنیت می‌زیستند و هزاران تن از ارامنه در باکو به کار و تحصیل و دیگر امور جاری اشتغال

داشتند. اما ناگهان زمزمه "فتح قره‌باغ" در ارمنستان پیچید. دولت ارمنستان به روشهای رنگارنگ ارمنی‌های مقیم قره‌باغ را تحریک به تلال و الحاق به ارمنستان و کم‌کم آتش‌جنگ مشعل‌گردید. دوباره جهای ارمنی که زیر پرچم فرانسه و روسیه حرکت می‌کردند، برای ذبح "قره‌باغ" ساطورها رابه رقص در آوردند.

عجیب است که رئیس‌جمهور ارمنستان نیز پیش از آنکه دانشاکیهایش خوجالی و لاجین و شوشا را اشغال کنند از صلح و همزیستی مسالمت-آمیز با آذربایجان سخن می‌گفت. اما بعد از اشغال این شهرها گفت: "ما تنها خواهان دالان ارتباطی با قره‌باغ بودیم و اگر آذربایجان دالان رابه ما می‌دادند، جنگ شروع نمی‌شد."؟

با خواندن دقیق کتاب درمی‌یابیم که نویسندگان و مترجمین کتاب با آشنایی به روحیه ضدنژادگرایی و ضد ملی‌گرایی مردم مسلمان و آگاه کشورمان، انگشت عطف بر موضوع "پان تورانیسم" که یکی از "پان" های ساخته و پرداخته "یهود و آرامنه" می‌باشد، نهاده و تحت پوشش این موضوع به کوبیدن اسلام و تخطئه مسلمانان به ویژه مسلمانان آذری پرداخته‌اند و سعی کرده‌اند ارمنی‌ها و دانشاکی‌ها را از جنایات و ننگهای تاریخی تبرئه و تطهیر نمایند.

همانطور که در پیش‌گفتار کتاب آمده است "کتاب افسانه پان تو-رانیم" در سال ۱۹۲۶ نوشته شده است و در طول ۶۷ سال که از تاریخ چاپ آن می‌گذرد، هیچ یک از ارمنی‌ها و مسلمان‌ها موفق به ترجمه آن نشده بودند! راستی علت چاپ این کتاب با چنان موضوع و نیت کثیف در این مقطع چه می‌تواند باشد؟ مبرهن است که انگیزه ترجمه و چاپ این کتاب پس از ۶۷ سال در ایران (ام القرای اسلام) همانا جنگ ناخواسته‌ای است که توسط ارمنستان به مسلمانان آذری تحمیل شده است. و این کتاب تنها یکی از آثار تبلیغات وسیعی است که ارمنی‌ها با شیوه‌های مختلف (چاپ کتاب، مجله، روزنامه و...) در ایران به راه انداخته‌اند.

در آخر، راقم این سطور از همه پانها و ایسم‌ها تبری می‌جوید. و مایه این نوشتار حس مسئولیت شرعی و انسانی بود. باشد که مترجمین و ناشرین فریب دنیا را نخورند و دین خود را به سیم و زر کفار نفروشند و باشد که وزارت فرهنگ و ارشاد "اسلامی" از نظارت دقیق بر چاپ کتاب غفلت نرورد.

□ آخشام اوستو، شعر گنجیسی !

چهارشنبه گونو دی آیینین باشلانیش گونونده، تهرانین علم و صنعت دانشگاهینین آذربایجانلی طلبه لرینین تشبوو ایله شعر و موسیقی گنجیسی برپا ائدیلیمیشدیر .

بو مدنیت بیغناغی، ساعات ۱۴ ده باشلانیب ساعات ۱۹ دا قورتارمالی ایدی. آنجا ق برنامهنین تاماشاچیلار طرفیندن جوخ آلقیشلانما سسی نتیجه سینده گنجی ساعات دوققوزا قدهر داوام ائتدی.

سالونون بوتون سندنلری تهران دانشگاهلاریندا درس اوخویسان آذربایجانلی قیز و اوغلان دانشجولاری ایله اشغال ائدیلیمیشدی.

برنامهنین گنجی دوققوزا قدهر اوزانماسینا باخما یاراق عمومیتله خانیم دانشجولاردا مراسیمین سونونا قدهر سالوندا قالمیشدی.

برنامهنین بیرینجی حیصه سینده حجت الاسلام والمسلمین جعفری بهاری واقعی شاعیرلرین جیبین لرینده، آغیر مسئولیتین اولماغینا اشاره ائدیب آذربایجانین دونیا شهرتلی شاعیری اوستاد شهریار حقیقنده آیت الله العظمی مرعشی نجفینین اوتوز ایل قاباق گؤردوگو یوخو باره ده ایضاحات و اثره رک، اوستاد شهریارین ان یوکسک معنوی مقاما جاتما سینی خاطرلاندی.

حجت الاسلام جعفری، جیخیشینین سونوندا یاخین گله جکده تورک دیلی-نین داها مختلف ساحه لرده انکشاف ائدیب واقعی مقامینا، تایل اولماسینی آرزو ائتدی. حاج آقا جعفری دن سونرا مهارتله برنامهنی اداره ائدن گنج آپاریجی، آقای غفور اسلام نژادین تاری نین سسی ایله بختیار و اهابزاده نین "یا شامای اؤیره نیریک" شعریندن پارچالار اوخوماقلا اجلاسدا درین تأثیر بوراخدی !

بختیار و اهابزاده نین شعری اوخوناندا ن سونرا جاوان شاعیرلر ایزدی و جمال بدری اؤز شعرلرینی اوخودولار. سونرا ایسه خانیم نوشین موسوی (آیشین آیدا) جامعده دوزگون خبرلری بیلیمهک و

بیلدیرمک ضرورتینی ایضاح ائده رک بو زمینه ده علمی بیر مقالسه
اوخودو .

آیشین آیدا مشهور قادین شاعیره "سحر" خانیمین "آیریلیق" شعرینی
اوخوما قلا جیخیشینا سون قویدو .

تجربه لی شاعیرلریمیزدن بختیار نصرت تریبون آرخاسینا گئدیبا وچ
شعر اوخودو . سونرا خانیم بتول محمدزاده "تورک دیلی آنادیلیم" "
عنوانیندا شعرینی اوخویاندان سونرا ، خانیملار خانیمی فاطمه زهرا
حضرتلرینین دوغوم گونو و "قادین گونو" مناسبتیه "فاطمه" دیندا
شعرینی قراشتا ائتدی . لاجین حمیده خو اجلاسدا اشتراک ائده نلر
ایچینده ان کیچیک یاشلی (سگیز- دو ققوز یاشدا) قیز ایدی کی ،
حیدر با با منظومه سینین ۱۵ بندینی از بردن اوخودو . لاجین نین آتسا
آناسی عالی تحصیللی دیرلر ، علیرضا حمیده خو لاجین نین آناسی ، سون
واختلاردا "ایکی بالاجا باجی" آدیلا یوکسک کیفیتلی اوشاق کتابینی
چاپ ائتدیرمیشدیر .

حسن ابراهیمی باشقا بیر شاعیر وطنیمیزین ان اوچقاریندا یئرله-
شن ما کور شهریندن گلیمیشدیر ، حسن ابراهیمی "آخشا ملار" و "غم بیتمه
کؤنول" شعرلرینی ترنم ائدیباؤز مهارتینی شعر صنعتینده نمایشه
قویدو .

عزیز محمدی مغانی قم شهریندن گلیمیش آذربایجانلی بیر شریعت
طلبه سی تریبون آرخاسینا گئدیبا ، آیت الله العظمی گلپایگانی
حضرتلرینین رحلتینی بوتون مسلمان باجی - قارداشلارا تسلیت دئدی .

محمدی مغانی "آراز چایی" شعرینی اوخویاندا دفعه لرله دریندن
القیشلانندی !

اونون شعریندن پارچالاری بورادا گتیریریک :

آراز چایی یول آج بیزه بیز او تایا کئچمه لی بیگ !
توفنگ یوخسا دیشمیزله دشمن باشین کسمه لی بیگ ،
بیزده بو گون شهادتین قیزیل قانین ایچمه لی بیگ
آراز چایی یول وئر بیزه بیز بو چایی کئچمه لی بیگ .
دوستلار ، بو کون ال بیر اولوب قارا باغا گئتمه لی بیگ .

دین قارداشا یاردیم اولوب وای سسینه یئتمه‌لی‌بیک
 روخت وئر ای شانلی رهبر بیز اوردا قان ائتمه‌لی‌بیک
 آراز جایی یول وئر بیزه بیز بو جایی کئچمه‌لی‌بیک
 دورون ایگیدلر یاتما یین ،بوغلاماق حارامدیر بیزه
 آچیق گؤروب دوشمن یولون ، سحر گله‌جک تبریزه !
 وای او گونه وای دا بیزه ،اوندا گله‌جک بیزده دیزه
 قالم آیاغا قهرمان ائل دوشمن باشین بیجمه‌لی‌بیک
 آراز جایی یول وئر بیزه بیز بو جایی کئچمه‌لی‌بیک !

سعید فیوضات استعدادلی جاوان شاعیر، شاعیر، شانلی رهبر آیت‌الله
 خا منهای - یه سا غلیق آرزولادیقدا ن سونرا "دانیشان سن ایله آننا
 دیلیم‌دیر" و " شوگیمه ایمان" شعرلرینی آلقیشلار ایچینده اوخودو .
 سعید فیوضاتین شعریندن سونرا وطن عشقی ایله اوره‌گی جیرپینسان
 استعدادلی صنعتکار حسن دمیرچی اورکستر گروپو، موسیقی اجرا سینا
 باشلادی.

حسن دمیرچی اورکستر گروپونون عمومیتله اجرا ائتدیکلری ها والاری
 انساندا قدرت و شہامت حیسی یارادیردی !
 دمیرچی اوکستریندن سونرا عاشیق بهروز نظری و عاشیق ستار بابائی
 شچه عاشیق ها والارینی اجرا ائتدیلر .

سونرا ایسه بیر دانشجو خانیم حضرت علی (ع) بین دوغوم گونومنا -
 سبتیله شعر اوخویوب داها باشقا بیر "آنا" شعرینی تقدیم ائتدی .
 برنا مهنین سون حیمه‌لرینده ، تهران دانشگاهی اوستادی دوکتور
 جهرگانی تریبون آرخاسیندا ، کیچیک ناموس و بؤیوک ناموس حقینده
 دانیشیق آپاردی .

او کیچیک ناموس یعنی آنا ، باجی و حیات یولداشیندان مدافع
 ائتمه‌یی بیر ضرورت سا یاراق ، بؤیوک ناموس یعنی "آنا" دلیینی " نیمن
 قورونما سینی کیچیک ناموسون قورونماسی کیمی ضروری سایدی !
 برنامہ باشقا شاعرلر او جمله‌دن ، سارسیلماز ، ایلقار و دیگر شاعرلر
 بین شعرلری وایکی بالاجاقیز سارا و لیلانین کامانچا چالما و شعر
 اوخومالاری ونهایت اردبیل دن گلیمیش "آی سودا" اورکسترینین شادیر -
 نامه اجرا ائتمه‌لر ایله ساعات دو ققوز حدودوندا سونا چاتدی .

○ دی آیینین ۶- سیندا (۱۳ رجب) حضرت علی علیه السلامین آنسادان اولماسینین ایل دؤنومو مناسبتیله، گونئی مدنیت اوْجاغی و ۱۶- جی تعلیم و تربیه منطقه سینده تالار شریعتی ده شعر و موسیقی آخشامی تشکیل ائدیلیمیشدیر.

دؤرد ساعات داوام ائدن بو شنلیک مراسیمی یوکسک سویه ده برگزار اولوندو، و بیر چوخ آذربایجان عالیم و شاعیرلری و عاشیقلاری دا مراسیمده اشتراک ائتمیشدیلر.

- بهمن آیینین ۷- سینده امام زامان (عج) - ین مبارک میلادی مناسبتیله گونئی مدنیت اوْجاغی و خامنه نین خیریه جمعیتی ایله، خامنه حسینیه سینده طعنطنه لی شعر آخشامی کئچیریلدی. ائله بیله مناسبتیله "میثوو" داغی آدیله بیر درگی ده یایلدی.

سازلی سۆزلو شعر آخشامی

○ ج.م. ساوالان

میانندآب دا

- بهمن آیینین ۲۱- ینده میاندا ب شهری نین انقلاب سینما سی سالونو- ندا اسلامی انقلابیمیزین ۱۵- جی ایل دؤنومو، مناسبتیله " ایکی سو" آدلی چوخ گۆزهل موسیقیلی ادبی بیر شعر آخشامی کئچیریلدی. بیله شعر آخشامینا میاندا بین اؤز شعر سئوهر اهاالیسی، شاعیر و صنعتکار لاریندان باشقا تهراندان، ساوه دن، ملایردن، اراک، همدان، تبریز ماراغا، صابین قلعه و باشقا یئرلردن تورک دیللی باجی قارداشلار- یمیز دا قاتیلیمیشدیلار. تبریزدن شاعیر، ادب سئوهر قوناقلاردان باشقا تبریزده موسیقی صنعتیمیزه بؤیوک خدمتی اولان حسن آقا دمیرچی نین گۆنده ردیگی تکمیل ۱۰ نفرلیک ارکستری، ملایرین تورک عاشیقلاریندان عاشیق عباس غلامی، همدانین تورک عاشیقلاریندان عاشیق احمد جامه بزرگی، میاندا بدان عاشیق بهار علی بالکانی و تبریزدن گلیمیش ارکستر جانا سینر کنسرت لرینده آذربایجانین گۆزهل موسیقی ها والارینسی

ماهنی و موغاملارینی سسلندیریب اوستا دلیقلا اوخودولار- جالیدیالار دفعه لرله سوره کلی چبیکلر جالینیب آلقیشلانیدیالار. شاعیرلرده سیرا ایله گلیب اؤز قوشدوقلاری شعرلرین اوخودولار. بو گؤزه ل و ییاددا قالان گئجه میاندا ب شهرینین انقلاب سینما سینین آغیز - بوغوز دؤ- لموش بؤیوک سالونوندا آخشام ساعت ۷ دن گئجه ساعات ۱۱/۵ قده ر سالی - سؤزلو شاد بیر شعر گئجه سی و بایرام شنلیگی کئچیریلدی . ایشین باشلانما سی استعدادلی یئنی بیتمه آقای حیدرزاده نین قرآن کریمدن نئچه آیه اوخوما سیله اولدو. سونرا آپاریجیلار شاهرخ فرا- مرزینین خوش گلدین سؤیله مک اوچون تریبوسا دعوت ائله دی . اودا گلیب خوش گلدین دئییب ، دیل و ادبیا تیمیز حقینده جوخ گ- گؤزه ل دانیشدی. شهراندان گلن قوناقلار آراسیندا آدلی سانلی تدقیقا تجی ، عدلیه وکیلی ، استعدادلی شاعیر علی کمالی تریبون آرخا سینا کئچیب مقدس اسلامی انقلابیمیزین ۱۵- جی ایل دؤنومو بایرامینی تبریک دئییب " ساوه حقینده " جوخ گؤزه ل بیر شعر اوخودو ، میاندا ب شاعیر لریندن اوستاد ضابط ایکی گؤزه ل شعرین اوخودو. سونرا آقای منصور مظلومی بؤیوک عالیم ، تورکولوق ، اکادمیک جراح و وارلیق درگی سینین مسئول مدیری آقای دوکتور جواد هیئتین پیامی و تهران دانشگاهلار- بینین آذربایجانلی طلبه لری طرفیندن بو گئجه اوچون گؤنده ریلیمیش سلام و پیامینی اوخودو. آرادا قوناقلاردان پذیرالیق اولوندو. سونرا آقای محسن فرامزی شعر و ادبیات حقینده یازدیقلاری مقاله نیی اوخودو. بو یئرده بیر " اوشاقلار سرودی " عاشیق بهارین سالی ایله اوخوندو ، بو گؤزه ل اوشاقلار. خوروندا سیدی ، عبدی ، درخشیده و باقر- زاده اشتراک ائتمیشدی. ایش حدیندن آرتیق شاد و صمیمی کئچدی ، ایشین بیله یاخی اولدوغو اوچون آقای فرامزی دن تشکر ائده نده او دئدی :

- بو ایش تک منیم یوخ ، یاخین دوستلارین هر هانسینین بؤیوک لطف و کؤمکلری اولوب . او جومله دن میاندا بین لیاقتلی فرمانداری آقای بابائی ، غربی آذربایجانین ارشاد اداره سینین میاندا ب مسئولسو ، میاندا بین انتظامی قوه لری ، امام محمدباقر (ع) کانونو ، عمومسی

اماکن اداره سی، آموزش کشاورزی سالون و یاتاق خاننا مسئولونندان تشکر ائتمه لی بیک . پذیرالیق اوچون پایلانان شیرینینی قنادی بشارت لطفائله میشدی، بیر عده دوستلار دا هدیه وئرمک اوچون کتابلار گؤنדרمیشدیلر. او جۆمله دن دوقتور هیئت اؤز تالیفاتدیکیلر کی کتابلاردان هدیه ائتمیشدی. بونلارین هامسیندان تشکر ائدیریک . بو شعر گئحه سینین آپازیجیسی شاعیر ساوالان ایدی.

آلهه بئله - بئله دیلیمیز اوچون، فرهنگ و ادبیاتیمیز اؤغروندا صیمی و مناسیز زحمت چکنلره جان ساغلیغی و موفقیت لر لطف ائله سین، کی بئله فرهنگی ایشلر باشا - باشا اؤلکه میز و جماعاتیمیز اوچون فایدالی ایشلردیر .

۱۳۳۳

○ "تبریزی صائب" برلین ده

۲۲/۹/۲۷ (۱۹۹۳/۱۲/۱۸) تار -
 یخینده برلین نین دونیا مدنیتلری ساراییندا بؤیوک شاعریمیز "تبریزی صائب" نین ۴۰۰ ایللیگی مناسبتی ایله مراسم کئچیریلیمیشدیر .
 بو ادبی گئجه ده آقار: محمدعلی حسینی (آذری تورکجه سی) و حبیب ماکویی (فارسی) صائب و اونون اشئرلری حقینده چیخیش ائتمشله. همده بو مراسیمده اوستاد رامیز قلییفه محمد رحمانی، سعیدانزلی، دنیز (ساز) و باشقا صنعتکارلار اؤز هنرلرینی همیشه قویموشلار، خاطرلماق لازیم دیرکی یونسکو ۱۹۹۳ - جو ایلی دونیا مقیا - ندا "تبریزی صائب" ایلی اعلان ائتمیشدیر .

برلین - ح. داغشهرلو ۸۶

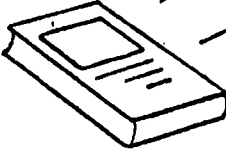
○ عده‌ای از دانشجویان دانشگاه ارومیه خواستار تدریس

زبان آذری در آموزشگاه‌ها و دانشگاه‌ها شدند

عده‌ای از دانشجویان دانشگاه ارومیه با ارسال مکتوبی به مراکز قانونی، فرهنگی و اجرایی کشور خواستار تدریس زبان ترکی آذربایجانی در دانشگاه‌ها و مراکز فرهنگی کشور شده‌اند. این مکتوب به امضای حدود ۲۲۰ تن از دانشجویان دانشگاه ارومیه رسیده و نسخه‌هایی از آن به ریاست، معاونت آموزشی و ریاست دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه ارومیه و نیز خبرگزاری جمهوری اسلامی، جراید و رسانه‌های گروهی و مجمع نمایندگان مردم آذربایجان در مجلس شورای اسلامی ارسال گردیده است.

اینک که مملکت اسلامی ایران تحت رهبری حکیمانانه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، رهبر معظم انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی ایران به مصاف با شیخون فرهنگی استکبار جهانی و از آنجایی که زبان و ادبیات هر قوم و ملتی مهمترین و اصلی‌ترین وسیله بیان و اشاعه فرهنگی اسلامی ملی و جبهه‌گیری علیه شیخون فرهنگی دشمن غدار است و ارزنده‌ترین ثروتیست که از ارزش‌های معنوی یک ملت در مقابل موج تهاجم فرهنگ غرب پاسداری می‌کند، لذا جهت نیل به این هدف مقدس و حفظ فرهنگ اسلامی‌مان، ما دانشجویان ارومیه با امضای این طومار و با استناد به آیات مقدسه قرآن کریم که الهام بخش زندگی ماست، و اصل پانزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که متضمن حفظ ارزش‌های ادبی و فرهنگی است، از مقامات ذیصلاح آموزشی کشور خواستار فراهم نمودن مقدمات لازم برای تدریس زبان و ادبیات ترکی آذربایجانی در دانشگاه‌ها و مراکز آموزشی کشور هستیم.

یئنی چیخان کتابلار:

عزیز محسنی دن:

- کتابین آدی: قوی اولسون اون
یا زان: م. میشولو
قطع: رقعی
نشر تاریخی: ۱۳۷۲
تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه
ناشر: انتشارات ائلدار، تبریز
صحیفه: ۸۳

یوخاریدا آدینی جکدیگیمیز کتاب، حکایه‌لر و خاطیره‌لردن عبارت دیر. کتاب "بیر نئجه سۆز" عنوانی ایله باشلانیر. حورمتلی مؤلیف بو قیسا باشلانقیجدا کتابین ایچینده کی حکایه‌لر حقیقته بیله یازیر: "حکایه‌لرین بعضی‌سی تما میله خاطیره - حکایه - خاطیره دیر... حکایه - لرین بعضی‌سی نین مضمونو معاصر ایران و آذربایجان حیاتیندان اوزاق اولدوغوندا، اوخوجولارا غیر مأنوس گلسه ده، عموم اسلام دونیاسی نین معین خلقی نین معاصر - حیاتیندان واقعی صحنه‌لر دیر."

حکایه‌لر، خاطیره‌لر گۆزه‌ل، آخیجی و اوره یه یاتان بیر دلیل ایله سویله نیلیر، دشمک اولار کتابدا گئده ن حکایه و خاطیره‌لر هامیسی واقعییت دن آلینیب و مؤلیف بیر جوخوندا اؤزو، داستا نلارین ناظیری و بعضاً "قهرمانی اولموش دور." "قوی اولسون اون" آدلی داستا ن نه قده ر انسان ی و نه قده ر واقعی دیر. مؤلیف داستا نین سونوندا بیله افاده کلام ائدیر: "... بشر سئوه ن انسانلار هر یئرده و هر زامان وار، اؤزوده یوخسول طبقه‌لر داخلینده جوخ دور، اونا گۆره کی، "درد همدرد که داند، همدرد."

"حاجی صمدخانین مهورو" آدلی حکایه ده، مؤلیف، استبدادین جرکین یاراماز، وحشی و قابا صفتین بؤیوک مهارتله گؤستریر و مشروطیت

دن قابا قکی دؤزولمز، جان سیخجی و آغیر وضعیتیی، اوخوجونون گؤزلیری اؤنونده تجسم ائدیر و اوخوجودا، زوراکیلیغا، ظولمه، قانوتسوزلوغا قارشی درین نفرت یارادیر. یازیلان حکایه لر و خاطیره لرین دیلیسی جیلخا، دولغون و آخجی دیر. " اوغرو کیم ابدی" خاطیره سینده، مؤلیف اؤز باشینا گلن حادثه دن سؤز آجیر، او، اؤز آلولو و آتشین عشقینی دوغما آنادیلینه و خلقینین بو دیله احتیاجی اولدوغونو جوخ ساده و انسانی بیر طرزده بیان ائدیر. او، شیمی رشته سینین اعلا قیمت لیر ایله بیتیریر، بونونلا بئله بو رشته نی بوراخیر و بؤیوک اینسام و اعتقادلا، گلجه کده خلقی، یوردو اؤچون فایدالی اولوب، اؤز دیلینه و مدنیتینه خدمت ائتمک اوچون " آذری دیل و ادبیاتی دانشکده سینده اوخوماغا و تحصیل آلمایا جان آتیر.

اونون " رجب تک دگیل" عنوانلی حکایه سینده ایشلتدیگی دیلین، نه قدر گؤزه ل، ساده و جیلخا اولدوغونو گؤستریمک اوچون نمونه اولاراق بیر کیچیک حصه سینین نقل ائدیب، حؤرمتملی یازیمیمیزا جان ساغلیغی آرزولاییریق: " گول بنیز حاما ما چا تدی، حاما ماداکی آرواد- لارین بعضی سی گول بنیزی گؤرنده دوداقلارینی بوزوب اوندان اؤز چئویریر، بعضی لری گؤز اوچو اونی سوزوب نه ایسه بیر- بیرینه پیچیلدا شیر، بعضی لری ده یونگول تبسم و دلسوز باخیشلارلا اوزون اوزادی اونا باخیردی لار. گول بنیز ایلدیریم کیمی سرت و ازیجی باخیشلار ایله بیرینجی لری نفرتله سوزور، سونونجولار ایسه تبسمله مهربان باخیشلار یا غدیبریدی... "

- کتابین آدی : دومانلی داغ

مولیف : دکتر رحیم چاوش اکبری

" یسنا" ی تبریزی

قطع : رقعی

ناشر : کتابخانه مستوفی تهران

نشر تاریخی : بهار ۱۳۷۲

تیراژ : ۳۰۰۰ نسخه

قیمتی :

صحیفه :

دومانلی داغ آقای دوکتور مهدی روشن ضمیر و آقای پروفیسور غلام -

حسین بیگدلی مقدمه سیله باشلانیر، آقای دوکتور روشن ضمیر بوکتابا فارس دیلینده یازدیغی اؤن سؤزده بئله افاده کلام ائدیر: "عادتاً" هر بیر شخص، اؤزونو، یازدیغینی و قوشدوغونو بگهر، حیدربابانی چئویره نلر و اونا تقلید ائده نلرین سایا ایگیرمی دن آرتیق دیر و من بونون شاهدی اولموشام، بونلار هامیسی آجیق و آیدین بیر طرزده تصدیق و اعتراف ائدیبلرکی، اونلار صنعت و شعریت باغیمیندان هئچ بیرسی شهریارا جاتا بیلمه یلر، پروفور بیگدلی دوغما آنادیلی- میزده بو کتابا یازدیغی مقدمه ده اوستاد شهریارین اؤلمز اثری اولان حیدربابانی تقلید ائده نلرین باره سینده بئله یازیر: "باخ! بو دور بؤیوک شهریارین یگانه عموم بشری آمالی و ایسته گی، او دور کی، اثری ده جهانشمول اولوب، بیر جوخ انسانلار اونا جاواب و او - خشامالار یازمیشلارکی، اونلاردان بیرسی ده "دومانی داغ" شرینین مؤلیفی تانینمیش شاعر اوستاد "سنا" دیر.

مؤلیف اؤزده فارس دیلینده "غم مقدس" ادلی مقدمه سینده بئله سؤیله ییر: ایلر بویو بو قطعه نی قوشماق ایسته ییردیم، آنجاق اؤزومده یازما غا جسارت گؤرموردوم. بو سون ایلرده منده باش وئرن روحی دگیشمه لر، اوشاقلیق و گنجلیک دؤورونون بویالی خاطرله سری بیئنی دن منده دیریلدی و منده بئله بیر حس یاراتدی کی، انسانین خیالی، زامانی دایان دیریپ، حتا اونو کئچریه قایتارما غا قادیر دیر... بو قطعه شعر او کئچمیش گونلرین، خیالا دالماسی و دوشونمه سی نتیجه سینده بو طرزده جانلانیب دیر...

مؤلیف ۱۱۲ دؤردلوکدن عبارت اولان بو اثرینده، شهریارین جهانشمول اثری اولان حیدربابا کیمی اؤز اوشاقلیق ایامینی، دوشونجه لرینی، محبت ماجرالارینی، ایلك عشقینی، دوستلارینی، اقربا لارینی بیره-بیر- هر یادا سالیر. اونلاردان آد آپاریر، او کئچمیش شیرین، آجی خاطر- هلره دوغرو یؤنه لیر، آذربایجانین قادین شاعرلریندن اولان مروارید خانیم دل بازی خاطرله لر حقیقده بیئرلی اولراق سؤیله میشدی: "خاطرله لر، خاطرله لر سیزدن آیریلما ز اورهک، شیرین سینیز شکرکیمی آجی سینیز زهر تک" حقیقته زامان کئچدیکن سونرا حتا آجی و زهر کیمی اولان خاطرله لردن دئییب دانیشماق شیرین له شیر، شاعر جوخ درین بیر محبتله ۲۳- جو بند ده کئچمیش خاطرله سین بئله تجسم

اشدیر:

" دان اولدوزو ساچاقلارین ساچاردی
گۆیرچین لر بوردان اورا اوچاردی.
" گۆزهل یاریم دوروب آینا قارشیندا
دارا خلایب تثلین بیر- بیر آچاردی "

شاعیر یازدیغی یاراتدیغی اثرینده انسانلیغی هر بیر شئیدن او -
ستون توتور او، اؤز یاره سینده دانیشیر و سؤیله بیرکی، من همیشه
انسان اولوب، انسان قالمیشام و انسانلیقدان اوزاق اولانلاری
اؤزومدن اوزاق سالمیشام:

" دومانلی داغ وفا درسین آلمیشام
انسان ایدیم یئنه انسان قالمیشام،
" او کیمسه کی آداملیقدان اوزاقدی
قووالایب ائلدن اوزاق سالمیشام "

شاعیر کتابین ۱۴- جو بیتینده، گۆزهل بیر طرزده "بیر آیریلیق
بیر اؤلوم هئج بیر اولماییدی" مثلینی، اینجه و اورهیه یاتان
بیر شکیده اوخوجونون گۆزلری اؤنونده جانلاندیریر.

" کاش اولایدی آجان گول لر سولمویا (سولمایا)
عؤمور جامی هئج بیر زامان دولمویا (دولمایا)
" بو مثل دی بیر آیریلیق بیر اؤلوم
دوغرواندا هئج بیرسی اولمویا (اولمایا) "

شاعیر یاراتدیغی اثرین سونوندا، سۆزلرین، اوره کلرین، دیلرین
بیر اولماسینی، انسانلارین آغ، قارا دری لریندن عرقلریندن، سوی لار-
یندان آسیلی اولمایارق برابر اولمالارینی بوتون کایناتین بیر-
بیرینه بیرلشمه سینی، هر بیر یئرده ظولمون کؤکوکسیلیب، آرادان
گئتمه سینی، بوتون انسانلارین قلبینده یالنینز عشق - محبت ترانه سی
سنلنمه سینی آرزولاییر:

" سۆز بیر اولو، دیل بیر اولو، بیر ال لر
آغلا قارا بیر- بیره ال وئره لر
زوحلا قالخیب آی اولدوزلا گۆیلره
کایناتین بیرلشمه سین گۆره لر
" دولوب داشار محبتین بایداسی

بیلرلرکی یوخ جفانین فایداسی
 " یئر اوزونده قالماز داها ظولم اشوی
 انسانلارین عشقی اولار سوداسی"

کتابدا بیر کیچیک نقصانلارا و چایی غلط لره باخما یارق ، کتاب
 گۆزهل بیر شکیلده ، آغ و اعلا کاغذ اوزه رینده ، تزه حرفلریله چاپ
 اولوب ، کتابین سونوندا لغتلر و بعضی خصوصی آدلار ، یئرلر باره سی
 نده ایضاح و ثریلیبیدیر . بیز بو کتابین مطالعه سینى اوز عزیز
 اوخوجولاریمیزا تاپشیریریق .

— کتابین آدی : نغمه های ایل قشقای
 توپلایان ، یازان و قوشان : نودر دانشور

قطع : وزیری

صحیفه : ۴۳۸

نشر تاریخی : ۱۳۷۱

تیراژ : ۳۰۰۰

ناشر : انتشارات نوید شیراز

قیمتی : ۵۰۰ تومن

مؤلف فارس دیلینده ، کتابین باشلانغیچیندا ، قشقای ائلی نین شاعیر ،
 یازیچی و صنعتکارلاری حقیقنده قیسا بیر صورتده دانیشیر . بیزییم
 کتاب حقیقنده تنقیددن قاباق مختصر اولموش اولسا دا قشقای
 هارادان گلیبلر ، نه دیلده دانیشیرلار و هارادایا شایرلار باره ده
 دانیشما غیمیز یئرلی اولار بیلر . بعضی تاریخی سندلرده ایران دا یا
 شایان بعضی تورک دیلی قبیللر ، و جمله دن قشقای لرین اصل ونسب
 لری حقیقنده بئله یازیلیمیشدیر . ۸- جی عصرده مغوللار ، روسیه دن گئدن
 زامان ، اسلولار شیمالدا ن جنوبا دوغرو آخیندیلار و اورادا یاشایان
 غربی تورکلری سیخینتی دا قویدولار و اولار اسکی یوردلارین
 بوشلاییب ، آرازین شیمال و جنوب حصه لرینه دا غیلدیلار . اولاردا ن بیر
 دسته سی قارا دنیزین شیمال حصه لرینه یعنی کریمه و بوگونکی
 تورکیه ده سیغیندیلار . شاه عباس ۱۰۱۵ دن ۱۰۲۷ یه دک ، عثمانلیلارلا ،
 قافقازدا و آذربایجاندا آپاردیغی محاربه لردن سونرا عثمانلی
 سرحدلرینه یاشایان اهلینى ، عثمانلی تورکلری ایله دیل باخیمی
 ندان یاخین اولدوقلارینا گۆره اوز یوردلاریندا ن ، ایرانین جنوب

حصه لرینه دوغرو بوللان دیردی، و او زامان قشقای تورکلری ده فارس ایالتینده یئرلشدیلر. قیسا صورتده بو ائللین تاریخی بئله اولموش دور. مؤلف مقدمه ده یازیر: "تاسفلر اولسون کی ساوادسیزلیق یا آرز ساوادلیق و ائللین باشچیلارین اعتقادسیزلیسی نتیجه سینسده قشقای ائللین وجوده گلمه سی تاریخی و بو ائللین حیاتیندا باش وئره ن حادثه لره قایغی و توجه گؤسترلمه ییب و بو باره ده هئج بیر یازیلی، چاپ اولان و انتشار تاپان بیر سند الده یوخدور." اوندان باشقا ائللین ایچینده اولان یازیجی و شاعیرلرین اؤز آنادیللرینده یازیب یاراتدیغی اثرلر گون اوزو گورمه دیگینه گوره آرادان گئدیب دیر. و فریدون توللی کیمی قدرتلی شاعیر اؤز یاراتدیغی شعرلرینی فارس دیلینده یازیب و یاخود محمدبهن بیگی اؤز تدقیقی اثرینی "عرف و عادت در عشاير فارس" ی ۱۳۲۴- جی ایله فارسجا یازیب وحتا اوندا گئدن نغمه و خلق ماهنیلاری دا فارس دیلینه چئویریلیب و اصلیندن بیرخبر یوخدور. بونونلا بئله بعضی اؤز آنادیللرینده شعر سؤیله یین شاعیرلرین اثرلریندن بیر کیچیک حصه سی اله جاتیب و بو گون اونلارین آدلارینی ائله ایچینده بؤیوک حؤرمه ت و محبت ایله آپا- ربرلار، مآذون، یوسف خسرو بو شاعیرلردن دیر و بو قلم صاحبی همیسن وارلیق مجله سینین ۱۳۶۸- جی ایله ۱- ۷۲ ساییندا "قشقایلر حقیقده بیر نئجه سؤز" عنوانلی مقاله ده بو شاعیرلرین شعرلریندن و قشقای ائللین کئچمیش و بو گونکی حیاتیندان قیسا اولموش اولسا دا دا نیشیب دیر. ۱۳۶۷- جی ایله شهباز شهبازی طرفیندن قشقای شعری یا آثار شعرای قشقای نثر اولوندو. مؤلیف اؤز خطی ایله گؤزه ل بیر طرزده آنادیللرینده شعر یا زان شاعیرلری تانیتدیرمیشدیر. آنجاق ایندی آقای نوزردان شور قشقای بو باره ده نهنگ بیر قدم گؤتوروب و اونون صرف ائتدیگی امک بو خصوصدا هر بیر باخیمدان دقته لایق دیر. "نغمه های ائله قشقای" آدلی همین بو کتابدا مؤلیف اللی دن آرتیق اؤز دوغما آنادیللرینده شعر یا زان شاعیرلری تانیتدیریر و بونلارین هر بیرینی باره سینده قیسا دا اولموش اولسا معلومات وئریب. کتابدا گئده ن قشقای نغمه لری، دئمک اولار، هامیسی مضمون و وزنیمیز اولان هجا وزنینه سؤیله نیلیب دیر و شعرلرین مضمون و موضوعو اکثرًا "عاشقانه، عرفانی- اجتماعی، خلقی حیات و معشیت دن

آلینمیش دیر و بیر جوخوندا ائللین کدر، نیسگیل، حسرت، اومید، آرزو و دینی اعتقاد و ایناملاری تجسم اولونور. تأسفلر اولسون کی، مجله میزده بوتون بو کتابدا آدلاری آپاریلان شاعیرلرین اثرلریندن نمونه گؤسترمک امکانی یوخدور، بونونلا بئله اوخوجولاریمیزین — تورک دیللی ائللین یارادیجیلیغی و فرهنگ ایله تانیشتیک اوچون آشاغیدا بو شعرلردن اؤرنک اولراق بیر نئجه سیننی درج ائدیریک .

نوذر دانشور بو قیمتلی کتابی توپلایان "بیر فکرا ئدین بو قشقائی حالینا" عنوانلی بیر شعرینده اؤز اورهک سؤزلرینی بئله سؤیله بیر:

"... هانی شورونوا ایرجی لرینده؟

هانی نی ونغمه، نی چی لرینده؟

هانی عظر و شبیم غنجه لرینده؟

وئرمیش بولبول هوس گولدن، قشقائی،

" هانی مهربانلیق، هانی حؤرمت لر؟

هانی تعصبی، هانی غیرت لر؟

هانی او کیشیلیک، هانی صفت لر؟

جوخ کیشی لر گئتمیش صفتن قشقائی"

همین بو حؤرمتلی تدقیقاتچی و شاعیر، " داغلار نئج اولدو" شعرینده اؤز کؤورهک حسلرینی وطنین قوجا مان داغلارینا، ائله، اوبایسا اولان محبتینی گؤزه ل بیر شکیلده، طراوتلی بیردیله ایله ترنم ائدیر:

" اگیل بیردم جیخیم باشینا

گؤروم کؤچن، قونان ائل لر نئج اولدو

توتولان، آتیلان خیمه خرگاهلار

سوسن لی، سنبل لی، جؤلر نئج اولدو"

علی اکبر حسنی آدلی بیر باشقا شاعیر " بولداشلار" آدلی شعرینده تورک سؤزو اوشاقلارین دیلیندن دوشوب و تورکلره خور باخیلدیغینا گؤره جوخ آجییر و قلبینده گزیشن حسلرینی گؤزه ل بیرشکیلده بیان ائدیر:

" تورک سؤزو اوشاقلار دیلیندن دوشموش

قوزولارا اخ دیر، اوغلاقلارا کیش،

" اصیل دانیشیقلار آرادان گئتمیش

بو بیخیلیمیش مجلسلری داغ ائدهک"

"... هئچ گورونمز آلاچیقلی جادرلار
شویلاردا چاپیلماز او نسمان آدلار (آت آدی دیر)

طعنه‌لی دانیش تورکنن تاتلار

سینمیش سوموکلره دیز دایاغ ائدهک

" نغمه‌های ایل قشقا ئی " اوخومالی، فایدالانمالی و ساخلامالی بییر
کتاب دیر. بو کتاب قشقا ئی لر اوچون ادبیات اوچاغی سایبلا بییر.
بئله کتابلارین توپلانماسی، تورک دیلیلی شاعیر و یازیچیلارین اثرلر-
بینین آرادان گئتمه‌گی‌نین قاباغینی آلا بییر و بو ایش بو ائللره
و خلقلره بؤیوک و اونودولماز خدمت سایبلا بییر.

- کتابین آدی: هشته‌سه سلام

مؤلیفی: محمد سبحانی

قطع : رقعی

تیراژ: ۳۰۰۰ نسخه

نشر تاریخی: ۱۳۷۲

ناشر: مؤلیف

صحیفه: ۳۲

هشته‌سه سلام کتابی، اؤلمز شاعیریمیز شهریارین " حیدربایب
سلام " منظومه‌سینه نظیره یازیلیب دیر. بو کتابین مؤلیفی "قره‌داغ
و هشته‌سر" حقینده فارس دیلینده ایضاح و ثریب دیر. بو منظومه ۱۰۰
بنددن عبارت دیر و مؤلفین یازدیغینا گؤره، ایران و باکی غزتله-
بندده چاپ اولوب. شاعیر بو کتابی بوتون دونیا ملت لرینه، ایرانلی
لارا، خصوصاً آذربایجانلیلارا و اؤز ائلی قره‌داغلیلارا تقدیم ائدیب
دیر. شاعیر بو منظومه‌نین ۱۳ - جو بندینده بئله سؤیله‌ییر:

" آی هشته‌سر یاغیش سپر گون ساچار

حق یولونو گؤسترمکه یول آچار

گوردون قالیب یولدا فاغیر بیر ناچار

گئت فاغیرین سینیق کؤنلون آل گیلن

خورمت ائیله بوینونا قول سال گیلن "

شاعیر بو منظومه‌ده هشته‌سری مخاطب توتوب اؤز اورهک سؤزلرینسی
شعر دیلی ایله بیان ائدیر. بو، جاوان شاعیر، بو منظومه‌نین ۷۱- جی
بندینده هشته‌سه بئله دئیییر:

"آی هشته سر گؤلبر سویلا دولوبدور
ظالیم اولان محو و نابود اولوبدور
جاوانلارین طولمون کؤکون یولوبدور
شاد یاشاسین جوخ ساغ اولسون جاوانلار
اثل ساغلابان بیر داغ اولسون جاوانلار"

بیز ده بو جاوان شاعیره ساغ اول دشییریگ و آرزوموز بودور اؤز
یازدیغی کیمی اؤز دوغما یوردونون، اثلینین مدنیت خادمی
اولسون. بیز بو یولدا بو جاوان شاعیره ناثلیت لر آرزولایمیریق.

بقیه محمدا مین رسولزاده:

"آذربایجان چاغدا شاد بیاتی" (ادبیات معاصر آذربایجان)، "آذربا -
بیجان مسئلهسی" به زبان آلمانی، "آذربایجان قورتولوشی اوچون
مبارزه" به زبان لهستانی "آذری لهجهسی" در جلد اول دایرةالمعارف
اسلامی ترکیه "آذربایجان جمهوری" به زبان انگلیسی "تشکیل حزب
مساوات و جمهوری دمکراتیک آذربایجان" در داثرةالمعارف بریتانیا
و ...

سرانجام رسولزاده در ششم مارس ۱۹۵۵ در ترکیه دارفانی را وداع
گفت و سالها بعد از آن شام استعمار به پایان رسیده سپیده استقلال
بر جمهوری آذربایجان دمیدن آغازید و نام و تصویر او زیب محافل
شد. روان اش شاد".

منابع:

- ۱- مجله ترکی و فارسی وارلیق ... دکتتر جواد هیئت
- ۲- روزنامه مهد آزادی ... مهندس سیدمسعود پیمان
- ۳- قرهباغ در چشمانداز تاریخ ... عبدالاحد بهراد ..
- ۴- دریجهای نوبه آن سوی ارس ... حمید ملازاده .
- ۵- تبریز و پیرامون ... شفیع جوادی.
- ۶- ارمنستان، آذربایجان، گرجستان از استقلال تا استقرار رژیم
شوری ... سرژ آفانسیان .

رئیس دانشگاه تبریز در نخستین جلسه شورای فرهنگ عمومی آذربایجان شرقی عنوان کرد

چرا در برنامه های رادیو تلویزیونی به آذربایجانیهاتوهین می شود

شناخت و بررسی زبان آذری و موسیقی آذربایجانی، تحذیر از تمسخر و لهجه آذری، تشریح فرهنگ غنی و پر بار فرهنگ آذربایجان و احترام به آداب و رسوم و باورهای فرهنگی در نخستین جلسه شورای فرهنگ عمومی آذربایجان شرقی مورد تاکید قرار گرفت .

بر پایه گزارش خبرنگار مادر این جلسه کار با حضور آقای اشعبری قائم مقام وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، استاندار آذربایجان شرقی، روسای دانشگاهها و جمعی از مسئولین و نمایندگان مردم آذربایجان شرقی در مجلس شورا تشکیل شده بود، مهندس عبدالعلی زاده استاندار آذربایجان شرقی ضمن تشریح وضعیت عمومی فرهنگ استان تاکید بر مقابله با شیخون فرهنگی دشمنان گفت برنامه ریزی مطلوب در ترویج فرهنگ اصیل خود اقدام شایسته ای برای مبارزه با تهاجم فرهنگی است. وی خواستار شناسایی و رفع نقاط ضعف فرهنگ استان شد.

سپس قائم مقام وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی با اشاره به اهداف تشکیل شورای فرهنگ استانها گفت در این شورا علاوه بر بررسی نارسا- ثیهای فرهنگی هر استان راههای برخورد با مشکلات فرهنگی و نقش و سهم نهادها در مقابله با تهاجم فرهنگی مورد بحث و بررسی قرار خواهد گرفت. این گزارش حاکیست در ادامه این جلسه دکتر پور فیض رئیس دانشگاه تبریز با انتقاد از عملکرد واحدهای فرهنگی گفت: کار فرهنگی یک کار تفریحی و تفریحی نیست و ظرافت خاص لازم دارد و اگر فاقد چنین توانی هستیم نباید به کار فرهنگی دست بزنیم.

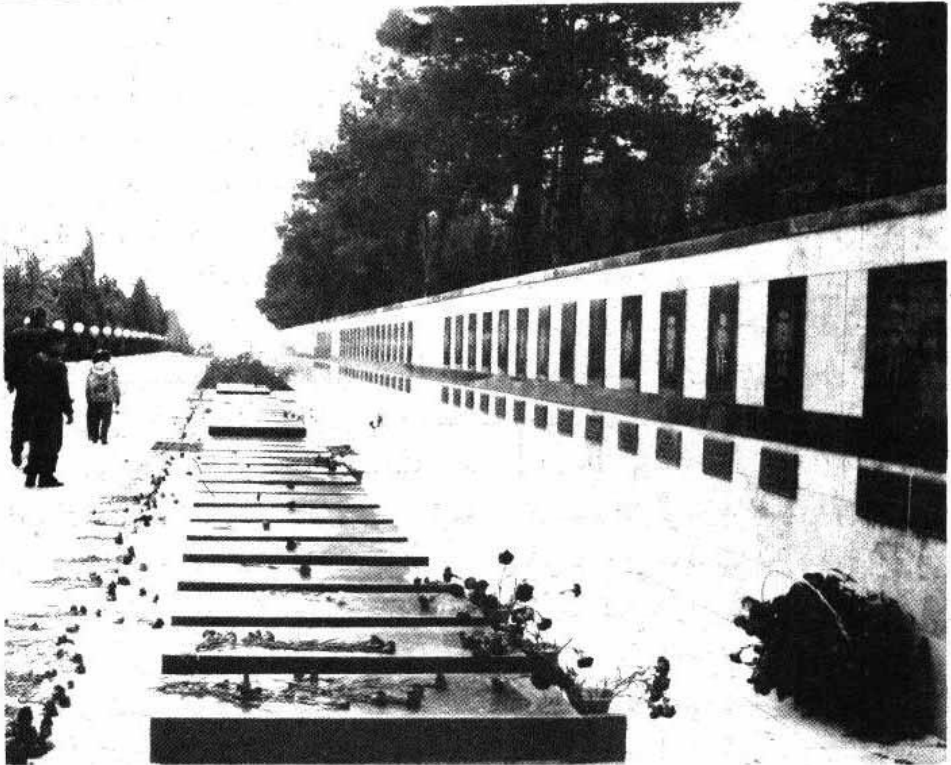
وی افزود: وقتی که آذربایجان از سوی مقام معظم رهبری "سر" کشور توصیف می شود، چرا باید در برنامه های رادیو و تلویزیونی نقش افراد قاچاقچی، آدمهای کثیف و سیگار فروش در لباس آذری ارائه

بقیه در صفحه ۱۲۵

○ آذربایجان سفیرلیگینده قانلی پانواری خاطیرلاما مراسیمی

دؤرد ایل بوندان اؤنجه آذربایجانین باشکندی باکیدا جوخ بؤیوک بیر فاجعه اؤز وئردی. ۷۰۰ ایللیک روس و کمونیست اسارت و استعمار-ینا سون قویوب، اؤز ملی آزادلیغینی یئنی دن قازانماق ایسته-ین بیر خلق بؤتون انسانلارین هله بیرلشمیش ملتلرتشکیلاتی و بشر حقوقونو مدافعه ائده نلرین گؤزلی اؤنونده گۆلله له نیب قانا بویاندی و بؤ جنایت بعضی غرب اؤلکه لری اؤ جومله دن آمریکا طرفیندن تحسین- ائدیلدی؛ بؤ فلاکت ائله بیر زماندا اؤز وئردی کی اؤزونو دموکر- ات بیر آدام گؤسترن میخائیل قوربا چوف مسلمان و خریستیان جمهوری لر آراسیندا ایکی جهتلی بیر سیاست آپارما قدایدی. لیتوانی-نین همین ایسته گینی یئرینه یئتیرمک اؤچون شخما" اؤرایا گئدیب سیاسی رهبرلر و حتی خلق کوتله سی ایله گؤروشن قوربا چوف مظلوم آذربایجان خلقی نین طبیعی آرزو و ایستکلرینی نطفه ده بؤغماق اؤچون قتل عام شیوه سینی مصلحت گؤروب و ان قبا قجیل سیلاحلارلا گونا هسبز باکسی خلقینی اؤز قانینا غلطان ائتدی و قانلی تاریخیمیزین صحیفه لرینی بیرداها آرتیردی. آنجاق بؤتون بۇنلارا باخما یاراق آذربایجان خلقی بؤ غدار و ظالیم طبیعتلی جنایتکارلارا باش اگمهدی و نهایت شهیدلرینین قانی باها سینا آزادلیق و استقلالیتینی الده ائتدی و اؤز ایگیدلیک و قهرمانلیغینی بیر داها دونیا یا گؤستردی. آنجاق بللی اولان سببلره گؤره آذربایجانین آزادلیق و مستقللیگینی گؤزلی گؤتۆرمه یین قولدورلار بؤ دردلی و فلاکتلی خلقی یئنسه ده راحت و آزاد بۇراخماق ایسته مه دیلر. مسلمانلیق و تۆرکلوک گونا هینی داشییان بؤ خلق محدامین رسولزاده دئمیشکن" شرقی- ابدی دوشمنی اولان روسیه " نین مستقیم و غیر مستقیم باسقی-ن و قیرغینلارینا یئنسه ده معروض قالدی و بیرتیجی ارمنی داشنا کلارینین ایله یارانمیش جوخ فجع جنایتلری ده تحمل ائتدی. بؤ وحشی ارمنی داشنا کلاری اربابلاری نین امریله آذربایجان تۇرپا قلارینین داغلینده دهشتلی حادثه لر یاراتدیلار. اؤ جومله دن روسیه نین ۳۶۶- جی آلائی (هنگ) نین اشتراکیله خوجالی فاجعه سینی یارادیب و ۱۰۰۰ - نه قده ر مظلوم

سیلاحسیز و گونا هسیز انسانین شهید اولماسینا سبب اولدولار و بو جنایتلر هله ده شدتله داوام ائدیر. یانوار حادثه سیندن دؤود ایل کئچسه ده اونون آجی خاطیره سی هله ده اؤره کلرده دیری دیر وهنج شیهه سیز همیشه دیری قالاجاقدیر. بو ایل یانوارین ۲۰- سینده مسلمان آذربایجان استقلال طلبلرینین شهادتینین ۴- نجو ایل دؤنومو

قارا یانوار شهیدلرینین مزاری - شهیدلر خیابانی - باکی

مناسبتیله تهراندا آذربایجان سفیرلیگینده کیچیک آنجاق چوخ صمیمی بیر حُزن مراسیمی کئچیریلدی. بو مراسم اوچ نفرلیک بیر کومیساینین تشبثو ایله یارانمیش و کومیساینین صدری دوکتور صمد بیگ بایرام زاده (سفیرلیگین ۲- نجی کاتبی) اونون یاخین امکدانی شلاری صدرالدین بیگ اسماعیلوف (کا مئندانن) و توفیق نبی اوف آذربایجان هاوا بوللاری (آزال) نین نماینده سی بو مراسیمی

اداره ائدیردیلر، سفیرلیگین اوستونده آذربایجانین اوچ رنگلی بایراغی بیر قدر آشاغی ائندیریلیمیش و اونا قارا بیر پارچما هوزولموشدو. قرآن کریمین شهیدلر باره ده کی آیه لری لئننه آیینیب و چوخ گوزهل سله تلاوت اولونوردو. سفیرلیگین اؤنونده آغ پارچما اوزه رینده ایری حرفلرله آشاغیداکی آیه یازیلیمیشدی:

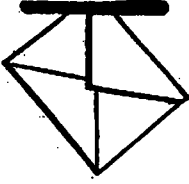
" وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ "

و اؤنون کناریندا وطن حقینده ان گوزهل تعریفی احتوا ائدن:

" بایراقلاری بایراق یا پان اوستونده کی قاندير
تورپاق ، اگر اؤغروندا اولن وارسا وطن دیر "

شعری یازیلیمیشدی. همین شعرین کناریندا ایسه ۲۰ یانوار حادثه لری-
بینین و بو گونده شهید و یارالی اولان مسلمان وطنداشلارین شکیللری
نمایشه قویولموشدو کی اونلاری گوردوکده هر بیر انسانین اوره کی
کؤوره لیب ، یانیردی. بو شکیللر او قدر تأثیرلی ایدی کی چوخلاری
کؤز یاشلارینی ساخلابا بیلمه ییب ، ایچین - ایچین آغلابیردی-سار .
سفیرلیکده خوجالی و کلبه جر فاجعه لرینین فیلمی ده نمایشه قویولمو-
شدو. بو فیلم ارمنی و روس اوردولارینین بیرگه هجوملارینی و آذربا-
یجانین بیر مدافعه چی کیمی اولماسینی گؤستریردی. بو مراسیمده اسکی
ملی و اسلامی دبلریمیز اوزره باش ساغلیغینا گلنلره چای و خورما
احسان و ثریلیردی. دشمک لازیمدیرکی بو مراسیم قاباقدان اعلان
اولونما ماسینا باخما یاراق خلق طرفیندن خصوصا " طلبه لر، ضیالیلار و
گنجلر طرفیندن چوخ گوزهل شکیلده قارشیلانندی و طلبه لریمیز
کتیردیکلری گوللر ایله شهیدلرین شکیللرینی بزه ییب ، اؤن-سارلار
رحمت اوخویوب و بو جنایتلرین باعثرلرینی لعنت له ندریدیلر . بو
مراسیمین ضمنینده بیرسیرا کتاب ، ادبیات کتابلاری، قارا باغ محاربه
سی، خوجالی و کلبه جر فاجعه سی و ... باره ده مختلف کتابلار، ایسته-
بینلره و ثریلیدی. بیز ده اؤز نؤبه میزده بو مراسیمی تشکیل و ثرن
عزیز قارداشلاریمیزدان تشکر ائده رک اونلارا و بوتون آذربایجان
مسلمان خلقینه باش ساغلیغی و ثریب همیشه باشی اوجا ، یئنیلمز و
قدرتلی اولمالارینی آرزو ائدیریک .

○ بیزه گلن مکتوبلار

حۆرمتملی اؤخوجولاردان گلن مکتوب :

مشکین شهردن حۆرمتملی اؤخوجو قارداشیمیز نصرالله کیشی زاده اؤز محبتلی مکتوبوندا اؤن بئش اینجی فجر بایرامینی هامی وطنداشلار- میمیزا تبریک ائندن سونرا ایکی شعر ده گؤنده ریب . هر شعریندن بیر بیتینی گتیریریک :

غیرتملی ایگید اؤز ائلینی بوردونو ساتماز
غیرتملی قیزیل قوش . بیواسین ، اؤز ائوین آتماز

و یا بۇ مطلع :

ایچمیشم گؤل لیلریندن ساغر صهبانی من

سئومه دیم سندن سورا بیر واژه زیبانی من

- شهر ری دن شریعت ظلمه سی قارداشیمیز محمدی مغانی بیزه مکتوب گؤنده ریب ، قارداشیمیزدان خواهیش ائدیریک بیزی اؤنوتما سینلار و بیئنه مکتوب و یاغشی شعرلر بیزه گؤنده رسینلر .

- اورمیه دن عزیز اؤخوجو قارداشیمیز یاشار ارومچی اؤز محبتلی مکتوبلاریندا بیزدن آذربایجان سؤزونون کؤکونون نه اولدوغونو سوروشوبلار . جاواب بؤدور : قارداش سیز وارلیغین سون ۳- ۹۰ ساییلی یعنی ۷۲- جی ایلین پاییز ساییسیندا دوقتور جواد هیئتین یازد- یغی " آذربایجانین آدی و سرحدلری " باشلیقلى مقاله نی لطفاً اؤخویون ایسته دیگینیز جاواب اوردا یازیلیب دیر .

- غربی آذربایجانین سلماس شهریندن شاعیر قارداشیمیز محمدآقا اکبرزاده بیزه گؤندریمی مکتوبوندا اؤغوز ائلینین بؤیوک حکمت بیلن عالیمی قورقود ده دهنین اولمز بؤیلریندن دیرسه خان و اؤغلو بؤغاچ بؤیوندان استفاده ائدیپ بؤ بؤیون یاغشی بیر حصه سینى نظمه چکیب بیزه ده گؤنده ریبدیر . شعر بؤلومونده باخیلار مناسب گؤرولسه چاپ اولار . لطفاً بیزه بیئنه مکتوب و اشرلرینیزدن گؤنده رین . بیز ده

حورمتلی اوخوجولاردان خواهیش اولونور بازدیقلاری اثر، تثر ویا شعری چاپا بیئتیرمه گینه تلمسه سینلر، یعنی هر یازدیقلارین بیلن و ایشنه وارد شخصلره اوخوسونلار عیب لری رفع اولسون، سوترا نشریه ده چاپ اوچون گونده رسینلر .

- نقهده شهریندن محمد آغا مرادی اوز مکتوبوندا بیر شعر ده گوند-
رمیشدی .
شعر قؤلونا وئریلیدی، باخیلسین مناسب اولسا
چاپ اولسون.

- اورومیهدن عزیز اوخوجوموز ابوالفتح شیخی اوز محبتلی مکتوبیلا
بیر شعرده بیزه گونده ریب لر، همان شعرین ایکی بندین بیرلیکسده
اوخویاق :

گلین وطن سئوئن ائل شاعیرلری،
یاناق احوالینا دین قارداشلارین،
جنگه گئتمه سگده یازیمیز ایله
یئتک ایمدادینا بیز سیرداشلارین .
چکیلسین جن - دومان آذر ائلیندهن
یوردومدا اوخونسون ظفر نغمه سی
گلین قارا باغدان بولبوللر سی
ابوالفتح اولماسین غم لر خسته سی...

قارداشیمیز ابوالفتح دن تشکر ائدیپ یئنه اثر و مکتوبلارینسی
گوزله بیریک .

- تهراندان استعدادلی شاعیره سولماز خانیم فهیمی لطف ائدیپ
بیزه بیر مکتوب و ایکی شعر گونده ریب لر بو مکتوبدان اونجه ده بیر
شعر ساوالان توسطیله گوندرمیشلر ائله بو ساییمیزدا او شعرلری چاپ
اولوب و ایکینجی شعر ده وئرمیشیک شعر بؤلومونه مناسب اولسا
چاپ اولاجاق .

- خوی شهریندن حورمتلی اوخوجوموز علیرضا ذیحق (آغ جاییلی) بیزه
بیر مکتوب و وسوسه آدلی بیر حکایه گونده رمیشدی لر، وئریلیدی. حکایه
بؤلومونه باخیلسین مناسب گورولسه چاپ اولان، بیز قارداشیمیز
ذیحق دن چوخ تشکر ائدیپ بیزه یئنه مکتوب و اثرلریندن گوندهر-

سەر مەننن اولاریق بیری ده قارداشیمیز غلیمیرضا حکایه لرین آجیق آیدین و نتیجه لی یازسینلار مثلاً " ائله گۆنده ردیکلری حکایه ده با- شینی توولایان قارا چارشاہلی آروادین کیم اولدوغو بللی دگیسل بیزیم داستانلاردا هر قسمت بللی و سونودا داها آیدین اولمالیدیر. ساغ اولاسیز .

خوش سولو، خوش ها والی سرعین دن عزیز اوخوجو شاعیر قارداشیمیز اسداللهی بیزه مکتوب گۆنده ریبلر آراسیندا بیری گۆزهل شعری ده وار ایدی . همان شعرین ۲ بندین بیرلیکده اوخویاق :

آنا دیلین ساتما یادا
 وارلیغینی وثرمه بادا
 انسان باشا بو دونیادا
 اۆز دیلینله سن اول تانیش
 منیم گولوم ، تورکی دانیش
 قویما دیلین یاددان چیخا
 ائویمیزی قنیم بیخا
 سال دهده قورقودو یادا
 اۆز- اۆزوندن کوسمه ، باریش
 منیم گولوم تورکی دانیش .

سن فضولی نشانی سان
 کور اوغلونون عنوانی سان
 اوپما ، آلدانما صیادا
 وارلیغینا هر آن جالیش
 منیم گولوم تورکی دانیش

البتہ دیلیمیزده "یان" ، " یاخیل" ، وار آما " یانیش" یوخدور
 و " آن" ، " آنی" ، " آنماق" وار آما " آنیش" یوخدور. بیری ده
 بیز دفعه لرله خۆرمتلی هوسکار اوخوجولاریمیزا یازمیشیق استعدادلی
 و یارادیجی بیری شاعیر و صنعتکار او قدهر ده عاجیز دگیل کسی
 اۆزوته بیری آد سئجه بیلمه یه ، بیرهنرمنده ، بیراستعدادلی آدام اۆزونه
 بیری کلمه یاراشیقلی، گۆزهل آد و تخلص تا پمقادان عاجیز اولوب
 اۆزگهنین آد وتخلصونو گۆتورسه اوندا بو آدام نئجه و نه حالدا

اولدوغونو یازمیریق قویوروق اؤزو اؤز ایشی حقینده بیــــر آز
دوشونسون اگر استعداد ما حییبی اولسا ایشین نئجه یاراماز اولدو-
غونو آنلار .

دوقتور جواد و اها بزاده دن:

حافظ - بین غزلینین تورکجه منظوم ترجمهسی:

جام جم

کونلوموز جام جم ایلردی تمنا ائله ییب
جام جم دیر اؤزو یاددان نه تقاضا ائله ییب
بیرجه اینجی کی سیغیشماز صدف امکانه
نییه ساحل ده ایتن دن او تمنا ائله ییب
گشتدیم اؤز مشکلؤمو پیر مفاندان سؤروشام
اؤ کی دؤز فنیکرتیلن حلّ مُعَمّا ائله ییب
گوردوم اوشا دلیغیلا الهه دؤتوب می جامین
اونی جام آیته سی محو تماشا ائله ییب
دئدیم اول جامی ها جان حق سنه اعطا ائله دی
دئدی اول گون کی بؤ گوی گونبیدی برپا ائله ییب
دئدیم اول یار کی اوندان شرفه دار چاتیب
نه دی جورمی؟ دئدی اسرار هویدا ائله ییب
عقل عشقین قابا غیندا چوخ ائدیب شعبده لر
سامری تکید بیضانی او حاشا ائله ییب
کینه روح القدسون فیضی اگر اشته مدد
ائدریک بیزده او معجز کی مسیحا ائله ییب
مُدعی عاشقه ، معشوق یاخین همدمیدی
گورمه ییب عاشق ، اوزاقلاردا خدایا ائله ییب
نه دی حافظ دئدیم اول سلسله مو قصدی ؟ دئدی:
" منشی " دیوانه کؤنول دن گله گویا ائله ییب .

به نقل از هفته نامه بعثت

تاریخ : ۱۰/۹ / ۱۳۷۲

○ «آلیک» و «آراکس» از جان ملت ایران چه می خواهند؟

دیرگامیست نشریه‌ای در تهران منتشر می‌شود که نام "آراکس" را بر خود نهاده و از همان روزهای نخست که تجاوزات وحشیانه ارتش ارمنستان به وقوع پیوسته، بعنوان ارگان غیررسمی جمهوری ارمنستان با دهن کجی به احساسات صحت‌مليون مسلمان ایرانی، اخبار و گزارشاتی را منتشر می‌کند که با منشور وحدت ملی ایرانیان منافات دارد. هنوز فراموش نکرده‌ایم هنگامی که عنایت‌الله رضا در آتن سخنرانی می‌کند، "آراکس" متن کامل این سخنرانی را منتشر می‌کند. عنایت‌الله رضا صحبت از ارمنستان بزرگ ۱۱ و ساکنان فراموش‌شدنی آن می‌کند و یکی از شماره‌های تابستان ۱۳۷۲ نشریه مذکور با تب و تاب، آنرا به اطلاع خوانندگانش می‌رساند. از سوی دیگر نشریه دیگری به نام "آلیک" رسماً از مواضع حزب جنایت‌پیشه دانشناکسیون حمایت می‌کند و از راه

فت‌اسلامی امت شهیدپرور ایران سوء استفاده می‌کند. در شرایطی که ملل مسلمان در اقصی نقاط جهان در زیر چکمه‌های متجاوزین بین‌المللی صهیونیسم، صرب و داشناک بخود می‌پیچند و در شرایطی که دشمن شمشیر خود را به دشمنان داخلی نظیر عرفات خاشن هدیه می‌کند، و در روزهای خونباری که مردم سارایوو هر روز شاهد پیمان شکنی اهل کتابند، عده‌ای در ام‌القرای انقلاب اسلامی به خیال باطل خویش چنین می‌پندارند که می‌توانند هر چه می‌خواهند بیابند.

اخیراً با هوشیاری جمعی از برادران دانشجوی آذری، پرده از توطئه فرهنگی دیگری برداشته شد که ما هرگز آنرا به حساب هموطنان ارمنی خود نمی‌گذاریم اما از جامعه "ارمنه" داخل کشور بخصوص شورای خلیفه‌گری انتظار داریم با محکومیت این اقدام دوستان استکبار جهانی، براثت خود را از ماهنامه "آراکس" و نشریه "آلیک" اعلام

نمایند.

سوال ما اینست که این خطوط فکری نفاق افکن در نشریه‌های مذکور به دنبال چه هستند و از جان ملت ایران چه می‌خواهند؟ مگر ملت مسلمان ایران در کشور خود حق ندارد از "ترپتروسیان" جانی متنفر باشد؟ همان جلاد خونخواری که فرمان قتل و غارت سرزمین‌های اسلامی و تجاوز به نوامیس مسلمان آذری را صادر کرده است و عجیباً از جسارت مسئولین ماهنامه آراکس که تصویر رنگی پرزیدنت پترو - سیان را در کنار عکس رهبران جمهوری اسلامی به چاپ رسانده است، و بگذار بشنوند هشدار ملت مسلمان ایران را که سردبیر ماهنامه "آراکس" را مورد خطاب قرار می‌دهد.

لطف حق با تو مداراها کند
چونکه از حد بگذرد رسوا کند

■ سیدابراهیم شاندیزی - معلم

نشجه قان اولماسین سینیق گویلوم
سنی چوخ شیز آبیردی بیزدن اولوم

ء اسفند تلخ‌ترین روز زندگیمان
می‌باشد. درگرا میداشت پنجمین سال
درگذشت پیر فرهنگ آذربایجان، ادیب
وارسته استاد تیمور پیرهاشمی آن
همسر و پدر مهربان درکنار مزارش
به سوگ می‌نشینیم و تربت پاکش را مانند همیشه گل باوان

می‌کنیم.

خانواده پیرهاشمی

حمیده خودان :

۱																				
۲																				
۳																				
۴																				
۵																				
۶																				
۷																				
۸																				
۹																				
۱۰																				
۱۱																				
۱۲																				
۱۳																				
۱۴																				
۱۵																				

عمودی:

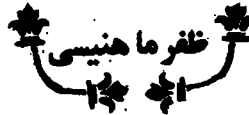
- ۱- سویود آغاجی - گۆزه ل ۲- سنی
- میندیرمه، اؤکوزو قووار، بوغدانسی
- دؤیر- تیریزده قیتمیر، اردبیلده
- کامران خان، سارا بندا قییمسیز -
- اکینه سو وئرمک اوچون بویوروق
- ۳- "دهلیز" ده دئمک اولار- قاچانی
- قاچماقدان، اوچانی اوچماقدان قویان
- سۆزه قوشولان علامت - کیهانی گۆزه ل
- دیر ۴- چاغدا شداکی چاغ- داغلاردا
- گزن جانسیز- بیرتیجی ۵- دبلرو
- مراسلر- فلانکس ده دئمک اولار بونا
- گویلر قیزی ۶- مهربانلیق - اؤزگه
- باشینا بورک قویما- او یانیندان
- بو یانینا کۆرپو چکسه دیدلر مصرده
- آخیردی ایندی ۷- او باشادا دئییلر

افقی:

- ۱- بو قیلینج و قلم اوستاسینا
- اردبیل اوغلودا دئییلیب
- ۲- اونو بیر بیئرده- ا و د
- توتوب یانما " دا دئمک اولار،
- "عادت ائله مه" ده ۳- قونیه
- ده قویلانلیب ۶- گؤزو
- گؤتورمز- سا قالی اولسایدی
- یئمه لی بیر بیئگی اولاردی -
- گویلو اولما سایدی بییر
- سۆز دئیهردی ۷- " بلسی "
- اؤزگه دیلینده- دیلیمیزده
- منسوبیت علامتی - ایشیلتی
- ۸- زیرنگ قوشا ورا سیندان
- تورا دوشر- آتانیب باباسی-
- گون شاخندا سودان قالخار،
- ۹- اؤلوشگه مک ۱۰- "ما" دان
- سورا گلسه ده خزرین گون
- چیخانیندا "نهر"، گون
- باتانیندا "قفقاز" دان
- قابق گلمه لی دیر- قیز
- آدی ۱۱- اؤزو سوروشه ییب
- ۱۲- گوج - عرب اؤلکه لریندن
- ۱۳- ایلک اوچ رقمی- قات
- ۱۴- ایشه جدی یا ناشا صندا-
- سسون ۱۵- اریمه ک آما
- اؤزو- اؤزونه یوخ، او بییری
- یانان گلشن، اطریشیین
- بایتختینه یئتیشرسن .

بو باشادا - گامىتىن اشركه گى - اونا دا دىرناق دىيىرىك - غا غىلسىز
 اولما يانلار - درويشدا اشىت - دىزلر - او بىرى باشدا ن كۆكونون
 يارىسى ۹ - جىسارتلى ۱۰ - گىچە چولونونكى مشهوردو - مقاومت معناسى -
 ندا ، دورماق طرزى ۱۱ - بوشلوق - توغون دوشمنى - عرب گىچەسى -
 آزلىغى بوغازىن قاباغىندا شىش گىتىرن عنصر ۱۲ - مازى (شمار) -
 يازىلما سا كۆلگەدە اولار - اهمىتلى ۱۳ - لاپ شدتلى - كىند سا واشىندا
 الدە گۆرمە يەسن - آوارا ۱۴ - سونو اولما يان عرب آندى ، اوباشدا ن
 كۆللىر گۆزەلى - چابرىن دوغولدوغو شەر ۱۵ - اۇد پوسكورن داغ - بو
 گوجون وزارتخانىسى دا وار .

۱. ۲. حسرت ماراغا

آيدىنلاشىپ گۆزلىرىمىز ،	قان قىلىنجا پىروز اولوب ،
كۆلوشلەنىپ اولزىمىز ،	ظولمون كۆكون الحق يولوب ،
جان بىر اولوب سۆزلىمىز ،	استعمارىن رنگى سولوب ،
اىل سئوھلى بھمن آيى ،	اىل سئوھلى بھمن آيى ،
دىل سئوھلى بھمن آيى ،	دىل سئوھلى بھمن آيى ،
آچىلدىلار باغلى دىللىر ،	آچىپ وطن لالە - سونبول ،
چاتىپ حاققا بىزىم اللر ،	اوخور نغمە شىدا بولبول ،
بىرلەشىپلر شانلى اىللىر ،	چىچكلەنىپ داغلارلا چۆل ،
اىل سئوھلى بھمن آيى ،	اىل سئوھلى بھمن آيى ،
دىل سئوھلى بھمن آيى ،	دىل سئوھلى بھمن آيى ،
شاھ حۆكۆمۆنو پوزوب اتام ،	(فجر) اولوبدور بايرام بىزە ،
وئرىپ خالقا كۆزەل پىيام ،	قدرت وئرىپ بىزىم دىزە ،
حاكىم اولسون گرەك اسلام ،	ماھنى قوشوب (حسرت) سىزە ،
اىل سئوھلى بھمن آيى ،	اىل سئوھلى بھمن آيى ،
دىل سئوھلى بھمن آيى ،	دىل سئوھلى بھمن آيى .

گىچىن ايل قارا باغدا سا واشىن قىزقىن واختىندا
آذربايجانلى ياراليلارا (قارا باغ ياراليلارينا
كۆمك جمعيتى) نىن توپلادىغى ياردىمى آپاران آقاي
سا والان ، او سىزادا باكىدا شهربار كنگره سىنه
دعوتلى اولان آقاي : دوقتور هنىت ، دوقتور فولادى ،
دوقتور جهانشاھ حاجعليلو ايله بىرگه قارا باغ
ياراليلارنى عيادت اىتمك اوچون پوليس خسته خا -
ناسىنا گىتمىشدىلر . او گۆن خسته خانىدا
ياراليلارلا بىر گۆروش مراسىمى گىچىرىلدى . بۇ
مراسىمده دوقتور بهروز صفرعليف ، آقاي حمىد
جعفرزاده ده اشتراك اىتمىشدىلر .
مراسىمده آقاي سا والان شعر اوخويانىدا
ھامىنىن اوڭرى كۆوره لىب گۆز ياشلارينا
سا خالاي بىلمىدىلر ، ورا داكى كار مندلردن خانىم
گلنگار رحىملى بۇ منظرەدن تاشلەنىپ ارتجالا
آشاغىداكى شعرى سۆيلىدى :

آغلاما قارداش آغلاما

بىرلىكده دىر غزىتمىز
آغلاما قارداش آغلاما
دوشمن بۇلدى او بىكى پارا
ساغىم بارا ، سۆلوم بارا
كۆلر بىر گۆن بختىم قارا
آغلاما قارداش آغلاما

وطن دردى بىر داغ اولوب
آغلاما قارداش ، آغلاما
او يانار بىر چىراغ اولوب
آغلاما قارداش آغلاما
بىرلىكده دىر قووه تىمىز
بىرلىكده دىر قور تىمىز

ساوالانیم شاه ووقاریم
 تبریز، باکی دولت واریم
 بیرگه گولر نو باهاریم
 آغلاما قارداش آغلاما
 قوربانام بیله قارداشا
 گوزلرینده آخان پاشا
 تبریز، باکی دورار قوشا
 آغلاما قارداش، آغلاما
 یاغیلاری چکک دارا
 غم آراشما بو دیارا
 مژده گتیر گولنیگارا
 آغلاما قارداش، آغلاما

نامه دانشجویان اردبیلی به صداوسیما.

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بمنظور ارج نهادن به فرهنگهای اصیل و بومی مناطق و احوال
 ارزشهای سنتی ما دانشجویان آذری خواستار تغییراتی در نحوه پخش
 برنامه های صدا و سیمای مرکز اردبیل میباشیم.
 در برنامه های صدا و سیمای مرکز اردبیل با توجه به اینکه زبان
 عامه مردم ترکی آذری میباشد، میبایست از زبان ترکی آذری استفاده
 گردد. اما متأسفانه تلفیقی نادرست از زبان فارسی - ترکی آذری
 ارائه میگردد که اهالت زبان ترکی را خدشه دار میکند و تا حدی
 گنگ و نامفهوم میباشد که عامه مردم قادر به فهم و درک کل برنامه
 نمیشوند، برای مثال پخش اخبار محلی استان و بعضی از برنامه ها و
 مصاحبه ها به زبان فارسی انجام میشود، که قبلاً به زبان ترکی آذری
 ارائه میشد.

در اعتراض به این نحوه پخش برنامه مسئولین صدا و سیمای اردبیل
 خود را بی تقصیر دانسته و نحوه پخش به این صورت را ناشی از برنامه -
 گزاری های مرکز میدانند. اینجا جای سؤال دارد که چنین برنامه -
 ریزیها در راستای کدامین سیاست است؟

حال ما دانشجویان آذری از مسئولین صداوسیما جمهوری اسلامی
 ایران تقاضا داریم که در برنامه ریزیهای خود تجدیدنظر به عمل
 آورده و سعی در حفظ ارزشهای فرهنگی و بومی این خطه از سرزمین
 اسلامیمان در مقابله با تهاجم فرهنگی غرب نمایند.

دانشجویان آذربایجان - اردبیل

○ ائل دن دانیش

ای کمان ابرو نگاریم شانەدن تئل دن دانیش
زولغوی افشان ائدیپ باد صبا بیئل دن دانیش
قاشلارین محرابی گرچه سجده گاهیمدیر منیم
آت منیم افسانه می دؤندهر سؤزو ائل دن دانیش
اصلینی سال خاطره قویما چیخا یادان کرم
بیر اوْجا بویلو سارادان کورپودن سئل دن دانیش
سویله ظاهر زهره دن سال یادا عذرا وامقی
گؤل کیمین قرمیز یاناقدان اینجه بیر پئل دن دانیش
بیستوندان تیشه دن شیرین دانیش فرهاد اوْچون
لیللی دن ،مجنونیندن دیوانه دان چؤلدن دانیش
صحبتی چک گؤلشنه گؤلزاره ، گؤلزاردان باغا
سویله بۆلبول دن دئی سۆنبول دن قاییت گؤلدن دانیش
شرح وئر عاشق لرین بیر-بیر گۆزه ل افسانه سین
شمع دن پروانه دن رندانه محفل دن دانیش
قلبلری سیلدیر جلاه وئر قوی جمالین پارلا سین
شهدن ،بالدان ،شکر لبدن ،شیرین دیل دن دانیش
آیریلیقدان ،کینه دن ،نفرت دن آرتیق سۆز دئمه
گل محبت دن ،صفادن ،عشق دن ،گۆلدن دانیش
یوسفی بازاره چک یعقوبون احوالین سؤرؤش
دؤن زلیخادان عزیز مصردن نیل دن دانیش .

بالاش آذرا و غلونون "سمرقنددە بىر قىز"
آدلى شەرىنە دوستجاسىنا ال آپارما

سمرقنددە بىر قىز گۆردوم دوداقلارى گول يارپاغى
قارا گۆزلو، غنىر ساغلى، آلمانا كىمى آل ياناغى
دەدەيم: پرى، حافظ سنى گۆرسىدى بو گۆزەللىككە
"اگر آن تىزگ، شىرازی بدست آرد دل ما را"
"بخال هندویش بخشم سمرقند و بخارا را"
سۆزلىرىنى سويلەمزدى.

سمرقندى، بخارانى بىرخال ايله دگىشمزدى ...
"گۆزەل قىزىن محبتلە گولدو گۆزلىرى"
دەدى: سئون بو سۆزلىرون كاش دوز اولتىدى
"عصرىمىزدە شاعىرلىرىن يوزوندن بىرى،"
"محبتدن سخاوتدە حافظ اولتىدى."

۱۷- جى عصر پەشەكار فىلسوفىنىن قالانى:

اوردنىنە باشچىلىق ائدن و غۇمرونون آخرىنە قەدەر صوفى روحلىقى
شەخلىرىن ايدەيا رەبىرلىكى حقوقونا مالىك شىخ حاجى خاموشانىسى
شاگردلىرىندىن بىرى شىخ حسين خوارزمىدىر. ھند منبەلىرىنىن وئردىگى
معلوماتدا شىخ حسين خوارزمىنىن روحانى مەبىسى شىخ حاجى محمد
مخدوم اعظم (۹۳۷- جى ھجرى قمرى = ۱۵۳۱- ۱۵۳۰ م) ايلېندە وفات
اىتمىشىدىر) اولموشدور. حسين خوارزمى بىر معلوماتا گۆرە ۹۵۶- جى
ھ.ق (۱۵۴۹ م) و باشقا معلوماتا گۆرە ۹۵۸- جى ھ.ق (۱۵۵۱ م) ايلېندە
سوربەدە وفات اىتمىشىدىر. (باخ: خزىنە الافصاء، جلد ۲ ص ۳۳۱). "تارىخ
راقمىنىن وئردىگى معلوماتا گۆرە ايكىنچى شىخ حسين خوارزمىسى
"كېروپە" اوردنى صوفىلىرىن زومرەسىندە اولموشدور.

○ مهمان

به کنج دل غم جانان نشسته است
سرای دل دمی بی‌میهمان نیست
غم هجران و درد عشق و اندوه
گلستان شد تنم، از تیر مژگان
ز شبنم چشم گلها گشته گریان
به رخسارش عرق بنشسته، گویی
به بحر عشق او دز کشتی دل
به گرد چشم مستش خیل مژگان
به بیغمای دل و تاراج ایمان
بیا فرمان بده تا جان فشانند
تور کچه ترجمه‌سی:

○ قوناق

بی‌شنه کژنلون بوجا غیندا غم جانان اوتور و بدور
غم دئمه او کی وئره عاشیقه مین جان اوتور و بدور
خسته قلبیم غم عشقینده پرستار سیز اولماز
نالہ تا قویدو باشین یاسدیغا افغان اوتور و بدور
آیریلیق غصه‌سی، غم بایقوشو، هجران اودو، حرمان
سفره‌سینده اوره‌گین گؤر نئجه مهمان اوتور و بدور
گول آچان گولشنه بنزهر بدنیم عشق یولوندا
بس کی تیر مژه‌دهن بیکره بیکان اوتور و بدور
گوللرین قطره‌ی شبنم دن اولوب گؤز لری گریان
هر گولستاندا کی او نوگول خندان اوتور و بدور
ترله‌یه‌ر گول اوزو، باخسان اوزونه شرم و حیادان

سانکی گول یارباغینین اوستونه باران اوتوروبدور
عشق دریاسینین اوستونده گزه ن جان گمی سینده
ناخدانین یثرینه قورخولو توفان اوتوزوبدور
کثفلی شهلا گوزو کیپرک لرینی گور نه دوزوبدور
سانکی حاجلر آرا سؤیمه لی سلطان اوتوروبدور
یولدان آزدیرما غا آدم لری، عشقین دیاریندا
باخیرام هر کوچده بیر سورو شیطان اوتوروبدور
هر نه فرمان وثره سن جانینی قوربان ائده جکدیر
بیل کی (حامد) یئنه ده گوش به فرمان اوتوروبدور .

بقیه اعتراض رئیس دانشگاه :

شود. رئیس دانشگاه تبریز اضافه کرد در برنامه رادیویی "صبح
جمعه با شما" یک کثافاتی بر سرما آذربایجانیه می‌ریزند که انسان
از خودش هم شک می‌کند که آیا ما واقعا" اینطوری هستیم؟
دکتر پووفیض گفت: بسیاری از زبانهای بیگانه در دانشگاه تهران
چندین واحد درسی دارند اما برای ایجاد رشته زبان آذری که زبانی
قابل شناخت است باید هزار جا "سین و جیم" بشویم.

✽ بسیاری از زبانهای بیگانه در دانشگاه تهران چندین واحد درسی دارند اما برای

ایجاد رشته زبان آذری باید هزار جا «سین - جیم» بشویم

همچنین دکتر امین لو نماینده مردم و عضو کمیسیون بهداری مجلس
شورای اسلامی با تاکید بر دوری از تمسخر زبان و لهجه آذری گفت
امیدواریم با تشکیل کمیته‌های شورای عمومی فرهنگ عمومی در شهرستا -
نها، فرهنگ پر بار و غنی آذربایجانی را بهتر از پیش به عموم بشناسا -
نیم.

این گزارش حاکیست در اولین جلسه شورای فرهنگ عمومی آذربایجان
شرقی آقایان دکتر رفیعیان رئیس دانشگاه آزاد اسلامی تبریز، دلبری
نماینده مردم بستان آباد و حجت الاسلام هادی ملکوتی سخنرانسی
کردند.

○ به نقل از هفته نامه " کار و نیرو"

شماره ۴۸۸ - مورخه: ۲۴/آبان/۱۳۷۲

ساييلماز آلاميم

غميم باشيمدان آشيب كيم ساييلماز آلاميم،
بوتون غميله كنجير هر گونوم، سحر، شاميم.
زامان - زامان نه بويوك بوير اوميديله ياشاديم،
كى دوندو زهره اوميد اشد بيم، شيرين كاميم
فلكاگيب بيزيله اوز مدارينى كى بودور،
سوكويدو كعبه مى هم يانديرىدى احراميم
آنام، باجيمدى اسير قارداشيم قانا غلطان
گورون اولوب نتجه ياس، ماتم اولدو بايراميم
كىشى دشيب آديما غم ديزيم قوجا غيمدا،
بئيم جىگر قانيمى تا مين اولسون آراميم
دوزه نمهرم بونا هرگز، ذليل اولام ياشايم،
كى دشمنيم سئوينه محو اولانجا ميم.
بابام كورا و غلودو سرداريميزدى ستارخان،
ايگيدلېگيله كنجيب هر زامان، هر اياميم.
اولانماز هنج باريشيق، اولماسا فنا، دشمن
گور ايندى گوجلودو هر بوير زاماندا ان اسلاميم
بئتير اوزون ساوالان داردا، قاندى قارداشلار
او قان ايچن لوز آرا قانا باتدى جانانيم

من دئبيرم من ائشيديرم!

من دئبيرم ،
بومبالارين زهرلەنن سسيندن ،
مرمىلارين ،
بوغولان نفسيندن ، بورونمەسەين ،
بىتر ، گوى سىنەسى
قوشلار ، بوواسينداق ايتگين دوشمەسەين .
من دئبيرم ، من ائشيديرم !
من دئبيرم : ھىچ بىر ايشيق ،
ھىچ بىر اوجاق
ھىچ بىر بىتردە سۇنمەسەين .
كىمەسە يوللارين ، بوشونو گۇزلەمەسەين .
دونيامىز دونوك اولاندا ،
ھايات ايتگين اولاندا -
يورەمىز تام قارانلىقتا ،
اومودونوز ، دىلەگىنيز ، ايتگين دوشمەسەين ،
اۆزكلردە كى جىچك لرينيز سولماسەين .
من دئبيرم من ائشيديرم
دئبيرم : ھىچ زامان انا لاريمىز آغلاماسەين ،
كۆرپە لريمىز دىسكىنىب ، يول گۇزلەمەسەين .
ما باھىمىز بورانلىقتا ،
ما باھىمىز قارانلىقتا ،
يوللار آيرىجىندا
ايتگين گىتمەسەين ، ھاياتىمىز ،
ايتگين گىتمەسەين شرفىمىز ، دىلەيمىز .
من دئبيرم ، من ائشيديرم ؟

آغشين كمرلى دن :

ئى

قىش آيلارى تزه با شلاميشدى. مدرسه لر چوخدان آچيلميشدى. من يئىنجه ابتدائى مکتبى قورتارىباورتا مکتبىن بيرىنجى صىنىفینده اوخو - يوردوم. اورتا مکتب يا خود " دبیرستان " بيزيم ائویمیزدن اوزاق ایدی و من هرگون گرهک ، بو اوزاق و دولانباچ يولو پياپا گئدیب یئنه قاییدايدیم . شهریمیزین ها واسی سویموشدی. شاختا وقار ، بالا - بالا اؤزونو گؤستمکده ایدی. کوچه - باجا پالچیقلا دولموشدو و بعضی یئرلر بوز با غلامیشدی، آنجا ق بعضا " گون اورتا زامانى، گونش بیر آز اؤزونو گؤسترندە بوزلار آچیلیب ، میدانچالاردا ، حتا دار کوچەلرده زىغلى گؤلر دوزه لیردی و بو یئرلردن کئچمه گى جوخ جتین لشدیریر - دی . بعضا " پالچیق ، باشماقلارین اوستوندن آشیب شالواریمیزی - آياقلارینی ده بولاییردی. بئله بیر حالدا آياقلار زوقولدا ما غا باشلايیب يول گئتمه گى ، اودا بئله شاختالى و سويوق ها وادا آداما جتین لشدیریردی. بئله بیر ساقلى و شاختالى گونده ، گون اورتادان نئجه ساعات کئچمیش و مدرسه میز تعطیل اولاندان سونرا من ائویمیزه دوغرو قاییدیردیم ، گؤزوم بیر جان سیخى منظره یه ساتاشدی. گؤزدوم بیر جیر - جیندیرلی ، پیرتلاق و آغارمیش باشین توکلری اوزون - تۆکولموش و شاختادان بوزارمیش ، باشی آجیق ، آياق يالین ، آریق قوجا بیر آروادی ، بیر آزان سورویه - سورویه زیغ - پالچیقین ایچیتدن آپارماق ایسته ییر. آرواد اللرینده بیر صحیفه اعلانا بنزه ر بیر کاغذی محکم توتوب " قانون نامه " ، " قانون نامه " دئییه - دئییه اونو جیریر ، تۆکور یئرە و آزان بونون قاباغینی آلماق اوچون ، اونا جوخ پیس - پیس سويوشلر سؤیله دیگی حالدا ، اونو اؤز تپیکلی آلتیندا ازیدیریر و گویا اونو " کمیره " (۱) جلب ائتمک ایسته ییر آنجا ق بو قوجا ، آریق آرواد کور توتدوغونو بوراخما دیغی کیمی اوزو قویلو دوشوب الینده کی کاغذی بوزوشدوروب برک - برک سیخیردی و بو

سویوق ها وادا اورادان اوتن آداملار بیر سۆز دئمه‌دن بو اوره‌ک یا -
ندیریحی منظره‌یه باخیب، اؤز یوللارینا داوام ائدیردیلر .
شاقاق یا واش - یا واش قارالیردی، سویوق سوموکلریمین ایلیک لرینه
کیمی ایشله‌ییردی. آیاقلاریمین زوققو لتوسو آمانیمی الیمدن آلمیشدی
و شاهدی اولدوغوم بو آجی و جان یاندیران منظره، منی آیاقلان
سالماقدا ایدی، یاری جان اؤزومو بیر تهر ائویمیزه یئتیردیم، حیطه
گیردیم، دهلیزیمیزه داخیل اولان کیمی زیغا - پالچیغا باتمیــــش
آیاق قابیلاریمی تله‌سه - تله‌سه جیخاردیب کورسویه ته‌پیلدیم، ایستی
جانما ایشله‌دیکجه اللریم، قولقلاریم خصوصیه آیاقلاریم قاشینما غا
باشلادی. الیمدن هئج بیر شئی گلیمیردی. گۆردوگوم و شاهید اولدوغوم
واقعه‌نی اونودا بیلیمیردیم. ما باح اوچون چوخلو، "گئجه تکلیف لری"
وارایدی، من ایسه سرسم و آوارا بیر آدام کیمی کورسونون بیــــر
توغو (توو) ندا اوزانیب اؤز - اؤزومه دوشونوردوم...
چوخ کئچمه‌دن آتام الینده ایچی یئمه‌لیلر ایله دولو دویوسو
بیر دستمال ایچهری گیردی و یئتیشمک همان دئدی، شامی حاضرلایین ،
من چوخ آجام و بیلیرم کی، اوشاقلاردا آج دیرلار. آتام گلدی کورسونون
باش طرفینده همیشه اوتوردوغو یئرده اگلشدی، گۆردو من هـــــــج
تربنمه‌دیم. منی چاغیردی و دئدی بو واخت، نه واختین یا تماغی دیر،
دور شامینی یی و اوندان سونرا صابا حککی تکلیف لریوی حاضرلا، من
بیر سۆز دئمه‌دن دوروب کورسو باشیندا اوتوروب، باشیمی آشاغلا
سالدیم. آتام حس ائتدی من، گونده کی کیمی دئییلیم، منی چوخ بیثکیف
گۆردو، اول بیثله گومان ائله‌دی منه سویوق دگیب آزارلامیشام، بنیضیمی
توتدو گۆردو یوخ هر شئی مرتب و اؤز بیئرینده دیر. آنجا ق آتام حس
ائتمیشدی کی، منده بیر دگیشیکلیک عمله گلیب. شام حاضرلاندى، شامی
یئدیگ، منیم الیم غذا یا اصلا "گئتمیردی، هئج اشتها م یوخ ایدی.
آتام بو حالی گۆره‌رک سوروشدو، اوغلوم، دئی گۆروم آخی نه اولوبدور
بیئنه سنی بیثله ناراحات و پوزغون گۆروم. اولمایا مدرسه‌ده بیــــر
ایش - میش قاباغا گلیب. بیئنه‌ده سیزی "بیشاهنگ" (۲) پالتاری
تهیه ائتمگه ویا "طیاره باشگاهی" (۳) پولو وئرمگه قیسقییا (۴)
باسیبلار. من داها دۆزه بیلمه‌دیم، بییردن آغلاما غیم توتوب هونکورتیله
آغلاما غا باشلادیم و بیر آز اؤزومه گلیب توختایاندا ن سونرا آتامین

اصرارینی گوروب ماجرانی نئجه گورموشدوم ائله جده آتامانقل
ائله ديم .

آتام سؤزه باشلادی، دئدی او غلوم حقیق وار . بو قدهر ناراحات اولد
سان، او، آروادا " لئی " دئییملر، او، بیر زاوللی، کیمسه سیز، بدبخت
کندلی آروادی دیر، دئییملرله گؤره، اونون طالعی چوخ قارا و اورهک
یان دیریجی دیر، او جور کی شهرده شایع دیر، بو آرواد اصلا شهریمیزین
یاغینلیغیندا اولان " بولقا وار " کندیندن دیر، دئییملر اونون اصل
آدی " فیضه " دیر، او، اری ایله بوکنده، یا شایارمیش، آرواد هر نه
اوشاق دوغارمیش، ایلك آیلاردا، چیچک دن، قیزیلجادان و باشقا
مرغلردن اولرمیشلر، بو ار- آرواد چوخ نذر و نیازدان سونرا بیر
اوغلان صاحبی اولورلار و بونون آدینی " حسین " قویورلار، بو اوغلان
اولور دده نین و ننه نین گؤزونون آغی، قاراسی، بو ار- آرواد کند
یئرینده او آغیر وضعیتده نه زحمت و مشقتله بو اوغلانی ایگیرمی
یاشینا یئتیریلر، هر دده و ننه نین آرزوسو اولدوغو کیمی بونلارین
دا دونیادا، بیر آرزولاری و ارایمیش، او غوللارینی ائولندیریب و
عؤمورلرینین آخیر گونلرینده، او غول بونلار اوچون قوجالیق عماسی
اولسون، گلین ده بیر قیز کیمی بونلاردان موغایات اولسون، بونلار
بئله بیر فیکیرده ایتمیشلرکی، امینه طرفیندن کنده " مشمول " بیغماغا
ما مور گلیر، بو طرفدن ده همان بو گون " لئی " آدلانان فیضه اری ایله
بیرلیکده ایسته ییردیلر، بو چتینلیک و مرارت ایله بویوتدوکلری و
بو یا - بوخونا جات دیردیقلاری و گؤزلرینین آیی - ایشینی اولان حسین
اوچون اؤز تایی - توشلاریندان نجیب، باشی آشاغا، ایشلک، عینسی
زاماندا گؤزه ل بیر قیز آل سینلار، کندین کوخاسینین (۵) دا غیکری
بو ایتمیش کی اؤز کئچل و چوپور قیزینی بونلارین اوغلونا وئرسین
و بو قصدینی ده بیر نئچه دفعه اوستو اورتولو اولسادا، بیر نئچه
نفرین یانیندا، ائلهار ائتمیش ایدی، کوخانین قولاغینا جات دیردیملار
" فیضه " اوغولی اوچون بیر باشقا قیز نیشانلاماق ایسته ییر، کند
یئری بیر کیچیک یئردیر، هامی، هامینی تانییر، کندین بو اوچوندا
آسقیراندا، یاریم ساعاتدان سونرا او بییری اوچوندا، بیلینیرکی
کیم آسقیردی، آرا آداملاری کوخایا یئتیریلر، سن نه فیکیرده سن،
" حسین " ین ننه سی نه فیکیرده، بو سؤز کوخایا چوخ ده ییر، امنیه لرین

گلمهگی اونون الینه گیره وه سالیر، قراره گلیر بونلاردان انتقام
 آلسین. اونا گۆره کی بونلار کوخانی، کئنده حورمت سیز ائتمک ایسته-
 بیرلر. بونا گۆره ده امنیه ماً موزلارینی کئنده گلمک همان، اونلاری
 اؤز ائوینه قوناق آپاریر و فیضه نین اوغولی "حسین" یین آدینسی
 ماً مورلارا وئیریر. ما باحیسی گونو، امنیه لر "بولقا وار" بویدا کئنددن
 یالنیز بیر نفری او دا "حسین" ی اجباری - مضمول آدیندا توتوب
 شهره یوللانیرلار، دده و ننه نین ده یالواریب - یا خارماسی کی بیزیم
 گۆزوموزون آغی - قاراسی فقط بیربو اوغلان دیر، بیر بیتره چیخمیر،
 "حسین" ی اجباری آپارانندان سونرا، بیر نئجه گون چکمیرکی، اونون
 آتاسی یورغان - دۆشه گه دوشوب فوت ائدیر. "فیضه" بو زواللی قادین
 بیر یانندان، اومیدی، واری - یوخو اولان، آغیر زحمت و مشقت ایله
 دوغوب بؤیوتدوگی جاوان اوغلونو الدن وئرمه سی و او بیر طرفدن
 ده ایلر بویو بیرگه یا شاییب، زحمت و عذابلارینی بیر - بیسری
 ایله بؤلن، آرزو و اومیدلری بیر اولان، کئند ایچره دایا غی و آرخاسی
 آدلانان اری اونون گۆزلرینین قاباغیندا جان وئرمه سی اوندا بؤیوک
 تأثیر ائدیر و بو ایکی بؤیوک و گۆزله نیلمز مصیبت، مظلوم و سفیل
 بو آروادی آیاقدان سالیر. او، نئحه آی اومیدسیزلیگه اوغلونون
 یولونو گۆزله ییر، اوندان هئچ بیر خبر چیخمیر. کئنده کوخانی قور-
 خوسوندان هئچ بیر نفر اونا دایاق دورمور و اونو اوووندوران و اونا
 کؤمک ائده ن بیر کیمسه تاپیلیر. بو زواللی قادین ائو- ائشیکینی،
 وار- یوخونو بوراخیر، اوغلونون دالینجا شهره یولا دوشور. عؤمرونو
 یالنیز کیچیک بیر کئنده کئچیره ن اینک سا غماق، باشاق ائلمک، مال
 اوتارماق و بو کیمی کئند حیاتیله لازیم اولان ایشلردن سونرا، بیر
 شئی بیلمه یین بیر بیتری گۆرمه یین، ساوادسیز بیر آرواد بو مروت بیل-
 مه یین و رحم آنلاما یان انسانلار ایله نه ائده بیلردی؟ او، هر بیتره ،
 هر اداره یه، امنیه اداره لریندن توتوموش نظامی اداره لرینه دک باش
 وورور، بیر کیمسه اونون گۆزونون ایشیغی اولان "حسین" یندن خبر
 وئرمیر، (دئییلدیگینه گۆره اونون اوغلو کورهلر ایله دعوادا جانینی
 الدن وئیریر). آروادین باشینا هاوا گلیر. ایل لردیر، بو آرواد بورا
 دا خصوصیله شهرین بو طرفینده یایی، یازی، قیشی، دینمه دن، دانیشما
 دان، بیر کس دن بیر کؤمک ایسته مه دن گزر، دولانار، همیشه باشی

آشاغادير .

اؤز-اؤزوايله دانيشار، آنجاق هر زامان گؤزو بير اعلانا ساتاشا
اونا ساري جومار و "قانون نامه"، "قانون نامه" دثيه رهك اونو
جيريپ، پارچا- پارچا ائديب يئره تۆكر و اؤز يولونا داوام ائدر .
بورادا اولان آزان لار، بلدييه مآ مورلاري هاميسي بو آروادي تانييلار
و بو يازيق آروادين بو عملي قاباغيندا گؤز لريني يوموب سووشارلار .
من سوروشدوم . بس آقا جان بو آزان منيم گؤزومون قاباغيندا بو
يازيق باشي بلالي آروادي سورويه- سورويه تپيكله ييردي و چوخ
پيس- پيس سويوشلر و ثرييردي .

آتام دئدى، من ائشيتيميشديم بو گونلرده آزان لارين، مآ مورلاري
يئر لريني دگيشديريلر و حتما" بو آزان تزه ليكده باشقا يئر لردن
يا مركزدن گلن آزانلاردا نيميش، بو آزانلار اهالي ايله تانيش
دثييل لر و بونلار هاميسي ياد شهرلردن بورايا گونده ريليب لر .

آتامين سؤزو بورايا جاتانندان سونرا، من اوندان سوروشدوم . بو
آروادا نيه " لئى" دثييرلر؟ آتام جاوابيمدا دئدى: " لئى" آليجي،
بيرتيجي بير قوش آدى دير . بو فاغير، مظلوم، هميشه باشي آشاغي گزه
تيفاقى داغيلان آرواد، ائله بيل كي، "اعلانين" (هر جوره اعلان اولور
اولسون اييينى اوزاقدان دويور، هر يئرده اولور اولسون، بازار آغزي
ميدانجا، راستا بازار بو ايبي اونون بورنوننا جاتماق همان، گؤزو
اعلانا دوشمك همان آليجي و بييرتيجي بير قوش كيمي اونا
طرف جومار و "قانون نامه"، "قانون نامه" دثييب جيغير- باغير
ساليب اونو جيريپ يئره تۆكر و اوندان سونرا، دينمه دن، دانيشما دان
اؤز يولونا داوام ائدر .

آتام بو تيفاقى داغيلان آروادين باره سينده هر نه ائشيتيميش يا
گؤرموش ايدى، او گئجه بؤيوك بير كدرله مننه سؤيلدى . ايندى بو
حاشه دن ۵۰ ايل دن آرتيق كئچير، آنجاق بعضا" او، زواللى، مظلوم
كندلى آروادين، فلاكتلى حالى، ظاليم و انسانليقدان هئج بير بهره سي
اولمايان بير آزانين اينده، سويوق و شاختالى هاوادا يئره
سورونمه سي و "قانون نامه"، "قانون نامه" سؤزو بو يازيق آروادين
ديليندن بئله دوشمه ين اورهك يانديريجي منظره سي گؤزومون قاباغى-
ندا جانلانير و منى اوزاقلارا چكير آپارير . . .

اتک یا زیلاری :

- ۱- کمیسر، او دۆرده کلانترییه، کمیسر دشیلیردی.
- ۲- پیشاهنگ : رضاخان دۆرونده زورایلن ییثنی ییئتمه مدرسه اوشا -
قلارینی پیشاهنگ اشتدیریب و فورم پالتاری گئیدیریدیلر و بسودا
یوخسوللار اوچون بیر بلا ایدی.
- ۳- باشگاه هواپیمائی یا طیاره باشگاهی آدیلا زورایلن شاگردلر-
دن بیر تومان آلیردیلار، او زامان بو یولون عهدہ سیندن گلمک بؤیوک
بیر ایش ایدی.
- ۴- قیسقی باسماق، هدهله مک، فشارا قویماق .
- ۵- کوخا : کدخدا

مصطفی قلیزاده

مظلوم آذربایجانیم

هارداددیر " کورا و غلو " ، هار داددیر " نبی "
بیئتیشینلر ایندی وطن دادینا
هانسی او " ستارخان " هانسی " باقرخان "
بیئتیشینلر ایندی خلق امدادینا
گئدین " خان چوبانا " بو سؤزو دشیین
آپاریبر " سارا " نسی ستلر، آماندیر!
" موغان " قیزیل قانا با تیمدیر ییئنه
" گونلریمیز گورون نئجه یا ماندیر "
دوشمنلره قارشی، ال اله و شریب
ترک ائتمه ریک سنی آی گؤزه ل وطن
اوجا دا غلارین تک بیزده دا یا نیب
اینان گؤتورمه ریک سندن ال وطن .

ییئنه فتنه اودو آلوانیبدیر
یا نیری پیکرین شانلی وطنیم
قودوز دوشمن اله آلیب خنجری
اؤلوسان ییئنه ده قانلی، وطنیم
سویوخ، سویوخ خزان ییئلری اسیر
وطنیم! چیچکلی باقلارین سولور
سارالارکن بوتون یا شیل چؤللرین
چمنلر قوجاغی خزلله دولور .
دوشمنلر چوروندن فغان ائدیرم
اؤره ییم آلیشیر، اؤد توتور جانیم
کفر الین آچیبدی سنین اوستونه
آی مظلوم وطنیم، آذربایجانیم .

ھجوم

ایگیدلر تۆپلاشین دوشمنه قارشی
وطنده ظالیمی قالا قویما بیسن
سلاحلار سسیندن تیتره دین عرشی
قودوزلار قانینی ایچین دویما بیسن
غیرتیز قوربانل باخیر سیزه
دویوشون دورما دان بیر آصلان ساییق
بیرتیجی آزیغینی چۆکدورون دیزه
داغیلان اولکده یاندرین اوجاق
نانجیب قوناقلار اشغالچی چیخدی
ایسیندی هر زامان اوجاغینیزدان
اؤ گۆزهل دیارین نعمتین تشخدی
ایندی ده پای اومور تورپاغینیزدان
یاغینین اؤنونده شیمشک تک شاخین
یاغدیرین کۆکسونه غضب گولده سین
وارلیغین بیر آندا یاندرین یاخین
محو ائدین کۆکوندن شیطان حیلہ سین
ووروشون عسکرلر قورخما بیسن جاندا
بیر لحظه سالما بیسن یتره توفنگسی
جبهه ده قاوزا بیسن اؤدلو بیر طوفان
اؤیردین تۆلکوبه مردانه جنگسی
تاریخده سیلبنمز شانلی ایزیزوار
باغیرین آزادلیق اؤدلار یوردونسا
هر داملا قانیزدی ائله افتخار
آلیشین عشقیله وطن اؤدوتسا
قارباغ آللار ایچینده یانیر
بۇ اودو سۇندوره ن ائللره آلقیش
داشناقلار مین ایلیک تاریخین دانیر
قان سالان وطنسیز قوناقا قارقیش

○ حاج حسین خان مارالانی

گوهر پاک تو از مدحت ما مستغنی است
فکر مشاطه چه باحسن خداداد کنسد

در دوران انقلاب مشروطیت که تبریز قهرمان، پاسداری از نهال نوپای آزادی را برعهده داشت، نبردهای رهاشی بخش یازده ماهه این شهر رزمنده با نیروهای اهریمنی استبداد، تبدیل به مکتبی انسان ساز و حیات بخش شده بود و افراد مختلفی از توده های مردم، در این مکتب پرورش یافته و به قهرمانانی تبدیل شدند که هر یک شناسنامه ارزشمندی برای موطن عزیزشان تبریز به شمار میروند.

یکی از آن شیران بیشه شجاعت که سمبل پارسائی، غیرت و جوانمردی بود، حاج حسین خان مارالانی می باشد. شخصیت والای جندبعدی این مجاهد مخلص، یعنی روح سلحشوری، سیرت انسانی و سجایای اخلاقی و اجتماعی او، از حاج حسین خان مارالانی، حنان چهره محبوبی ساخته بود که هواداران استبداد نیز، شیفته مردانگی و شخصیت جذاب و دوست داشتنی او بودند، و چنان که خواهیم دید، در دوران زندگی مخفی ش اطرافیان حاج میرزا حسن مجتهد، او را در روستای کندرود، پنهان می کنند که صمدخان شجاع الدوله و روسها نتوانند به او دست پیدا کنند. و اگر در آن روزگار، قلمزن چیره دستی، در محله مارالان می بود و خاطرات و حوادث رخ داده در آن کوی را می نوشت، اینک کتابی حجیم در دسترس دانش - پژوهان و علاقه مندان قرار داشت.

نویسنده نامه های از تبریز اعتقاد دارد: " در میان رؤسای مجاهدین تبریز، آدمی پاک تر و صحیح تر از او نبود (۱) ".
با این که کسروی، از محله مارالان دور بوده و نتوانسته است رخداد های این کوی را از نزدیک مشاهده کند و به رشته تحریر درآورد، در باره این بزرگمرد چنین اظهار نظر کرده است:

۱- ادوارد براون - نامه های از تبریز.

"ما بارها نام این مرد را برده‌ایم. در سال ۱۲۸۷ که جنگ در تبریز درگرفت و در اندک زمانی کسانی به دلگیری و جنگجویی نامور گردیدند و آوازه پیدا کردند، اگر پنج تن از آنان را در رده نخست شماریم این حاج حسین خان یکی از آن‌ها بوده و همیشه نامش بر زبان‌ها می‌رفت. به ویژه با پاکدامنی و نیکوکاری که از خود می‌نمود و به مردم نه تنها آزار نمی‌رسانید، دستگیری و مهربانی نیز می‌نمود. آن همه باغ‌های میوه و انگور که در کوی مارالان است و در سراپر تابستان در زیر دست حاج حسین خان و مجاهدان او بود، همه را نگهداشت و به هیچ یک زیانسی نرسانید.

در آن سال، ماه روزه به تابستان افتاده و بسیار سخت بود که مجاهدان با آن گرفتاری‌هایی که می‌داشتند روزه گیرند و با گرمای تابستان و گرمی سنگرها پانزده ساعت آب نخورند. این بود که کمتر کسی روزه می‌گرفت. ولی حاج حسین خان روزه می‌گرفت و با این همه از جنگ نیز باز نمی‌ماند و روزی تشنگی چندان بر او زور آورد که بی‌تاب افتاد و با این همه روزه رانشکست، این داستان‌های او بر سر زبان‌ها می‌رفت و از یک جوان جنگجویی این اندازه پارسائی بر همه شگفت می‌افتاد. (۲)"

کجاست آن که جوانمردی و فضیلت را

به یاد مردم درمانده غوام دهد

کجاست مرد جوانمرد و خواستار شرف

که سود خویش ز کف، بهر سود عام دهد

کجاست آن که به داروی عقل و مرهم دل

جراحت دل خونینم التیام دهد.

قبل از آن که به مبارزات این شیرمرد در یاد دل و دلیریهای او در بیجا - رهای مختلف، علیه دشمنان آزادی و روس‌های ددمنش بپردازیم، لازم است که موقعیت محله مارالان را که حاج حسین خان سردسته مجاهدین این کوی بود بشناسیم.

مارالان، در دوران انقلاب مشروطیت، در جنوب شرقی تبریز و در جوار

۱- آن زمان هنوز حاجی نبوده و حسین خان نامیده می‌شد.

۲- کسروی - تاریخ هیجده ساله آذربایجان - ص ۴۲۴.

محلّه خیابان قرار داشت. نادر میرزا درباره آن می‌نویسد: "این خود کویبی است به جنوب شهر و مایل به مشرق است، هوایی نیک و آبی فراوان و بسا تین خوب دارد و جزء خیابان شمرده شد!"

در واقع، این محلّه کنار محلّه خیابان، نخستین سنگردفاع، در مقابل نیروهای عین الدوله به‌شمار می‌رفت و مجاهدین مارالان، در تمام پیکارهای شیرمردان تبریز با نیروهای جرّار عین الدوله که در شرق تبریز نشسته و شهر را مورد تهاجم قرار می‌داد دلاورانه شرکت داشتند. و همچنین به علت نزدیکی این محلّه به باغ شمال، در جنگ‌های زمستان ۱۲۹۰ مجاهدین تبریز با سالدات‌های روس که باغ شمال را نشیمنگاه خود قرار داده بودند، توان گفت که اهالی مارالان، بیش از همه لطمه دیدند و مجاهدین مارالان نیز به فرماندهی حاج حسین-خان، بیشترین دلاوری را از خود نشان دادند و دمار از روزگار اشغال‌گران بیگانه درآوردند.

از جمله دلیری‌های حاج حسین خان مارالانی، یورش به اردوی عین‌الدوله در باسمنج و از هم‌پاشیدن لشکرگاه دولتیان بود و این تهاجم دشمن شکن، یک حمله معمولی نبود، چراکه تبریزیان، بیشتر در مقابل نیروهای دولتی، در حال دفاع بودند و توان گفت که این ابتکار حاج حسین خان، از شاهکارهای نبردهای آزادی‌بخش مردم تبریز با قوای استبداد به‌شمار می‌رود و این هجوم رعدآسا سبب گردید که سالار با سردار تماس گرفته و طرح حمله به باسمنج را برنامهریزی کنند که این عملیات، به شب حسن‌دهلی معروف شده است. در تاریخ مشروطه ایران، در این زمینه چنین می‌خوانیم: "شادروان حاج حسین خان مارالانی چون نزدیک به باسمنج بود، شبانه به لشکرگاه دولتی تاخت و با شلیک و هیاهو، آشوبی به میان دولتیان انداخت و چنان که می‌گویند، چند تن را کشت و چند تن را دستگیر کرده و به شهر آورد."

این کار حاج حسین خان، شرس عین الدوله را بیشتر گردانید و این است که به گفتگوی آشتی بیشتر پرداخت و کسانی را به میانجیگری برانگیخت" (۴)

۱- نادر میرزا - تاریخ و جغرافی دارالسلطنه تبریز - ص ۵۹ - این اثر از جدار با تصحیح و تحشیه آقای غلامرضا طباطبائی مجد به زودی توسط انتشارات تبریز چاپ و منتشر خواهد شد. اکسروی تاریخ مشروطه ایران - ص

حاج اسماعیل امیرخیزی نیز می‌نویسد: "مسلمان بودن عین الدوله در باسمنج، دو فرسخی تبریز، برای تبریزیان، محظورات زیادی داشت و مردم تبریز از این جهت، سخت نگران بودند و همیشه در پی چاره‌جویی بودند تا آن که روزی میرهاشم‌خان به باقرخان می‌گوید، درکنج خانه نشستن و دست روی دست گذاشتن، امروز به درد نمی‌خورد، باید کاری کرد که عین‌الدوله از باسمنج برود، پس از مشاوره چنین صلاح دانستند که با ستارخان هم در این باب مشاوری بنمایند، در صورت موافقت ایشان، شبی به باسمنج حمله برده، کار را بکسر کنند."

وقتی سالار، مقصود خود را به سردار گفت، سردار اندکی به فکر فرو رفت و بعد گفت من این کار را عاقلانه نمی‌دانم، برای آن که شهرت باسمنج، بیش از دوفرسخ فاصله دارد، اگر مجاهدین خدا نکرده مغلوب شوند، بی‌ش از نصفشان تلف می‌شوند، سالار گفت چند شب پیش، حاج حسین‌خان مارالانی به باسمنج حمله برده، مظفرانه بازگشت و چشم‌زخمی هم به ایشان نرسید. سردار جواب داد که "اولاً" فاصله بین مارالان و باسمنج از بیراهه کمتر از فاصله ما بین شهر و باسمنج است و ثانیاً اهالی مارالان به تمام پست و بلندهای اطراف بلند هستند و اگر حادثه نامطلوبی روی دهد می‌توانند به هر طریقی باشد، خود را به جایی برسانند که از گزند محفوظ بمانند (۱)..."

در جنگ ساری داغ نیز که از بزرگترین و مهیب‌ترین پیکارهای آزادی - خواهان بادرباریان بود و بنابه نوشته کسروی: "از مارالان و سرقله و دامنه (۲) ساری داغ، جنگ سختی پیش می‌رفت و گلوله همچون تگرگ می‌ریخت."

در این پیکار سرنوشت ساز که دامنه آن تا محله مارالان نیز کشیده شده بود، پرواضح است که حاج حسین‌خان و سایر مجاهدین مارالان، نقش سازنده‌ای در برابر دشمن تا دندان مسلح داشتند. کسروی از قبول مشهد محمدعلی‌خان ناطق که خود در این جنگ بوده چنین می‌گوید:

"سنگرهای خود را در سوی خطیب استوار گردانیده و پاسبان گذارده،

۱- حاج اسماعیل امیرخیزی - قیام آذربایجان و ستارخان - ص ۲۹۰

۲- کسروی - تاریخ مشروطه ایران - ص ۸۸۲ و ۸۱۴

شبانہ با پانصدتن مجاهد بہ خیابان رفتیم. با مداد زود جنگ آغاز شد مرابہ یاری حاج حسین خان بہ مارالان فرستادند. علی‌مسیو و میرزا رحیم صدقیانی، خوراک و ابزار بہ سنگرهای ما می‌رسانیدند. جنگ پسینار خونین می‌بود و امروز دولتیان دانستند کہ نیروی آزادخواہستان چیست... در سنگری کہ خود من می‌بودم از یازده تن تنها سہ کس زنده ماندیم و ہشت تن کشتہ شدند. نان و آب کہ برای ما آورده بودند، ہمگی بہ خون آلودہ و ما تا غروب چیزی نخورده بودیم... چون شب فرار رسیدہ بود زود آرامش پدید آمد و ما سنگرها را بہ حاج حسین خان سپردہ، بہ خطیب بازگشتیم!"

پس از سقوط محمد علی‌شاہ و پایان جنگ‌های یازدہ ماہ تبریز، حاج حسین خان نیز پس از آن ہمہ مجاہدت، ہی آنکہ چشمداشتی از کسی داشته باشد، ہی کار خود کہ با غداری بود می‌رود.^(۲)

بنا بہ نوشتہ کسروی: "پس از فرونشستن جنگ در سال ۱۲۸۸. حاجی حسین خان ہی کارهای خود رفت و چون مرد توانگر و دینداری می‌بود روانہ حج گردید و پس از بازگشت ہم در ہی کارهای خود بود. لیکن چون سال ۱۲۹۰ فرا رسید و بار دیگر صمدخان بر سرشہر آمد در آن گیرودار نیز او از پیشروان جنگ بود. ولی دلیری و مردانگی او بیش از ہمہ در جنگ چہار روزہ با روسیان پدیدار گردید و نام و آوازہ اش ہر جہ فزون تر شد. زیرا چنان کہ گفتہ ایم روزهای دوم و سوم و چہارم، بیشتر جنگ از سوی مارالان پیش می‌رفت کہ حاج حسین خان و دستہ او می‌کردند و بر روسیان گزند بسیار می‌رسانیدند. آن سنگدلی را کہ روسیان در کوی مارالان کردند و زنان و مردان بی‌گناہ را کشتند و سوختند ہمہ بہ کینہ شکست‌هایی بود کہ از حاجی حسین خان دیدہ بودند. چون بہ او دست نمی‌یافتند کینہ از ہی دست و پایان می‌جستند، چند تنی را کہ ایشان دشمن خود می‌شناختند و بہ نام می‌شماردند یکی ہم این مرد دلیر بود!"^(۳)

۱- کسروی - تاریخ مشروطہ ایران - ص ۸۸۲

۲- باغ و منزل حاج حسین خان، درست روبروی مسجد چہار سوق مارالان قرار داشت کہ اینک پس از قطعہ قطعہ شدن، بہ خانہ و مغازہ تبدیل شدہ است.

۳- کسروی - تاریخ ہیجده سالہ آذربایجان - ص ۴۲۵.

کسروی درباره شدت پیکار در مارالان و نقش حاج حسین خان در نخستین رور جنگ (۳۰ آذر ۱۲۹۰) چنین می‌نویسد: "امروز سختی جنگ، در سوی مارالان بود. روسیان در این کوی، در خانه‌ها کشتار و تاراج، در پیغم نمی‌گفتند و به هر خانه‌ای در می‌آمدند، زن و مرد و بزرگ و کوچک زنده نمی‌گذارند و بسیاری در تنور انداخته و نفت ریخته‌آتش می‌زدند.

حاج حسین خان به خونخواهی برخاسته، رزم بس سختی می‌کرد و از روسیان بسیار می‌کشت. در دیگر جا جنگ، به این سختی نبود." (۱)

پس از آن که نیروهای تازه نفس روسی از ایروان به تبریز می‌رسند و روس‌ها دوباره جیره می‌گردند و عده‌ای از مجاهدان تصمیم به مهاجرت می‌گیرند، حاج حسین خان از رفتن با آنان سرباز می‌زند. کسروی ما جرا را چنین پی می‌گیرد: "با این همه چون روسیان جیره در آمدند و مجاهدان می‌خواستند از شهر بیرون روند، حاج حسین خان ساده دلانسه بیرون نرفت. آقای بلوری می‌گوید من سوارا سب شده و به مارالان رفته و با او دیدار کرده و جگونگی را گفتم و خواهش کردم که با ما بیاید نپذیرفت و خونسردانه پاسخ داد که ریش سفیدان کوی که به باسمنج پیش حاج شجاع الدوله رفته بودند برای من زینهار از او گرفته‌اند. این نمونه ساده دلی اوست که به زینهار صمدخان دلگرم کرد و در چنان هنگام بیمناکی از شهزدر نرفت.

ولی چون سپس روسیان دست به گیرودار گشودند و کسانی را که دهیک این با آنان دشمنی نکرده بودند به دار کشیدند، حاجی حسین خان بر جان خود ترسیده از شهر بیرون رفت، لیکن این بار نیز به جای دوری نرفته به آبادیهای نزدیک شهر از کند رود (کوندورو) و زرنه و باسمنج پناهِید که همیشه تفنگ به دوش می‌گردید و به نگهداری خود می‌پرداخت. گاهی نیز به مارالان آمده، به خانه خویش سر می‌زد. بارها صمدخان و روسیان سراغ او را در نزدیکی شهر گرفتند و دسته‌ای از سواره و پیاده به گرفتاری او فرستادند، ولی کاری نتوانستند. حاج حسین خان گذشته از دلیری و بیباکی و جابکی که به آسانی خود را بیرون می‌انداخت چون مرد نیکنامی بود هر کسی او را دوست می‌داشت و دشمنان مشروطه نیز به نگهداری او می‌کوشیدند، چنان که دبه کندرود که از آن حاج میرزا

۱- کسروی - تاریخ هجده ساله آذربایجان - ص ۴۲۵ و ۲۶۹.

حسن مجتهد بود و حاج حسین خان بیشتر به آنجا (۱) می‌پناهند کسان مجتهد اورانگه می‌داشتند و پاسبانی دریغ نمی‌گفتند.

راز ستاره از من شب‌زنده‌دار پرس

کز گردش سپهر نیاسوده‌ام دمی

حاج حسین خان، قریب به نه‌ماه بود که مخفیانه می‌زیست، تا این که محمدولی خان سپهدار اعظم به عنوان والی آذربایجان، رهسپار این خطه می‌گردد و در واقع نه‌ما مور، بلکه تبعید به آذربایجان می‌گردد. و این مرد خیره‌سر که در جنگ‌های یازده‌ماهه تبریز، نخست دوشادوش عین الدوله در سرکوب مردم به‌پا خاسته تبریز شرکت داشت، ولی چون فرجام کار را بی‌نتیجه دید، به تنگابن برگشته و علم مخالفت با دربار قاجار برافراشت و در فتح تهران، یکی از فرماندهانی بود که در سقوط و خلع محمدعلیشاه دخالت داشت و پس از اعاده دوباره مشروطه، همراه با سردار اسعدبختیار، در انحراف مشروطیت از مسیر اصلیش، دخالت تام داشت و چون یک عمر با استبداد خو گرفته بود به هیچ وجه با آزادیخواهان آبش‌توی یک‌جوی نمی‌رفت تا این که بنا به نوشته کسروی: "سپهدار را گفته‌ایم که در تابستان سال ۱۲۹۰ رئیس‌الوزراء بود، ولی چون در آن هنگام داستان بازگشت محمدعلی میرزا رخ داد و در ایران دوباره تکانی پدید آمد و کینه محمدعلی درهمه دل‌ها بیدار گشت و در این میان دانسته شد او را با سپهدار پیوستگی‌هایی در میان است، سپهدار را از کار برانداختند و حاجی نجفعلی خان بختیاری رئیس‌الوزراء شد، سپهدار از آن هنگام با آزادیخواهان دشمنی پیدا کرده و با بختیاریان از در هم‌چشمی و کینه‌جوئی بود و چنان کینه نوشتیم بیشتر از این رهگذر بود که او را به آذربایجان فرستادند... مردم امیدوار بودند که صمدخان از شهر بیرون خواهد رفت و خود سپهدار کارها را در دست خواهد گرفت و این نویدی بود که روسیان به دولت داده بودند. و ما در کتاب آبی می‌بینیم که گفتگوی رفتن صمدخان به روستان در میان بوده، لیکن روسیان دوباره به نگهداری او برخاسته، نه‌تنها نگذاشتند از شهر بیرون رود، نگذاشتند کارها نیز از دست او گرفته شود، سپهدار و کسانش بودند و او و بستگانش نیز بودند.

۱- کسروی - تاریخ هیجده‌ساله آذربایجان - ص ۴۲۵ و ۴۶۹.

سپهدار به همه خواهر روسیان گردن می‌گذاشت .
 بدین سان تیر امید آزادیخواهان به سنگ درآمد و از محمدولی‌خان،
 چندان سودی به دست نیامده، زیانش بیشتر گردید. راست است که پس از
 درآمدن او به تبریز، دست صمدخان از کشتار کوتاه گردید و تا آنجا
 که مادانسته‌ایم تا او در تبریز می‌بود کسی با دست صمدخان کشته نشد،
 لیکن گذشته از کسانی که صمدخان پیش از درآمدن او به نام ترسانیدن
 چشم‌ها کشته بود خود سپهدار یک مردی را به کشتن داد که ارج صدمرد را
 داشت و او حاج حسین خان مارالانی بود که به دست روسیان سپرد و آن‌سان
 به خوی برده و در آنجا به دارش کشیدند^(۱)."

کسروی این ماجرا را مشروح‌تر نوشته و نظر خود را این چنین بیان
 داشته است: " به این سان، سرد دلیر هشت ماه خود را نگه داشت و دامن
 به دست دشمن نداد، ولی چون آوازه آمدن سپهدار در گرفت و مردم همه
 او را رهاننده آذربایجان می‌شماردند و از نخست او را یکی از سرداران
 بزرگ آزادی شناخته و از کارها و حالش در سال‌های دیرتر آگاهی
 پیدا نکرده بودند، حاج حسین خان نیز او را جزیک سردار آزادی نمی‌شناخت
 و چون آمدنش را شنید از سادگی بی‌اندازه که می‌داشت و این کسه
 آزادیخواهان از دور و نزدیک یکدیگر را برادر، و سرداران راهمگی
 سرپرست خود می‌شماردند بر آن شد که به‌وی پناهد و چون سپهدار بسه
 سعدآباد (سیداوا)، (یک فرسنگی با سمنج) رسید، خود را به نزد او رسانید
 و چگونگی را گفت و به پیرامونیان او پیوست. تا سپهدار در با سمنج
 بود از دستگاه او بیرون نرفت و با وی تا بارنج آمد. ولی در آنجا
 روسیان او را با کریم‌خان رشیدالدوله پسر عموی رحیم‌خان که او نیز به
 سپهدار پناهیده بود خواستند و سپهدار هردو را گرفته نزد صمدخان
 فرستاد که او نیز به روسیان سپرد. از این کار، مردم سخت رنجیدند، ولی
 باز گمان کردند سپهدار به رهانیدن آنان خواهد کوشید و به یکبار
 از خوش‌گمانی درباره او برنگشتند. یک ماه بیشتر حاج حسین خان و
 کریم‌خان در زندان بودند و گویا در آخرهای شهریور (۱۲۹۱) بود که
 روزی هنگام درآمدن آفتاب، هردو را با بندهای آهنین در پا به کالسکه
 نشانند و یک دسته قزاق و سالدات با درفش‌های روسی در پیش و با

کوس و شیپور وزیج گردآنان را گرفته و با همه و هیاهو از شهر گذرانیدند. از راه پل آجی روانه گردانیدند. گفته می‌شد ایشان را به خاک روس می‌برند و در آنجا آزاد خواهند بود و این مایه دلداری برای مردم می‌شد، لیکن دوسه روز نگذشت که دانسته شد آن‌ها را به خوی برده‌اند، در این هنگام روسیان خوی را کانونی برای کارهای خود گرفته و دادگاه و داوران‌شان در آنجا می‌بودند. پس از دیری هم دانسته شد کریم‌خان را رها کرده و حاج حسین خان را در آنجا به دارزده‌اند.

بدین سان یک مرد دلیر دیگری قربانی نادانی سررشته‌داران گردید. در تبریز می‌گفتند سپهدار به حاج حسین خان ایمنی داده بوده، ولی من جستجو کرده‌ام سپهدار به او گفته بوده که اگر روسیان تسلط خواهند نمود من نخواهم توانست نگاهت دارم و به دست ایشان نسپارم و حاج حسین خان یا از سادگی باور نمی‌کرده که همچون سپهدار مسردی نتواند اورانگه دارد و یا از سختی که در آن هشت ماه در دشت و بیابان کشیده بوده و به ستوه آمده و دیگر نمی‌خواسته به آن زندگانی بازگردد هر چه هست از نزد او بیرون نرفت. باید گفت حاج حسین خان از سادگی خود بر سردار رفت، ولی سپهدار نیز کارنامه خود را سیاه کرد. زیرا او می‌توانست حاج حسین خان را بگیرد و به گیلان و حای دیگر فرستد، هم می‌توانست از سپردن او به دست روسیان خودداری نماید و از گزند و زیان نترسد. مردان نیک در راه نگهداری یک سپرده از زیان و گزند نترسند، چه رسد به نگهداری یک پناهنده‌ای همچون حاج حسین خان. از بس در ایران، این گونه نامردی‌ها فراوان شده، زشتی آن از میان برخاسته، هرگز از این گونه گناهان نباید چشم پوشید. سپهدار و حاج حسین خان هر دو مرده‌اند و رفته‌اند، ولی داوری تاریخ همیشه خواهد ماند.

کسی ز درد من آگه نشد ولیک خوشم
که چند قطره‌ی خونم به دست و دامانی است
حدیث نیک و بد ما نوشته خواهد شد
زمانه را سند و دفتری و دیوانی است
این ابرمرد، هنگامی شربت شهادت را به سرمی‌کشد که در حدود چهل بهار

از عمر گرانقدرش سپری شده بود و تنها یک فرزند ذکور به نام ابراهیم از وی به یادگار می ماند. ابراهیم که در آن هنگام، تقریباً ۱۱ سال داشت، در مدرسه مشغول تحصیل بود که خبر ناگوار اعدام پدرش را می شنود و از شدت علاقه‌ای که به پدر قهرمانش داشت، از حال رفته و به حالت اغما می افتد. وی هنگام گرفتن شناسنامه، به احترام ایمن بزرگمرد، نام خانوادگی "حسین پور دیبازر" را انتخاب می کند و خود در سال ۱۳۴۰ شمسی در تهران فوت می کند. مادرش فاطمه خانم، همسر حاج حسین خان نیز در سال ۱۳۱۴ شمسی درگذشته بود. اینک آقای حسین حسین پور دیبازر نوه حاج حسین خان مارالانی، در محله مارالان سکونت دارد.

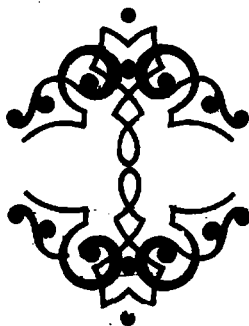
این بود کارنامه مبارزات و قهرمانیهای حاج حسین مارالانی و در عین حال شرح مظلومیت این رادمرد پاک کردار که آن گونه با اخلاص در راه آزادی ملت ایران جانفشانیها کرد و آخر سر هم بدانسان، قربانی نا جوانمردی آن سردار قلابی مشروطه گردید. در دوران سلطنت منحوس سلسله پهلوی، نام ویاد این قهرمانان، به فراموشی عمده سپرده شده بود. ولی اینک بر مسئولان محترم استان آذربایجان شرقی و شهر تبریز است که همگام با فعالیت های عمرانی که اخیراً در تبریز آغاز شده و این حرکت سازنده از هر نظر در خور تقدیر و تشکر است، برای زنده نگهداشتن نام و خاطره پرافتخار این مردان صدیق و با ایمان، با نامگذاری اسامی خیابان ها، مدارس و سایر ارگانهای آموزشی و فرهنگی تبریز به نام نامی این مبارزان از جان گذشته، بخشی از دین نسل حاضر را نسبت به آن فداکاران فراموش شده ادا نمایند. این حق شناسی در دیگر نقاط میهنمان در حال انجام است. در گیلان از مدتها پیش تجلیل از میرزا کوچک خان و نهضت جنگل آغاز شده و ادامه دارد.

اخیراً از سوی مسئولان استان بوشهر، کار بازسازی خانه "رئیس علمی دلواری" به عنوان یکی از آثار تاریخی آغاز شده و پس از اتمام بازسازی، همزمان با برگزاری کنگره هشتادمین سال شهادت وی، در فروردین ماه ۷۳، افتتاح خواهد شد!

همچنین به نام این شهید راه آزادی و استقلال، مجتمع فرهنگی هنری
وسد در تنگستان، در حال احداث است.

رئیس علی دلواری، برعلیه نیروهای اشغالگر انگلیسی در جنوب کشر
مبارزه کرده و اینک این جنین مورد تقدیر و تمجید قرار گرفته، ولی
مجاهدان تبریز، علاوه بر استبداد محمدعلیشاهی، با اشغالگران تزاری
و با سالدات‌های ددمنش روس به پیکار برخاسته و هستی خود را در راه
استقلال و آزادی میهنشان نثار کرده‌اند، ولی پس از گذشت ۱۵ سال از
پیروزی انقلاب اسلامی، هنوز در محاق فراموشی مانده‌اند.

ز درس حکمت و آداب رفتگان مگسل
که این گسستگی خواری مدام دهد
شعائر پدران و معارف اجداد
حیات و قدرت اقوام را دوام دهد.

آبونه اولماق ایسته‌ین عزیز وطندا شلازیمیزدان " بانک ملی
شعبه داریوش خیابان بهار " دا ۲۱۶۳ نومره‌لی حسابا بیر ایل
آبونه پولونو (۳۵۰ تومن) یا تیریب قیضینی بوفور ما ایله بیرلیکده
وارلیق آدرسینه گؤنדרمه‌لی خواهیش اولونور.

وارلیق درگیمی‌نین آبونه فورماسی

آد ..... سوی آد ..... ایش .....

یاش ..... سواد سویه‌سی ..... آبونه مدتی: .....

آدرس: .....

پوست قوتوسو ..... تلفون:

تورکجه سس وئير

ندنسه وطنين داشي تورپاغي
دا غلاري، قاياسي، دره، تپه سي
چاييندا گولونده گوزهل شلاله
بولبولو چمنده قيزيل گول اوسته
آهو گوز آي اوزلو گوزهل نيگاري
يازيندا، گوي اوزره قارابولودلار
قولاق وئر وطنه تام طبيعتي
دانيشاندا مننه تورکجه سس وئير
آييشاندا مننه تورکجه سس وئير
آخيشيندا مننه تورکجه سس وئير
اوتوشنده مننه تورکجه سس وئير
باريشاندا مننه تورکجه سس وئير
چاقيشاندا مننه تورکجه سس وئير
قونوشاندا مننه تورکجه سس وئير

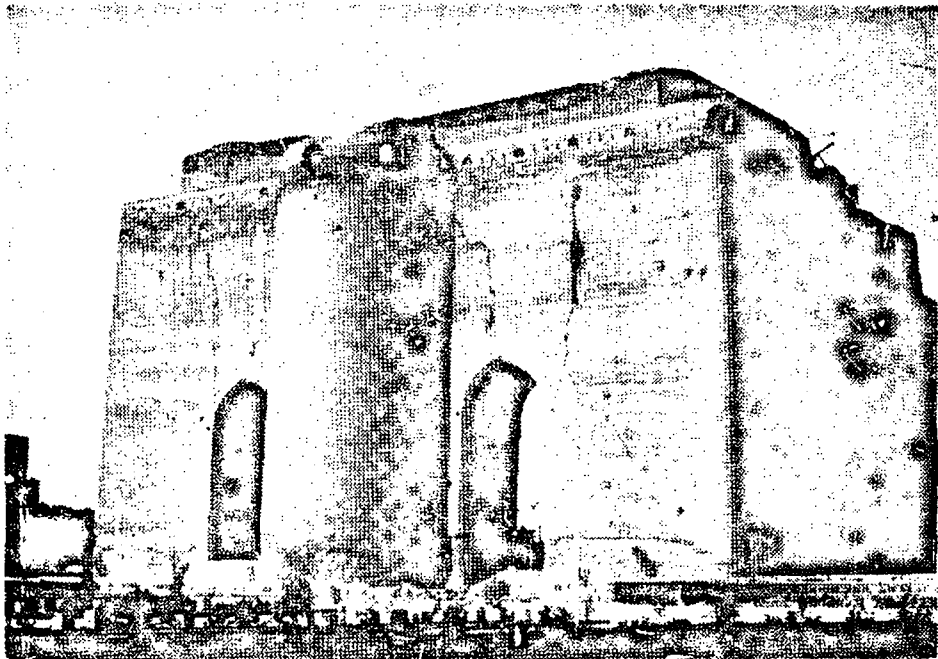
قاراباغ بايا تيلاري

قاراباغ کونلو قارا
کونلويله آنلي قارا
بنچارا نئيله ييب کي
چکيرلر گونده دارا
قالان داغدير قاراباغ
سينن باغدير قاراباغ
امينم صاباچکي گون
گونون آغدير قاراباغ.

علاقه مندان ميتوانند ضمن و اريز حق اشتراک (سالانه /- ۳۵۰۰
ريال) به حساب شماره ۲۱۶۳ - بانک ملی شعبه داريوش خيابان
بهار و ارسال اصل فيش بانکی بهمراه فرم تکميل شده نسبت به
اشتراک مجله اقدام نمايند.

" فرم اشتراک مجله وارليق "

نام..... نام خانوادگی..... شغل.....
سن..... تحصيلات..... مدت اشتراک :.....
آدرس :.....
صندوق پستی..... تلفن :.....

توجه

- ۱- اداره مجله در حك و اصلاح و حذف مقالات وارده مختار است.
- ۲- مقالات وارده هرگز برگشت داده نمشود.
- ۳- هرگونه مسئولیت مقالات را با امضای نویسنده همان در مجله چاپ مسعود بر نوبت به خود نویسنده همان است و چاپ آنها اثری را دلیل نماند اداره مجله.

وارلیق

VARLIQ

PERSIAN AND TURKISH
JOURNAL

15-th. Year No. 91-4
1991 Jan. Feb. March
Add. 151, Nord Felestin Ave
Dr. Javad Heyet
Tehran - Iran

وارلیق

مجله فرهنگی ، ادبی ، هنری

به زبانهای فارسی و ترکی

صاحب امتیاز و مدیر مسئول :

دکتر جواد هیئت

تهران : خیابان فلسطین شمالی پلاک ۱۵۱

عصرهای زوج تلفن : ۶۴۶۶۳۶۶